

Savezne omladinske radne akcije u Jugoslaviji 1945-1955

Gojković, Dina

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:935373>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-26**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

DINA GOJKOVIĆ

SAVEZNE OMLADINSKE RADNE AKCIJE U JUGOSLAVIJI 1945. – 1955.

Diplomski rad

Pula, rujan, 2017. godine

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Filozofski fakultet

DINA GOJKOVIĆ

SAVEZNE OMLADINSKE RADNE AKCIJE U JUGOSLAVIJI 1945. – 1955.

Diplomski rad

JMBAG: 0303030232, redoviti student

Studijski smjer: diplomski studij povijesti

Predmet: Povijesna antropologija i usmena povijest

Znanstveno područje: humanističke znanosti

Znanstveno polje: povijest

Znanstvena grana: Hrvatska i svjetska moderna i suvremena povijest

Mentor: izv. prof. dr. sc. Andrea Matošević

Pula, rujan, 2017. godine

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisana Dina Gojković, kandidatkinja za magistra povijesti ovime izjavljujem da je ovaj Diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio Diplomskoga rada nije napisan na nedozvoljen način, odnosno da je prepisan iz kojega necitiranog rada, te da ikoji dio rada krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli, 25. rujna 2017.

IZJAVA
o korištenju autorskog djela

Ja, Dina Gojković dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, kao nositelju prava iskorištavanja, da moj diplomski rad pod nazivom **SAVEZNE OMLADINSKE RADNE AKCIJE U JUGOSLAVIJI 1945. – 1955.** koristi na način da gore navedeno autorsko djelo, kao cjeloviti tekst trajno objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te kopira u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama.

Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

U Puli, 25. rujna 2017.

Potpis

SADRŽAJ

1. UVOD	7
2. PRILIKE SREDINOM 20. STOLJEĆA U SVIJETU I JUGOSLAVIJI	10
2.1. Europa i Jugoslavija (1939 – 1945).....	10
2.2. Političke prilike (1945 – 1955)	11
2.3. Gospodarske prilike (1945 – 1955)	13
2.4. Kulturne prilike (1945 – 1955)	15
3. STRUKTURA OMLADINSKIH RADNIH AKCIJA	17
3.1. Rad Kongresa i njegovih tijela.....	18
3.2. Politički govori za omladinu Jugoslavije	22
3.3. Mobilizacija stručnog kadra i omladine.....	23
3.3.1. Stručni kadar	25
3.3.2. Omladinska skupina	28
3.4. Smještaj i sastav radnih logora	30
3.4.1. Eksterijer i interijer	31
3.4.2. Voda i osobna higijena	33
3.4.3. Prehrana.....	36
3.4.4. Zdravstveni nadzor	37
3.4.5. Sastav i rad brigada.....	38
4. SAVEZNE OMLADINSKE RADNE AKCIJE	40
4.1. Gradnja pruge Brčko-Banovići	42
4.1.1. Geografski i gospodarski značaj.....	42
4.1.2. Statistika akcije.....	43
4.1.3. Organizacija akcije	45
4.1.4. Uspješnost radne akcije	49
4.2. Gradnja pruge Šamac-Sarajevo.....	50

4.2.1. Geografski i gospodarski značaj.....	50
4.2.2. Statistika i stručni kadar.....	50
4.2.3. Struktura rada na akciji.....	53
4.2.4. Uspješnost radne akcije	56
4. 3. Gradnja autoceste Bratstva i jedinstva.....	58
4.3.1. Geografski i gospodarski značaj.....	58
4.3.2. Mobilizacija omladine	60
4.3.3. Rad brigada na akciji.....	62
4.3.4. Nastavak akcije nakon 1950. godine.....	66
5. ODNOS NOVINA <i>BORBA I GLAS ISTRE</i> PREMA AKCIJAMA.....	68
6. KRAJ PRVIH RADNIH AKCIJA	71
7. ZAKLJUČAK.....	74
8. SLIKOVNI PRILOZI	76
9. ARHIV.....	81
10. SAŽETAK	86
11. SUMMARY	87

1. UVOD

Ovaj se diplomski rad u najvećoj mjeri temelji na podacima koji su sakupljeni radom na arhivskim izvorima. U pisanju su istoga korištene informacije iz literature i novinskih članaka pojedinih listova te pouzdane internetske stranice. Arhivsko istraživanje u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu trajalo je od 9. do 19. kolovoza 2016. godine. Detaljno su istražene informacije o Saveznim omladinskim radnim akcijama na teritoriju Federativne Narodne Republike Jugoslavije, u arhivskom fondu HR HDA 1231 pod nazivom Republička konferencija Saveza socijalističke omladine Hrvatske 1942. – 1990., a nalazile su se u 10 različitih kutija. Osim toga, korištena je i literatura te su analizirani novinski listovi *Borba* i *Glas Istre* iz razdoblja 1945. – 1955., a njihova je analiza trajala od 13. do 27. srpnja 2016. godine u Sveučilišnoj knjižnici u Puli. Internetskim se stranicama pristupalo tijekom srpnja i kolovoza u 2016. i 2017. godini, a istraživački je rad sveukupno trajao pet mjeseci.

Općenito gledano, radne su akcije bile fenomen u kojemu su sudjelovali pretežito mladi, a organizirale su se u mnogim dijelovima Europe i svijeta: „Omladinske radne akcije podrazumijevale su dobrovoljan rad velikog broja mladih ljudi i njihov cilj bio je realizacija infrastrukturnih projekata od općeg značenja.“¹ Odnosno kako je zabilježio sociolog Rudi Supek: „Radna akcija nije stvar posebne organizacije sa specifičnim ciljevima i aktivnostima, već je djelo omladine s njenom posebnom organizacijom, kao dijela čitavog društva, ali s ciljem koji je zajednički čitavom društvu. Uz pomoć radne akcije omladina sebe samostalno i samoinicijativno usmjerava nekim općim društvenim ciljevima, težnjama i idealima; to je spontani pokret mladenačkih težnji i mladenačke svijesti ka općoj društvenoj svijesti; stoga radna akcija nosi u sebi imanentnu odgojnu funkciju koja isključuje prisilu izvana, prisilu društva, već pretpostavlja pokret od sebe, od vlastite svijesti ili samosvijesti ka društvenoj svijesti u najširem smislu.“² Osnovni je zadatak omladinskih radnih jedinica bio orijentiran na pomoć državnim vlastima pri ponovnoj izgradnji razorene zemlje nakon dva velika rata u kratkom razdoblju.³ Osim što im je cilj bio izvući FNRJ iz krize u koju je upala po završetku Drugoga svjetskog rata, ne smije se zaboraviti ona možda manje bitna, ali i

¹ Dragan Popović, „Omladinske radne akcije kao ideološki (udarnički) turizam“, u: *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*, ur. Henes Gradnits i Karin Taylor, (Zagreb: Srednja Europa, 2013), 289.

² Rudi Supek, *Omladina na putu bratstva* (Beograd: Mladost, 1963), 13.

³ Prvi svjetski rat (1914.-1918.); Drugi svjetski rat (1939.-1945.)

dalje važna stvar. „Radna akcija omladine nalazi svoje opravdanje u prvom redu u zblizavanju među omladinom, u svom odgojnom značaju, i taj odgojni značaj može uvijek nadoknaditi gubitke u ekonomskom pogledu.“⁴

Omladinske su radne akcije, na području stare Jugoslavije i u organizaciji Komunističke partije, točnije državnog vrha, trajale od 1946. do 1990. godine. Podijeljene su u dvije faze, prva je trajala od 1946. do 1957. godine, dok je druga trajala od 1958. do 1990.⁵ U tom su vremenu akcije bile podijeljene prema veličini i značaju, a mogle su biti savezne, republičke i lokalne. Ovaj će se rad ponajviše baviti saveznom ORA koje su se dvotrećinskim dijelom odvijale na području NR Bosne i Hercegovine 1946. i 1947., te jednom trećinom, ali većim dijelom u NR Hrvatskoj i manjim u NR Srbiji između 1948. i 1950. godine. Također će se osvrnuti na neke manje radne akcije koje su bile lokalnog ili republičkog karaktera. Upravo zbog velikog značaja kojega su nosile savezne omladinske radne akcije, može se reći kako je ovo istraživanje u potpunosti koncentrirano na proučavanje njihova utjecaja na ekonomske i društvene prilike Jugoslavije toga doba. Dakako, istovremeno je i sama politika FNRJ, skrojena po mjeri socijalističke ideologije, dobro utjecala na radne akcije, o čemu će također biti riječi.

Prema tome, u nastavku će se proučiti različiti aspekti saveznih omladinskih radnih akcija. Prva se od njih, Brčko-Banovići, održavala u proljetnim, ljetnim i djelomično jesenjim mjesecima 1946. na trasi koja spaja sjevernu i centralnu NR BiH. Tako je na njoj zabilježeno sudjelovanje 62.258 članova⁶ dok je značaj iste popraćen riječima pjesnika Miroslava Krležje koji je zapisao: „U tom bosanskom i balkanskom srednjem vijeku, njedrima te teške bosanske zemlje, grobu jedne uklete prošlosti, pojavila su se djeca sa buktinjama u rukama, u njega je prodrlo šezdeset hiljada omladinaca da bi kao prava štafeta vjekova, pronijeli svjetlost kroz naš mrak i predali je pokoljenjima.“⁷ Sljedeće se godine, 1947., u istim godišnjim razdobljima gradila pruga koja je povezala glavni grad BiH, Sarajevo, sa Šamcem na sjeveru zemlje. Također se može tvrditi kako je to bila najveća Savezna omladinska radna akcija do tada, a o njoj se puno pisalo u štampi, a zastupljena je i u arhivskim materijalima. Na

⁴ Isto, 14.

⁵ Popović, „Omladinske radne akcije“, 312.

⁶ Reana Senjković, „Uvod“, u: *Omladinske radne akcije - dizajn ideologije - katalog*, ur. Sanja Bachrach Krištofić i Mario Krištofić, (Zagreb: Kultura umjetnosti, 2017), 7.

⁷ Reana Senjković, *Svaki dan pobjeda* (Zagreb: Srednja Europa, 2016), 22.

njoj je sudjelovalo 167.037 mladića i 44.334 djevojaka iz Jugoslavije, a sveukupno je prugu gradilo 217.234 graditelja.⁸ Tako nam posljednja na red dolazi izgradnja najpopularnije autoceste u Jugoslaviji, Bratstva i jedinstva. Omladina je ovoj akciji pristupila 1. travnja 1948. godine, a sama je trasa u promet puštena 27. srpnja 1950., te je povezivala najveće centre FNRJ, Zagreb i Beograd. Značajna je zbog svoje dugotrajnosti s obzirom da su radovi na istoj ponovo pokrenuti 1958. godine, kada su i obnovljene savezne ORA.⁹

Na omladinskim se radnim akcijama većim dijelom isticala muška jugoslavenska seoska mladost. Potom su na njima sudjelovali i studenti, nezaposleni ili od domova odbjegli mladići, stariji muškarci i u manjoj mjeri djevojke sa sela ili studentice, te pojedine djevojke koje su „zbog različitih okolnosti bježale od svojih domova.“¹⁰ Nije na odmet spomenuti kako su i djeca sudjelovala na izgradnji pruga i autoceste,¹¹ a tu su se našli i oni koji su na rad došli „protiv svoje volje“ te također stranci. Svi su oni bili smješteni u radnim logorima koji su se nalazili u blizini radilišta, ali i sela kroz koja su trase prolazile. Unutar njega, nalazile su se barake, u kojima su odsjedali, kuhinja i prostor za održavanje hrane i objedovanje, sanitarni čvorovi, mjesto „sastanka“ kod zastave i još mnogo toga. Oni su uz pomoć staromodnog alata kao što su to motike, lopate, čekići i krampovi u jutarnjim i prijepodnevnim satima radili na izgradnji „Jugoslavije“, a u poslijepodnevnim i večernjim, „sebe.“ Pri tome se misli na obavezno učenje čitanja, pisanja, izučavanja nekog zanata, ali i aktivno sudjelovanje u kulturnoj sferi akcije.

U radu će se na samom početku dati kratak pregled prilika u svijetu i Europi iz razdoblja od početka Drugoga svjetskog rata do 1955. godine. Tako će se lakše uprizoriti težina ratnog i poratnog stanja koje je osim Jugoslavije obilježilo još neke države, ali se u mnoštvu njih stvorio politički, gospodarski i kulturni napredak uvjetovan „poratnim zanosom i ludilom.“ Tomu slijedi objašnjenje strukture omladinskih radnih akcija te obrada gore navedenih Saveznih, poznatih i kao SORA.

⁸ Senjković, „Uvod“, 8.

⁹ Andrea Matošević, „Omladinske radne akcije: kontinuitet i odmaci iz iskustva akcijaša“, *Traditiones* 44 (2015), br. 3: 94.

¹⁰ Senjković, *Svaki dan pobjeda*, 145.

¹¹ Na izgradnji autoputa u drugoj fazi ORA, sudjelovalo je 10.000 djece u dobi od 15 godina ili mlađih.

2. PRILIKE SREDINOM 20. STOLJEĆA U SVIJETU I JUGOSLAVIJI

2.1. Europa i Jugoslavija (1939 – 1945)

Svakako je bitno opisati razdoblje u kojemu se Jugoslavija tada nalazila, no nužno je krenuti od godine 1939. kada se za gotovo sve zemlje na svijetu život bitno promijenio. Od te godine pa sve do 1945. buktu Drugi svjetski rat. On je obilježio gotovo svaki kontinent na Zemlji, odnio milijune života i uzrokovao ogromnu gospodarsku i ekonomsku krizu u većem dijelu Europe. Novi uvjeti života koji su se stvorili na području država zahvaćenih ratom, donijeli su neke promjene u životnom stilu i ponašanju stanovnika pojedinih zemalja. Za ondašnju je Jugoslaviju bitna godina kapitulacije Italije koja se dogodila neposredno nakon osnivanja Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije u Bihaću.¹² To je bilo vrhovno predstavničko tijelo koje je kasnije igralo veliku ulogu u transformacijama koje je država doživjela u poslijeratnim godinama. Neposredno nakon talijanske kapitulacije Hrvatskoj su vraćeni veliki dijelovi obale koji su uključivali Istru, Rijeku, Zadar, Lastovo, Cres, Lošinj te druge otoke i obalne gradove. Mnogi su se priključili antifašističkim odredima, prvenstveno partizanima koji su svakim danom imali sve više pripadnika.¹³ Tako se u studenome 1943. održalo Drugo zasjedanje AVNOJ-a u Jajcu, a bilo je od velikog značaja za daljnji tijek događaja. „AVNOJ je potvrdio pripadnost partizanskoga pokreta antifašističkoj koaliciji i naglasio odlučnost da se bori protiv nacizma i fašizma do konačne pobjede. Odlučeno je da Jugoslavija bude federativna republika sa šest federativnih jedinica. Josip Broz Tito dobio je široke ovlasti – imenovan je vrhovnim zapovjednikom i ministrom vojske, te predsjednikom vlade i proglašen maršalom.“¹⁴

Polako i sigurno, Tito je jačao svoju vlast i provodio plan uklanjanja svih političkih velikana koji su dotad vodili profašističku politiku i državu pod nazivom Nezavisna Država Hrvatska. Nikako se ne smije zaboraviti na činjenicu da je izbjeglička jugoslavenska vlada, na čelu s kraljem Petrom II., također utjecala na donošenje mnogih odluka kod nas, ali i kod Engleza. Boreći se protiv svih njih, Tito je 1944. godine sklopio sporazum s bivšim banom Banovine Hrvatske, Ivanom Šubašićem. Temeljem

¹² „Kapitulacija Italije 8. rujna 1943. bila je jedan od presudnih događaja u četverogodišnjem ratovanju: partizani su razoružali mnoge talijanske jedinice i došli do velike količine oružja, municije, hrane i opreme, čime se stvaraju uvjeti za prve masovne mobilizacije na oslobođenim područjima.“ Vidi: Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest* (Zagreb: Biblioteka Jutarnjeg lista, 2008), 405.

¹³ Isto.

¹⁴ Goldstein, *Hrvatska povijest*, 407.

tih sporazuma odlučeno je da se kralju Petru II. i njegovoj vladi zabrani ulazak u Jugoslaviju dokad se ne provede glasovanje u narodu koji je imao privilegiju odlučiti o činjenici treba li se kralju dopustiti povratak. Također se zaključilo kako je potrebno stvoriti novu i zajedničku Vladu te sazvati Ustavotvornu skupštinu. Godine 1945. osnovana je vlada Demokratske Federativne Jugoslavije u kojoj je Tito bio predsjednik i ministar obrane dok je Šubašić bio ministar vanjskih poslova. Komunisti su upravljali ostalim resorima, a u vladi su postojali i predstavnici nekih građanskih stranaka, no oni su bili u malom broju i imali su nezavidne mogućnosti.¹⁵

Mnogi su se u narodu poveselili kraju iscrpljujućeg i mukotrpnog rata, ali i promjenama koje su nakon njega uslijedile. Svi su vjerovali u ideju da će nova vlast, prvenstveno orijentirana na stvaranje federativne republike i slobodarstva, poboljšati status Jugoslavije u Europi i svijetu te započeti lagodniji život. Nije se uzimala u obzir ideja o prisilama ili neslobodi izražavanja mišljenja. Mnogi su vjerovali da će se povećati broj stranaka i pri tome će se moći birati politička orijentacija. No, stvari su se odvijale u posve drugačijem smjeru.¹⁶

2.2. Političke prilike (1945 – 1955)

Po završetku Drugoga svjetskog rata Europa doživljava ogromne migracije koje su nastale kao posljedica nedavno završenog sukoba. Godina 1945. ključna je (tzv. „nulta godina“) i predstavlja prijelomnicu za europsku i svjetsku povijest.¹⁷ Apsolutno politički neorganiziran kontinent našao se u ogromnim problemima i dugovima te nedostatku gospodarskih materijala. Stara se Europa više nikada neće „vratiti na staro“, a što je još značajnije, dvije velike svjetske sile, SAD i SSSR, davale su smjernice novome političkome razvoju Starog kontinenta.¹⁸ Mnogo je mladih tijekom rata poginulo dok je drugi dio njih nestao ili ostao nepokretan i s time za rad nesposoban, a ostali se mladi još nisu dovoljno školovali. Sukladno tome, počele su se događati nužne promjene koje su utjecale na reorganizaciju svih sektora pojedinih zemalja Europe, a odrednice su stvarane sporazumima i konferencijama.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto.

¹⁷ Darko Dukovski, *Ozračljena povijest: Uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana* (Zagreb: Lekeam international, 2012), 371.

¹⁸ Isto.

Europske političke granice uspostavljene su na konferencijama SSSR-a, Velike Britanije i SAD-a na Jalti u veljači 1945. i u Potsdamu u srpnju i kolovozu iste godine.¹⁹ Jedan od zaključaka donesenih na konferencijama bio je obavezna podjela Njemačke na tri okupacijske zone, a to su bile britanska, američka i sovjetska. Ubrzo nakon podjele došlo je do problema u Berlinu s obzirom na njegov specifični geografski položaj. Veliki je dio grada ležao unutar Sovjetske zone, stoga se rodila ideja o tome da se cjelokupni grad okupira i pri tome demilitarizira. Zapadnom je bloku to smetalo i tada se naumila izgradnja poznatog Berlinskog zida, koji je nakon što je 1961. podignut, dijelio Njemačku sve do kraja 1989., kada je srušen. U Austriji je Beč bio podijeljen na četiri okupacijske zone neposredno nakon rata, no već je 1955. godine ukinuta podjela i time je stvorena trajno neutralna, nezavisna država Austrija. Dok su Francuska i Velika Britanija slavile pobjedu u ratu i pokušavale uspostaviti mir te obnoviti svoje države u što kraćem roku, na istoku su stvari tekle drugim smjerom. SSSR je bio vodeća sila koja je željela stvoriti ogromnu socijalističku državu na dva kontinenta. Tako bi Azija i Europa bile na neki način ujednačene. Sve su države današnje istočne Europe bile pod izravnim utjecajem sovjetske politike i na taj su način stvarale nove političke prilike.²⁰ Osim Bugarske, Rumunjske, Poljske, Čehoslovačke, Bjelorusije, Ukrajine i ostalih država, tadašnja je Jugoslavija također pripadala tom bloku.

Po završetku rata vladao je cijelim svijetom strah od ponovnog sukoba koji bi mogao biti još većih razmjera, stoga su Zapadni i Istočni blokovi odlučili stvoriti neke nove vojne saveze. Tako je na Zapadu stvoren NATO čiji je glavni cilj bila vojna zaštita zapadne Europe i Sjeverne Amerike. Po uzoru na njega, 1955. je stvoren Varšavski pakt prema kojemu Sovjetski Savez treba vojno braniti ili biti branjen zajedno s istočnom Europom u slučaju da dođe do novog sukoba, a glavni je akter neka od zapadnih država. Upravo je najzanimljivija činjenica da tadašnja Jugoslavija nije bila članicom ni jednog od navedenih. Ona je ostala na „pola puta“ s obzirom na to da je postojao „zazor od sovjetske hegemonije“ koji je bio „prejak da bi Josip Broz dopustio ponovno približavanje istočnom bloku, a ideološki je naboj bio prevelik da bi se

¹⁹ *Atlas svjetske povijesti*, The times, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1986., 274.

²⁰ Dukovski, *Ozrcaljena povijest*, 372-374.

uspostavili iole srdačniji odnosi sa Zapadom.“²¹ Kasnije je zajedno s Indijom i Egiptom, a potom s još nekolicinom ostalih zemlja FNRJ ušla u Pokret nesvrstanih.

„Jugoslavija je bila prva komunistička zemlja koja se otvoreno i uspješno suprotstavila SSSR-u. Taj je događaj imao presudan značaj za stvaranje slobodnijeg i bogatijeg društva u Jugoslaviji, zemlji neovisnoj o sovjetskom utjecaju.“²² Stvaranje takvoga društva bio je dugotrajan i mukotrpan proces s obzirom na još uvijek aktivne komunističke ideje. Ne smijemo zaboraviti da su u FNRJ netom nakon rata održani izbori za Ustavotvornu skupštinu na kojima je pobijedila Narodna fronta, a članovi Komunističke partije su dobili sve mandate. Ostalih političkih stranaka, osim Narodne fronte, nije bilo ili se nisu našle u ponudi kod glasovanja na izborima. Kada su 1956. održani izbori za Ustavotvorni sabor Hrvatske gotovo su svi odabrani kandidati bili članovi Narodne fronte. Iste je godine bio proglašen Ustav u kojemu se napominje kako su svi ljudi u Jugoslavenskom narodu ravnopravni bez obzira na vjeru, naciju i osjećaj identiteta. Josipu Brozu Titu nikako nije odgovaralo Staljinovo pretjerano uplitanje u unutarnje poslove Jugoslavije, stoga je 1948. donesena rezolucija prema kojoj je Jugoslavija raskinula sve gospodarske, kulturne, znanstvene, sportske i ostale veze sa Sovjetskim Savezom, a svi su simpatizeri Staljinove politike u Jugoslaviji bili strogo kažnjeni. Odnosi su se sa SSSR-om normalizirali nakon Staljinove smrti 1953. godine, a životni je standard u Jugoslaviji i dalje bio nizak, iako su se očekivanja većine kretala u drugom smjeru.²³

2.3. Gospodarske prilike (1945 – 1955)

Često se zaključuje kako je većina ljudi u svijetu izuzetno sretna s prestankom bilo kakvog ratovanja na području gdje žive. Međutim, velike ekonomske krize koje se uvijek javljaju kao posljedice ratovanja dovode do još veće nesigurnosti i financijske nestabilnosti. Gledajući podatke o proizvodnji sirovina na početku i na kraju rata, kao što su to željezo, sirovi čelik i ugljen, može se zaključiti kako su doista veliki gubici bili na svim gospodarskim područjima. Ostale su gospodarske grane također patile nakon

²¹ Ivo Goldstein, *Hrvatska povijest* (Zagreb: Novi Liber, 2003), 325.

²² Isto.

²³ Represivni je sistem stvorio „ispod dotjerane maske izgradnje novoga i zadovoljnoga društva dosta onih koji su bili krajnje nezadovoljni, obespravljeni i razbaštinjeni, koji su izgubili nekoga svoga.“ Vidi: Goldstein, *Hrvatska povijest*, 316.

rata. Poljoprivreda je najviše stradala tijekom ratovanja jer se nitko nije imao vremena brinuti o urodima. Nestašice hrane i pitke vode bilo je svugdje, a pogotovo u zemljama nižega gospodarskog razvoja. Škole su bile razrušene i mnogi su roditelji ostali bez daljnjih prihoda kako bi djecu školovali. Također je izuzetno veliki problem bila spora i loša komunikacija unutar pojedinih zemalja, kao što je to bila Federativna Narodna Republika Jugoslavija, čija je infrastruktura tijekom rata doživjela dubinske devastacije.²⁴

Nakon Drugoga svjetskog rata Europa je ostala paralizirana, a uništena joj je trgovačka flota, nestale su strane investicije, uništena su financijska tržišta i izgubljena strana tržišta za europske proizvode dok su ih postepeno počeli preuzimati SAD i Kanada.²⁵ Prekooceanske su zemlje odlučile uspostaviti novi međunarodni monetarni sustav, a nedostatak ugljena u Europi okrenuti u svoju korist. Tako su se američke zalihe tog fosilnog goriva u Europi prodavale po dvostruko višoj cijeni. S druge su pak strane zemlje Istočnoga bloka na drugačiji način rješavale probleme opskrbe stanovništva. S obzirom na svoju zatvorenost granica oni su bili prisiljeni sami sebi iz temelja renovirati sve što je bilo razrušeno. Za to su vrijeme u Jugoslaviji promjene na gospodarskom, političkom i društvenom planu uvjetovale živote tisućama pristaša i protivnika komunističkoga režima.

„Nasilne metode kojima su se služili pri kraju i odmah po završetku rata komunisti nisu napustili ni kad su počeli stvarno vladati: u godini gladi 1945/1946. masovno su provođene „rekvizicije dobara - stoka i žito uzimani su seljacima koji nisu imali dovoljno ni za vlastitu prehranu.“²⁶ Pripadnici srednjega sloja su tada osiromašili zbog oduzimanja materijalnih dobara za koja se smatralo da ih posjeduje samo „buržoazija“, a ona je bila glavni protivnik komunizma. Već je 1946. provedena široka nacionalizacija koja je dovela do mišljenja da sve pripada narodu kao kolektivu, osim nekih sitnih trgovačkih i obrtničkih djelatnosti koje su mogle ostati u privatnom vlasništvu. Postepeno su se počele renovirati i graditi nove ceste i pruge kako bi se što prije uspostavila kvalitetnija komunikacija unutar Jugoslavenskoga teritorija. Donosili su se i planovi razvoja koji su prema uzoru na one Sovjetske imali razrađenu strukturu proizvodnje za sljedećih pet godina, a u principu su promicali izgradnju teške ili

²⁴ Dukovski, *Ozračljena povijest*, 370.

²⁵ http://web.efzg.hr/dok/MGR/Bogdan/Svijet_od_1945.pdf, srpanj 2016.

²⁶ Goldstein, *Hrvatska povijest*, 313.

prerađivačke industrije. Unutar toga plana bile su i omladinske radne akcije koje su, iako na izgled dobrovoljan, volonterski rad, bile izuzetno skupe te za društvo i zajednicu onog vremena prijeko potrebne.²⁷

Godine 1949. počinje osnivanje seljačkih zadruga u koje su se seljaci uključivali pod prisilom. Kako je hrana bila prijeko potrebna, a u Europi i na svijetu nedostatna i nedostupna, ljudi su bili prisiljeni obrađivati zemlju koja tada više nije bila njihovo privatno vlasništvo, već općenito državno. Seljaci su se koristili zastarjelim alatom, nisu dobivali nikakve naknade niti im je taj rad bio plaćen na bilo koji način. Takav princip proizvodnje bio je apsolutno neprofitabilan, stoga je ubrzo ukinut. Tada se uvodi i novi zakon prema kojemu se tvornice predaju na upravljanje radnicima i radnim kolektivima kako bi se nadalje stvaralo „samoupravno društvo.“ Jedan od najvećih problema ovih prostora bila je raskinuta veza sa Istokom i velika potreba za traženjem pomoći od Zapada. Godine 1950. nakon velikih suša, uvoze se ogromne količine hrane kako bi se spriječila glad, raspisuje se narodni zajam, a realizacija prve *Petoljetke*²⁸ produžuje. Tek se nakon 1951., kada Jugoslavija potpisuje sporazum sa SAD-om o vojnoj pomoći i uspostavlja diplomatski odnos sa SR Njemačkom, stanje u državi vidljivo popravilo. Također je priznanjem koje je SSSR predstavio Jugoslaviji, naglašena razlika koja se mogla očitovati u različitom načinu izgradnje socijalnih režima u pojedinim državama.

2.4. Kulturne prilike (1945 – 1955)

Najveći je rat u ljudskoj povijesti imao izuzetan utjecaj na sve ljude onoga doba neovisno o njihovom društvenom statusu ili regiji gdje su živjeli. Svačije su se navike mijenjale iz dana u dan, ovisno o tome koliko je bila teška trenutna situacija. Osim smanjene slobode kretanja, gubljenja poslova, gladi i financijske nestabilnosti, rat je podosta utjecao i na promjene u ponašanju ljudi. Tako se polako u nekim narodima stvarao temelj za izgradnju nekih novih kultova kao što su to bili „kultovi ličnosti“, popularni u zemljama Istočnog bloka.²⁹ Kult ličnosti jest tipična odrednica svih socijalističkih režima, a pojavila se upravo nakon 1950. godine. Vođe pojedinih naroda često su pretjerano hvaljeni i slavljani, apsolutno je zabranjeno izražavanje vlastitih

²⁷ Isto, 313-316.

²⁸ Petogodišnji plan, popularno zvan Petoljetka, odnosni se na privredni plan razvoja zemlje za period od pet godina, a u ovom se slučaju odnosi na razdoblje 1947.-1952.

²⁹ Isto.

mišljenja i stavova vezanih za njihov rad i djelo, organizirane su bile velike manifestacije i slavlja upravo njima u čast, a sve su javne ustanove i površine bile obilježene njihovim likom. Takvi su kultovi često dovodili umjetnike u nezavidne situacije. Kako nije bilo nikakve političke slobode tako nije postojala ni ona umjetnička koja je većini u tom polju uvijek bila nedostatna, iako su se 1950-ih počele događati promjene koje su rezultirale relativnom slobodom umjetničkoga stvaranja.

„Jugoslavenskom režimu dvojba o tome što čitati tijekom praznika nije uopće bila samo stvar osobnog ukusa.“³⁰ Tada je vlada, upravo kroz književnost, ali i ostale kulturne sadržaje pokušavala stvoriti narod radnika, seljaka i srednje klase koji povremeno zaslužuje odmor, a također ima snažnu socijalističku i jugoslavensku svijest koja je oslobođena svake etničke netrpeljivosti.³¹ U Federativnoj je Narodnoj Republici Jugoslaviji postojao svojevrsni pokret kojim se protestiralo protiv ograničavanja izražavanja slobodnog mišljenja. „Već 1950. u Zagrebu (prije nego drugdje u Jugoslaviji) u generaciji tridesetogodišnjaka i mladih javljaju se otpori tzv. socijalističkom realizmu (ili socrealizmu) kao umjetničkom konceptu i pojavljuju prvi radovi koji teže za slobodom umjetničkog izražavanja: povode se za konstruktivizmom, Buhausom, promiču ekspresionizam i apstrakciju.“³² Pravac u umjetnosti i književnosti koji se nazivao socijalistički realizam bio je sagledan iz nekoliko kutova i pri tome definiran. Naš je slučaj pobune protiv socrealističkog stila pisanja nešto drugačiji od ostalih s obzirom na to da je Miroslav Krleža 1952. godine održao govor na *Kongresu jugoslavenskih pisaca* u Ljubljani. Naziv toga govora bio je *Ljubljanski referat*, a njime je obilježio kraj obaveznog pisanja u duhu socrealizma i pri tome omogućio stvaranje liberalnijeg duha u umjetnosti, što je radniku i mladima omogućilo slobodniji odabir željene knjige za čitanje u „slobodno vrijeme.“³³

Neovisno o tome da li su saveznog, republičkog ili lokalnog karaktera, ORA su na poseban način motivirale mlade ljude koji su odlučili raditi za svoje dobro, ali i dobro države u kojoj se nalaze, te su time sami sebi u doslovnom i prenesenom značenju, krenuli „graditi“ budućnost.

³⁰ Rory Yeomans, „Odmor, slobodno vrijeme i ideologija u komunističkoj Jugoslaviji“, u: *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*, ur. Hens Gradnits i Karin Taylor, (Zagreb: Srednja Europa, 2013), 90.

³¹ Isto.

³² Goldstein, *Hrvatska povijest*, 323-324.

³³ Isto.

3. STRUKTURA OMLADINSKIH RADNIH AKCIJA

Neki povijesni izvori navode kako je sama ideja radnih akcija potekla iz godine 1919. nakon što je vođa Sovjetskog Saveza, Lenjin, održao govore o teškom stanju transporta i kontrarevoluciji na Istočnom frontu vođenoj od strane Aleksandra Kolčaka.³⁴ Drugi nam izvori govore kako su se prve akcije pojavile 1920. godine u Francuskoj po završetku Prvog svjetskog rata.³⁵ Supek navodi, kako je pojam radne akcije omladine nastao kao sastavni dio narodno oslobodilačke borbe te se proširio na narodnu revoluciju i opći napor u obnovi razrušene zemlje.³⁶ Upravo su se povodom navedenih događaja diljem Jugoslavije, Europe i svijeta u razdoblju nakon Drugoga svjetskog rata, organizirale omladinske radne akcije.

Radne su se akcije sprovodile i u državama poput Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika, Sjedinjenih Američkih Država, Čehoslovačke, Austrije, Švedske, Danske, Nizozemske, Švicarske, Bugarske, Njemačke, Rumunjske, Mađarske, Grčke, Poljske i Albanije.³⁷ Možda je važno navesti kako je u međuratnom periodu došlo do pojave masovne nezaposlene omladine u raznim kapitalističkim zemljama, stoga se javila potreba za „društvenom intervencijom“ koja je završila stvaranjem jednog oblika „radne službe.“³⁸ S druge pak strane, posebnost radnih akcija leži u tome što su na njima pretežito sudjelovali mladi, učenici u osnovnoj i srednjoj školi, te seljaci, studenti i radnici „koji su čuli da se ovdje događa nešto veliko, i htjeli su biti dio toga.“³⁹ Radne akcije u globalu pospješuju društvenu integraciju velikog dijela sudionika, a u ovom su slučaju spajale ljude različitih svjetonazora.

³⁴ Senjković, *Svaki dan pobjeda*, 259.

³⁵ Malo je selo Esnes-en-Argonne, pokraj Verduna, značajno kao simbol pomirenja između Francuske i Njemačke. U njemu su se okupili dobrovoljci iz sedam različitih zemalja kako bi pomogli u obnovi tog razrušenog mjesta, a osnivač još uvijek aktivne volonterske organizacije za mir pod nazivom *Service Civil International* bio je Pierre Ceresole. Želja mu je bila kroz rad i obnovu zblížiti ljude različitih kultura. Tako su se prijavili i okupili volonteri iz Nizozemske, Njemačke i Austrije sa željom da se iskupe za štetu koju su njihove države počinile tijekom rata.

³⁶ Još 1941. omladina je stvorila pozadinske čete koje su na razrušenim teritorijima pomagale borcima i narodu, a sredinom je ljeta 1942. u Bosanskoj krajini formirana Prva sanička omladinska radna brigada od oko 2.000 omladinaca koja je za 90 dana noćnog rada požnjela i prenijela 120 vagona žita i 150 vagona voća i povrća.

³⁷ Senjković, *Svaki dan pobjeda*, 259-262.

³⁸ Radna se služba pojavila nakon 1933. u SAD-u, a sastojala se od dobrovoljnog rada u poljoprivredi kojega je obavljala omladina, dok su rukovodioci bili rezervni oficiri. U Njemačkoj je, u doba Hitlerova režima, postojala obavezna radna služba koja se smatrala dijelom militarističkog obrazovanja omladine i u predratno je doba uvedena u Rumunjsku, Mađarsku i Grčku.

³⁹ Senjković, *Svaki dan pobjeda*, 269.

Savez je socijalističke omladine Hrvatske bio glavni pokretač svih događaja vezanih za aktivnost mladih na području politike i kulture. Stvorio se kao takav poslije Drugoga svjetskog rata dok je do tada bio samo antifašistički omladinski pokret. Još je jedan Savez, onaj komunističke omladine Jugoslavije⁴⁰ uz pomoć odrednica koje su postavili vrhovni članovi Komunističke partije Hrvatske, pridonio stvaranju Saveza socijalističke omladine. Tako se ova masovna društveno-politička i odgojna organizacija posvetila usmjeravanju mladih ljudi na „pravi put“. Omladinske su radne akcije bile jedno od najvećih postignuća saveznog rada. Osim toga, Savez je bio na čelu organizacija različitih smotri, natjecanja i izložbi, a također su potpomogli izuzetnom razvitku i unapređenju odgoja i obrazovanja mladih.⁴¹ U takvim se uvjetima odrastanje činilo kvalitetnije, iako se ne smije zaboraviti činjenica da je rat tek završio, a stanje je u zemlji bilo daleko od idealnoga.

3.1. Rad Kongresa i njegovih tijela

„Na I. konferenciji Saveza socijalističke omladine Hrvatske 1943. utvrđeni su dotadašnji rezultati rada Saveza, organizacijska shema i smjernice za njegov daljnji rad.“⁴² Sve što je hrvatski Savez radio bilo je podređeno uvjetima koje je postavljao Savez socijalističke omladine Jugoslavije. „Kongres je bio najviši forum Saveza koji je razmatrao i ocjenjivao aktivnost Saveza između dva kongresna zasjedanja, određivao programsku orijentaciju i politiku Saveza o bitnim pitanjima njihove aktivnosti u društveno-političkom, ekonomskom razvoju zemlje i određivao osnovne smjernice njegova djelovanja na međunarodnom planu.“⁴³ Prema pravilniku sastavljenom za II. redoviti Zemaljski Kongres Narodne omladine Hrvatske možemo uočiti koliko su bila striktna pravila za dozvoljene aktivnosti. U njemu se navodi i izričito napominje kako Kongresom upravlja i rukovodi izabrano radno predsjedništvo te mu naizmjenično predsjedaju izabrani predsjednici. Zapisnik o radu Kongresa vodi zapisničar koji je uz predsjednika i izvjestitelja odabran od strane izabrane komisije i kandidacionog

⁴⁰ SKOJ je skraćena za Savez komunističke omladine Jugoslavije, a on je 1919. godine osnovan u Zagrebu. Prvotno je prihvatio program ujedinjenih socijaldemokratskih i socijalističkih stranaka koje su podržavale revolucionarni put za pristupanje Komunističkoj interacionali (međunarodna radnička organizacija komunista).

⁴¹ Hrvatska – Hrvatski državni arhiv, Zagreb – fond 1231 – Republička konferencija Saveza socijalističke omladine Hrvatske 1942.-1990., Arhivski fond, Sumarni inventar, str. 12.

⁴² Isto, str. 13.

⁴³ Isto, str. 15. Kongres se održavao po potrebi, a obavezno svake 4 godine.

odbora, a njegov se potpis uz ovjerviteljev mora naći na dokumentu nakon zasjedanja. U tijeku zasjedanja Kongresa delegati imaju pravo na govor samo kada pismenim putem zatraže riječ koja im se kasnije i odobri. Posebno odabrana komisija donosi izvještaje, rezolucije i prijedloge za sastav novog Zemaljskog vijeća, a pri tome može uvažiti primjedbe. „Delegati na Kongresu su bili iz svih općinskih organizacija Saveza i kolektivnih članova Saveza socijalističke omladine Hrvatske.“⁴⁴

Redovito su se nakon kongresa održavali plenumi ili seminari unutar SKOJ-a. Na plenumima i seminarima su donosili odluke i stvarali upute koje su se dalje provodile u administraciji i organizaciji omladinskog kruga. Kako bi sve teklo regularno i bez većih problema slani su mnogi dopisi prema kojima je bilo vidljivo funkcionira li sistem. Mnoge nam bitne podatke pružaju zapisi s različitih Kongresa te izvještaji o radu glavnog odbora NOH-a između dva kongresna zasjedanja. No, prije njihova navođenja, moramo naglasiti kako je u razdoblju između 1945. i 1955., održano četiri Kongresa s time da je posljednji bio 1953. godine.⁴⁵ Dok su se na I. Kongresu održanom 17. lipnja 1945. godine u Zagrebu⁴⁶ podnijela dva referata u kojima se govorilo o razvitku Narodno-oslobodilačke borbe u Hrvatskoj i sudjelovanju omladine u njoj, II. je Kongres održan 25. svibnja 1947., također u Zagrebu i na njemu je podniet referat pod naslovom *Zadatak omladine Hrvatske u ostvarenju Petogodišnjeg plana izgradnje i razvitka narodne privrede za godinu 1947.-1951.* U njemu se opisalo političko stanje u organizaciji te su navedeni zadaci koje omladina treba ispuniti kako bi se dosegli ciljani rezultati.⁴⁷ Prema izvještaju o radu Glavnog odbora narodne omladine Hrvatske između I. i II. Kongresa možemo zaključiti kako je aktivno uključivanje mladih u politiku i obnovu zemlje bio glavni cilj odbora. Tako je 1946. godine III. Plenum Centralnog odbora USAOJ-a kao osnovni zadatak postavio preodgoj omladinske organizacije, a zahtjeva upoznavanje sa Zakonima, Odredbama

⁴⁴ Isto.

⁴⁵ HR-HDA-1231-RKSSOH, Kongresi, kut. 9., „Kongresi Narodne omladine Hrvatske.“

⁴⁶ Plan održavanja I. Kongresa ukazuje na to kako je trajao od 17. do 22. lipnja, a pri tome su bile organizirane različite aktivnosti među kojima su miting, govori vodećih ljudi toga doba, pozdravi od strane predstavnika različitih domaćih i stranih omladinskih skupina i odbora. Također je poslijepodnevno vrijeme svakoga dana u programu bilo bogato upotpunjeno sportskim i kulturnim sadržajima koje je izvodila omladina.

⁴⁷ Osim gore navedenog, na istom je Kongresu podniet još jedan referat pod nazivom *Poboljšanje rada osnovnih organizacija i kotarskih rukovodstava*, a u njemu se ukazalo na njihov nedovoljan rad, s obzirom na to da se vjerovalo kako je još uvijek mnogo omladinaca izvan organizacije Narodne omladine. Također su se tijekom podnošenja referata točno definirali zadaci koje različite omladinske organizacije na selu, u školama i poduzećima moraju odraditi, a o njima će se još pisati.

koje donosi Vlast te upoznavanje sa svim mjerama koje se na tom polju provode.⁴⁸ Između 1945. i 1948. mnoge su preinake u odgoju omladine napravljene prema idejama Sovjetskog Saveza što se u dokumentima mjestimično spominje: „Učeći od bratske omladine Sovjetskog Saveza koja je predano radila i borila se za slobodu (...), omladina Jugoslavije i omladina Hrvatske (...) postala je primjer omladini ostalih zemalja (...).“⁴⁹ Mogli bismo reći kako je uspješnost poratnih omladinskih radnih akcija ogledalo napretka u radu SKOJ-a. „U razdoblju od I. do II. Kongresa organizacija Narodne omladine izrasla je u jedinstvenu snažnu organizaciju, osposobljenu kroz bogata radna iskustva da zadatke koje joj postavlja petogodišnji plan u potpunosti izvrši i opravda povjerenje koje u našu omladinu ulaže naš narod i drug Tito.“⁵⁰ Takvim je pristupom i retorikom sam vrh politike želio naglasiti koliko omladina može pridonijeti gospodarskom napretku Jugoslavije u narednih nekoliko godina.

Tijela koja su pomagala u radu Kongresa bila su oblasni i kotarski komiteti. U Narodnoj Republici Hrvatskoj su komiteti nekoliko puta godišnje slali ispise svojih financija Centralnom komitetu u Zagrebu. Osim financijskih, radili su i ostala statistička izvješća pomoću kojih su dojavljivali situaciju u pojedinim dijelovima Hrvatske. Oblasnih je komiteta bilo šest i to su bili Bjelovarski, Dalmatinski, Karlovački, Osječki, Riječki i Zagrebački dok je kotarskih bilo dvadeset i sedam.⁵¹

Nakon što su se donijele nove odluke o radu u omladinskim organizacijama stručni su se stožeri pobrinuli za pokretanje masovnih obuka kadra kojeg je nedostajalo, a bio je prijeko potreban za održavanje reda na svim radnim akcijama, neovisno o njihovoj veličini ili važnosti. Poslije održanih Kongresa i plenuma Glavni je odbor organizirao seminare za rukovodioce radničke omladine te je razradio plan za rad čitalačkih i naučnih grupa, diskusionih kružoka te literarnih družina.⁵² Potom je plan poslao organizacijama i na taj im način ukazao kako treba pripremati kampanju za suzbijanje nepismenosti.⁵³ Uz pomoć su sindikata na akcije slani prosvjetni radnici koji

⁴⁸ Iste je godine Tito održao govor u kojemu je postavio nove zadatke za omladinu. Tada je donesena značajna odluka da se omladinu Jugoslavije aktivno uključi u rješavanje ekonomskih pitanja poslijeratne FNRJ te se javila potreba da se isplanira održavanje III. Kongresa Narodne omladine Jugoslavije.

⁴⁹ HR-HDA-1231-RKSSOH, Kongresi, kut. 9, „II. kongres NOH-a“, str. 10.

⁵⁰ Isto.

⁵¹ HR-HDA-1231-RKSSOH, Kongresi, kut. 9, „II. kongres NOH-a“, str. 22.

⁵² HR-HDA-1231-RKSSOH, Kongresi, kut. 9., „Izvještaj o radu Glavnog odbora Narodne omladine Hrvatske od I. do II. kongresa“, str. 6-8.

⁵³ „Loše kulturno-prosvetno nasleđe, posledice Drugog svetskog rata i revolucionarna smena vlasti bili su osnovni uslovi koji su uticali na stanje nepismenosti i politiku opismenjivanja (i uopšte kulturno-prosvetnu

su vršili ulogu predavača te su osim njih oformili i na akcije slali neke kulturne grupe i zborove. Organizirani su bili i tečajevi za komandni kadar, a Crveni je Križ postavio tečaj za sanitetskog rukovodioca u brigadama. Širokom agitacijom, upućivanjem proglašenja, parola, plakata te agitacijom preko omladinskih listova Glavni je odbor upoznao omladinu sa značajem radnih akcija i na taj ih način još više približio ideji rada koji nije plaćen novcem, ali je nezaboravno životno iskustvo.⁵⁴ Oprema koja je brigadama bila potrebna osigurana je preko različitih okružnih rukovodstava i uz pomoć ostalih organizacija. Time su Kongres, Glavni odbor, Centralno vijeće i sve ostale organizacije dokazale kako je moguće približiti se omladini i motivirati ju na rad kakav nikad prije nije iskusila, a potreban je za njezinu vlastitu egzistenciju kako i onu cjelokupnog naroda.⁵⁵

Omladinske su radne akcije imale velik moralno-politički značaj za sudionike, ali i za ostale koji su na sljedeće radne akcije tek namjeravali poći. Tako je Komisija za ideološko-politički rad bila zadužena za popularizaciju Petogodišnjeg plana, razradu političkog i kulturnog života te obilježavanje različitih državnih praznika. Kako bi se sve navedeno provelo u djelo, Komisija je preko *Tribina mladih*⁵⁶ prenosila različite savjete. Pri tome su uvelike pomogli mnogobrojni filmovi, kazališne predstave, glazba te časopisi. Ključan su dio u daljnjem radu Komisije odigrali govori vodećih političara, a nastupali su na mitinzima i kongresima.⁵⁷

politiku) na prostoru Srbije i Jugoslavije posle 1945. godine. Visok procent nepismenog stanovništva predstavljao je jedan od najvećih problema koji su nove komunističke vlasti zatekle po dolasku na vlast krajem Drugog svetskog rata.“ Vidi: Dragomir Bondžić, „Opismenjivanje u Jugoslaviji i Srbiji u periodu 1945 - 1950: nasleđe, ciljevi, tok, rezultati i nedostaci“ u: *Andragoške studije* (2010), br. 1: 91.

⁵⁴ Gotovo je nemoguće bilo ostati ne informiran po tom pitanju: „Objavljeno je da se ovog ljeta priprema velika radna akcija (...). I novine su objavile tu vijest. Na našim zidnim novinama nalijepljeni su članci iz dnevne štampe.“ Vidi: Đurđica Asić-Klobučar, *Ono vrijeme; Zašto sam gradila prugu Šamac-Sarajevo* (Zagreb: Dar usluge, 2003), 9.

⁵⁵ Doduše, ne smije se zaboraviti na činjenicu kako je većina omladine „iskusila rad na poljoprivrednom dobru“ koji se gdjekad uspoređivao s radom na nekim akcijama.

⁵⁶ „Poseban oblik ideološko-političkog rada s mladima bio je preko Tribina mladih, koje su funkcionirale uglavnom u školama i poduzećima. Savjeti tribina koji su djelovali pri narodnim sveučilištima prikazivali su filmove, isječke iz kazališnih predstava, slušala se glazba i sl.“ Vidi: HR-HDA-1231-RKSSOH, Arhivski fond, Sumarni inventar, str. 28.

⁵⁷ Isto.

3.2. Politički govori za omladinu Jugoslavije

Govori vođa socijalističkih država, poput Josipa Broza Tita i Josifa Visarionoviča Staljina, igrali su znatnu ulogu u motiviranju omladine na rad. Tiskale su se mnoge novine i časopisi⁵⁸ koji su bili namijenjeni za mlado jugoslavensko stanovništvo te su tako prenosili poruke o obnovi zemlje. Pri tome su odigrali značajnu ulogu u izgradnji kolektivne svijesti i pridonijeli buđenju želje za radom. Popularni su listovi Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Hrvatske objavljivali proglase i govore, a kao primjer nam može poslužiti proglas održan uoči I. Kongresa, a neposredno nakon velikih ratnih devastacija. „Srušene tvornice i radionice, pokidane saobraćajne veze, hiljade jutara plodnosne zemlje napuštene i neobrađene, spaljene kuće, gospodarske i javne zgrade, pokvaren i razbijen poljoprivredni alat, okradene škole i kulturne ustanove bili su nijemi svjedoci tih zvjerskih nastojanja. (...) Iz svega toga postavio se pred nas zadatak obnoviti zemlju, izgraditi državu. (...) Naši naponi na obnovi i izgradnji do sada su veliki. I uspjesi su veliki.“⁵⁹ Iz ovog se dijela teksta može zaključiti kako je politički vrh ciljao na stvaranje zajedništva u narodu na temelju animoziteta prema vanjskom neprijatelju koji je s mukom tek nedavno poražen. Tako se stvaralo jedinstvo u Jugoslaviji koja je bila poznata po nacionalnoj isprepletenosti, a omladina je morala imati ključnu ulogu u vremenu koje nadolazi. To se najbolje može iščitati iz istoga teksta: „Tvornice su porušene, strojevi pokvareni, proizvodnja za potrebe naroda premalena. (...) Pođite dalje. Obnovite sva postrojenja. Popravite sve strojeve, povisite proizvodnju. Postanite majstori, stručnjaci, da bi u što kraćem vremenu učinili što više.“⁶⁰ Kako bi omladina bila bolje motivirana, predsjednik je Gradskog odbora, Dragutin Saili u govoru održanom na velikom mitingu uoči I. Kongresa, 17. lipnja 1945. na Trgu Bana Jelačića u Zagrebu, spomenuo: „Na vama omladino, leži sada najveća zadaća. Isto tako kao što je omladina bila nosilac oružane borbe protiv neprijatelja,⁶¹

⁵⁸ Od mnogih navedenih možemo izdvojiti: *Omladinski borac*, *Omladina*, *Srednjoškolic* i *Borba na omladinskoj pruzi*. Bile su jedno od glavnih agitacijskih sredstava, iako je velik udio u populaciji bio nepismen ili polupismen.

⁵⁹ „Proglas I. Kongresa“, *Omladinski borac*, (Zagreb), 28. 6. 1945., 1.

⁶⁰ Isto.

⁶¹ Iako se vodeći govornici često referiraju na utjecaj omladine u borbi protiv neprijateljskih sila tijekom Drugoga svjetskoga rata, češće nailazimo na opise poput ovoga: „Počeci omladinskih radnih akcija vežu se uz vrijeme podizanja ustanka u Drugom svjetskom ratu. Mladi su tada, pod izuzetno teškim uslovima, radili na prikupljanju vojne opreme i municije. Još 1941. godine, u selima oko Drvara, omladina je organizovano prikupljala ljetinu, aktivno pomagala borce sakupljajući im odjeću i obuću.“ Naglašavanjem poveznice između rata i poraća, vrhovna vlast direktno sudjeluje u preodgoju poratne omladine. Ideja je vlasti kako se omladina „za svoju zemlju u ratu borili, a sada ju je dobili te se pod hitno treba usredotočiti na popravak i izgradnju iste.“ Vidi: <http://www.nasa-jugoslavija.org/ORA.htm>, kolovoz 2017.

isto tako omladina će biti sada na čelu izgradnje i obnove naše opustošene i razorene zemlje. Udarnički duh neka prevlada u vama. Kao što ste bili heroji u oružanoj borbi, budite sada heroji rada. Reakcija tamnih sila katkada i gdje gdje pokušat će da ometa nastojanja vaša i veselit će se svakom neuspjehu. No neka vas to ne zbunjuje jer vi ste omladina novog kova.“⁶² Inspirirani i motivirani, omladinski je dio naroda ozbiljno pristupio predstojećem zadatku te je aktivno surađivao na obnovi svih jugoslavenskih federativnih jedinica.⁶³

3.3. Mobilizacija stručnog kadra i omladine

Osim Komisije za ideološko-politički rad, bile su aktivne i Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA te Odjel za kulturno-prosvjetni rad. Komisija je za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA bila mobilizacijskog karaktera i pri tome je okupljala mlade iz cijele zemlje, a oni su predstavljali buduću radnu snagu za obnovu razrušenih područja. S obzirom na to da je Odjel za agitaciju i propagandu vršio izuzetno dobar posao, mnogi su dolazili na sastanke, kružoke i zborovanja koja su poticala na ispunjenje prijave za sudjelovanje na nekoj od akcija.⁶⁴ Tako je mobilizacija tekla nešto bržim tempom, iako su postojale mnoge prepreke koje ćemo kasnije nabrojati u vidu primjedbi iznesenih u seminarima i izvješćima različitih plenuma i sjednica.

Prije samoga početka radnih akcija, vršena je mobilizacija stručnog stožera i mladih koji su se u principu dobrovoljno prijavljivali za rad.⁶⁵ Kako bi dospjeli na radnu akciju mladi su bili obavezni dati svoje osobne podatke – ime, prezime, ime oca, datum i mjesto rođenja, naziv prebivališta, broj osobnog dokumenta i funkcije koju su obnašali u omladinskoj organizaciji.⁶⁶ Centralni je Komitet Narodne omladine Jugoslavije svake

⁶² „Proglas I. Kongresa“, 1.

⁶³ Transparenti kojima se omladina služila tijekom Kongresa glasili su: „Mi srednjoškolska omladina učimo i učiti ćemo kako bi koristili svom narodu“ te „Radom i znojem boljoj budućnosti.“ Vidi: „Velikim mitingom započelo je slavlje omladine Hrvatske - I. kongres“, *Omladinski borac*, (Zagreb), 28. 6. 1945., 2.

⁶⁴ Akcije su mogle biti i jednostavne, stoga iz nekih dokumenata čitamo: „(...) radnih dana je dato 26. 547 u pomoći partizanskim familijama u obradi zemlje, u zatrpavanju rovova, u pomoći dežuranju kod ranjenika i pomoći bolnicama.“ Vidi: HR-HDA-1231-RKSSOH, Kongresi, kut. 9.

⁶⁵ „Čula sam da su se prijavili svi skojevci i skojevke (...). Sve sami dobrovoljci bez obzira da li im se ide ili moraju. (...) ili češ ići na omladinsku prugu Šamac-Sarajevo, ili se nećeš upisati u četvrti razred (...).“ Vidi: Asić-Klobučar, *Ono vrijeme*, 9-10.

⁶⁶ Matijaž Stibilj, *Bratstvo na delu. Delovne enote cone A julijske krajine* (Trst: Založništvo tržaškega tiska ZTT-EST, 2015), 131. Prisustvovanje smotri je bilo obligatno prije samoga odlaska na teren. Svako je rukovodstvo Narodne omladine dužno organizirati smotru brigade, a pri tome se nalaže kako smotra treba

godine Centralnom Komitetu NR Hrvatske slao dopis o broju omladine koja bi trebala biti otpremljena na određene destinacije gdje su se akcije provodile. Osim zadanog broja omladine koja aktivno sudjeluje u obnovi zemlje predodređen je i broj stručnog kadra koji mora biti školovan i spreman za rad u logorima.⁶⁷

Svakako je bitno napomenuti da su za različite akcije traženi različiti kadrovi te je broj omladinske snage varirao s obzirom na popularnost, ali i sam obujam akcije. Većina je omladinaca, oduševljena idejom da se makne što dalje od rodnog kraja, težila sudjelovanju na akcijama koje su bile na saveznoj ili republičkoj razini. Stvorila im se mogućnost graditi tvornicu teških strojeva i alata Ivo Lola Ribar u mjestu Železniku u Srbiji, tvornicu hidrauličkih ležajeva i parnih kotlova u Zagrebu, hidrocentrale Mavrovo u Makedoniji i Nove Gorice u Sloveniji te kombinat u Doboju.⁶⁸ One radne akcije koje su se održavale na lokalnoj razini, često su padale u drugi plan. Na njima su popravljali i gradili kuće, seoske i cestovne putove, sadili voćnjake i čistili travnjake, te tucali kamenje.⁶⁹ Tako je i broj sudionika varirao između akcija i mjesta gdje su se odvijale. Također, veći je broj mladih dolazio iz gušće naseljenih država kao što su Srbija i Hrvatska, dok je manji broj njih bio iz onih slabije naseljenih, Crne Gore i Makedonije. Razlog tome nije nužno broj stanovnika, već stav omladine koja je ostajala kod kuće kako bi pomagala u održavanju kućanstva i domaće poljoprivrede, što ukazuje na razliku u razvijenosti između federacija u Jugoslaviji.

biti svečanog karaktera dok prostorije mogu krasiti zastave, zelenilo, parole i slike. Sudjelovanje se preporučuje pionirima, omladini i narodu iz okolnih sela, a na smotri bi govor držali predstavnici Fronte, Vlasti i omladinski rukovodioci. Potom bi se na demokratski način odabirao štab brigade, komandir čete i desetar, a brigada bi se dijelila na desetine i čete.

⁶⁷ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 202., „Kotarskom odboru Narodne Republike Hrvatske.“

⁶⁸ Senjković, „Uvod“, 9.

⁶⁹ HR-HDA-1231-RKSSOH, Kongresi, kut. 9., „Izvjestaj o radu Glavnog odbora Narodne omladine Hrvatske od I. do II. kongresa.“

3.3.1. Stručni kadar

Rukovodstva su radnih jedinica činili odbori Narodne omladine Jugoslavije, koji su formirali radne jedinice, postavljali rukovodstva za raznolike grupe jedinica i brinuli o njihovom životu i radu. Naredbe s vrha su na različite načine provodili štabovi, čete, bataljuni ili brigade.⁷⁰ Svi su zajedno izvršavali određeni dio posla na akciji, s time da je štab bio odgovoran za organizaciju i provođenje radnog takmičenja⁷¹ koje se odvijalo među različitim brigadirima i omladinskim naseljima. Između ostalih obaveza, štab je morao biti konstantno s omladincima te brinuti o njihovom zdravlju, stručnom, kulturno-prosvjetnom, predvojničkom obrazovanju i fiskulturnom radu. Osim toga morali su provoditi zaključke konferencije, podnositi izvještaje o svojem radu odborima narodne omladine, na konferencijama radne jedinice i višem operativnom rukovodstvu te predlagati jedinice i pojedince za pohvale i nagrade. Niže rukovodstvo je moglo biti smijenjeno od strane štabova i zamijenjeno s novim rukovodstvom u roku od 15 dana i nakon saziva konferencije.⁷²

U štabu čete, bataljuna ili brigade nalazili su se komandir čete, bataljuna ili brigade i njegov zamjenik, intendant, zdravstveni referent, rukovodilac kulturno-prosvjetnog rada i rukovodilac administrativne statističke službe. Osim njih postoje i voditelj grupe, desetar ili vodnik koji moraju nadzirati rad svojih grupa te kod njih razvijati takmičenje i udarništvo kao i podizati kvalitetu rada. Dužnosti koje snosi komandir čete, bataljuna ili brigade jesu da rukovodi svojom jedinicom, da s organima narodne vlasti i drugim narodnim organizacijama priprema akcije, izvodi radove, vrši raspored ljudstva na radu i ima pregled cjelokupnog rada, da se brine o životu i potrebama omladine, da joj pomaže u podizanju kvalitete rada, da je stručno sprema i izvodi predvojničku obuku⁷³ te vrši i organizira smotre. Osim toga komandir mora

⁷⁰ Glavni se štab kroz svoj rad oslanja na ostale radne organe u naselju i to su redom bili komandanti naselja, zamjenici komandanata naselja, štabovi ili savjeti naselja, nastavničko-instruktorski kadar, zdravstvena služba i ekonomat zajedno s investitorskom grupom. Međutim, Štab također treba održavati veze s političkim i društvenim organizacijama, organizirati masovna sredstva komunikacije i saobraćaj koji se bavi prebacivanjem brigada te povezivanjem sela.

⁷¹ U dokumentu pod nazivom *Izvještaj o iskustvima u radu instruktora Glavnog štaba i sekcijских štabova na gradnji omladinske pruge (...)* stoji navedeno: „Prilikom podele grupa važno je voditi računa da iste po fizičkom sastavu budu približne radi takmičenja i evidencije, a ne da se na jednu stranu odvoji bolji, a na drugu fizički slabiji.“ (...) „Omladinci zainteresovani za postizanje dobrih rezultata rada mogu da daju vrlo dobre prijedloge koji će dobro da koriste“.

⁷² „Operativno rukovodstvo za grupe brigada rukovodi cjelokupnim radom svojih jedinica uz pomoć odbora Narodne omladine i organa narodne vlasti.“ Vidi: HR-HDA-1231-RKSSOH, Kongresi, kut. 9., „Referat: Radne akcije“, str. 2.

⁷³ Predvojnička se obuka u skladu s pravilnicima sastojala od materijalnog snabdijevanja i obuke. Materijalno snabdijevanje je vršilo Ministarstvo Narodne Odbrane koje je na radne akcije dostavilo

primati izvještaje od svojih zamjenika i rukovodilaca intendantske, administrativno statističke i zdravstvene službe te kulturno prosvjetnog rada i nakon primljenog izvještaja pomoći u njihovom radu. Na kraju mora redovito slati izvještaje višim operativnim rukovodstvima i odborima narodne omladine i na konferencijama podnositi izvješća o radu svoje jedinice i rukovodstva. Zamjenik komandira treba brinuti o svim tehničkim sredstvima i potrebama za rad kao što su to alati, sjemenje, prijevozna sredstva i slično. Također mora brinuti za smještaj jedinice, vršiti dužnosti komandira i komandanta u njihovom odsustvu i redovito podnositi izvještaje rukovodiocu jedinice. Intendant na omladinskoj radnoj akciji vrši dužnost koja zahtjeva pripremanje hrane za jedinicu i organiziranje potrebnog aparata za intendanturu te pribavljanje potrebnog inventara i sredstava. Pored toga on mora čuvati imovinu jedinice i voditi njezin inventar, uredno voditi knjige s financijskim zapisima⁷⁴ te redovito podnositi izvještaje rukovodiocu jedinice. Zdravstveni referent mogao je biti student medicine ili bilo tko sa završenim sanitetskim tečajem. Dužnost mu je bila organizirati zdravstvenu službu i prihvatne ambulante, brinuti o zdravstvenom stanju omladine i higijeni u jedinicama, obrazovati omladinu o održavanju higijene i čuvanju zdravlja putem predavanja i uputstva te voditi zdravstvene knjige i redovno podnašati izvještaje rukovodiocu u jedinici.⁷⁵ Rukovodilac kulturno-prosvjetnog rada ima dužnost organizirati agitaciju preko zidnih novinskih listova, predavanja, diletantskih grupa i pokretnih biblioteka. On je morao organizirati analfabetske tečajeve za nepismene⁷⁶ i čitalačke grupe za obrazovni rad, voditi agitaciju tijekom čitavog rada, organizirati izložbe sastavljene od snimki rada, zidnih novina, grafikona⁷⁷ i ručnih radova, organizirati dopisničku službu za omladinske i ostale listove te redovito podnositi izvještaje rukovoditelju u jedinici. Rukovodilac administrativno statističke službe je dužan organizirati administrativno

naoružanje, municiju, ostali potreban pribor i udžbenike s pravilima o baratanju s oružjem. Glavni je štab neke omladinske radne akcije bio zadužen za daljnju organizaciju obuke te je nadzirao rad nastavnika (instruktora) dok je on nadzirao korištenje i održavanje oružja i ostalog materijala.

⁷⁴ U dokumentima se na nekoliko mjesta navodi kako je dužnost intendanta uredno voditi knjige ekonomata. Prema definiciji, ekonomat je odjeljenje u ustanovi ili poduzeću koje nabavlja, raspoređuje i čuva kancelarijske i druge materijale.

⁷⁵ „Rad zdravstvene službe sastoji se u preventivni i kurativi. Značaj preventive je vrlo velik, jer su omladinska naselja smještena u (...) krajevima gdje postoje endemijski tifus, dizenterija i malarija.“ Vidi: Supek, *Omladina na putu bratstva*, 50.

⁷⁶ Puni naziv tečaja koji je vodio borbu protiv velikog broja nepismenih u svim generacijama svih federativnih država jest analfabetski tečaj za nepismene. Kao „kulturno-prosvjetni rad prvo se odvijao unutar partizanskih obreda i brigada, a ponajviše se sastojao od osnovnih programa opismenjivanja.“ Vidi: Snježana Koren, *Politika povijesti u Jugoslaviji 1941-1960* (Zagreb: Srednja Europa, 2012), 67.

⁷⁷ Najčešće su se na njima nalazile informacije o radnim zadacima i svakodnevnom ispunjenju normi na radu.

statistički aparat u svojoj jedinici, voditi administraciju svoje jedinice i podnositi izvještaje rukovoditelju u jedinici.⁷⁸ Posljedično analizi pravilnika možemo zaključiti kako je veliki trud uložen u formiranje dobre strukture stručnog kadra uposlenog na radnim akcijama.

Kao idealan primjer za navedeno objašnjenje možemo navesti situaciju u brigadi Pino Tomažič koja je aktivno sudjelovala na obnovi zemlje u Julijskoj krajini gdje su odnosi između Italije, Slovenije i Hrvatske bili problematični zbog Slobodnog teritorija Trsta i poratnih političkih previranja. Na čelo su brigade bili odabrani: komandant Stane Baša, namjesnica komandanta Mira, referenti za kulturno-prosvjetno djelo Dušan Čehovni i Silvano Martellani, sanitetni referent Sergej, fiskulturni referent Franc Pečar, statističarka Nadja Mikluž, dok je intendant bio Angel Hafner.⁷⁹ Navodeći sve te pozicije zaključujemo da je veliki dio ljudi bio zaposlen u organizaciji te su isključivo iz tog razloga akcije smatrane izuzetno skupima, a ne nužno dovoljno profitabilnima.⁸⁰

Uz gore navedene poslove, među kadrom su se našli i oni koji su bili na stručnim tečajevima prije samog polaska na akcije, a kada su na njih došli obnašali su različite dužnosti.⁸¹ Kao primjer možemo navesti popis traženih zanimanja sastavljen u *Izvještaju o pripremama za otpremu brigada I. smjene na savezne i republikanske akcije* iz 1946. godine.⁸² U njemu se traže dobrovoljci koji su završili obuku za rukovoditelja pjevačkih zborova, diletantskih grupa te antifašističkih tečajeva i fiskulture. Uz njih se traže još i bibliotekari, kinooperateri te instruktori za predvojničku obuku. Stručni je kadar za povremene radne akcije bio izrazito kompleksna kategorija

⁷⁸ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 202., „Pravilnik radnih brigada“, str. 6.

⁷⁹ Matijaž Stibilj, *Bratstvo na delu*, 136.

⁸⁰ U mnogim se dokumentima spominju okvirne financije određene za snabdjevanje na pojedinim radnim akcijama. Prema zapisniku sastavljenom u ožujku 1948. na sastanku sekretarijata Zemaljskog Vijeća Narodne Omladine Hrvatske zapisano je: „Od toga koliko će se dobiti kredita i materijala ovisi sve ostalo. Državna željeznica je dobila 6.000.000 kredita za vagone i prugu. 1.000.000 Din. kredita je odobren za gradnju baraka. (...) Od vlade bi trebalo tražiti pomoć od 23.000.000 Din. za ishranu brigade.“ Vidi: HR-HDA-1231-RKSSOH, Sekretarijat, kut. 55., „Zapisnik“, str. 5.

⁸¹ Ističe se primjer Đurđice Asić-Klobučar koja je na radnu akciju izgradnje pruge došla kao „jedna od brigadirica“, no također je prema planu Komiteta, tj. Ministarstva za prosvjetu i kulturu držala analfabetske tečajeve nepisanim brigadirima, s obzirom da je u to doba pohađala učiteljsku školu.

⁸² Republikanske akcije su isto što i republičke omladinske radne akcije, a navedeni je originalni naziv dokumenta. Vidi: HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 201., „Izvještaj o pripremama za otpremu brigada I. smjene na savezne i republikanske akcije“, str. 1.

koja se nerijetko obrazovala u samom hodu radnih akcija, iako je mnogo njih pohodilo različita predavanja.⁸³

3.3.2. Omladinska skupina

Organizacije Narodne omladine na osnovu Statuta Narodne omladine Jugoslavije osnivaju radne jedinice, a svaki omladinac, bez obzira na rod, koji želi sudjelovati na obnovi i izgradnji zemlje može postati članom Narodne omladine. On se pri upisu obvezuje na požrtvovni rad u izgradnji i obnovi FNRJ. Svaki član ima dužnost da s voljom radi onoliko koliko mu njegove fizičke sposobnosti to dozvoljavaju, da poštuje disciplinu svoje radne jedinice i svjesno izvršava naređenja rukovodstva, da se pridržava pravilnika, da razvija drugarstvo i solidarnost, da obavezno nauči čitati i pisati, da se bavi sportom i fiskulturom te da stječe predvojnička znanja kako bi se spremio za službu u vojsci i pokušao uzorno voditi svoj privatni prostor.⁸⁴ „Prava svakog člana radne jedinice su da sudjeluje u radu svoje jedinice, da bira i bude biran u rukovodstva svoje jedinice, da učestvuje u radu konferencija, stvara prijedloge, iznosi greške i nedostatke članova i rukovodstva te da se prema pravilniku koristi imovinom svoje radne jedinice.“⁸⁵

Radne jedinice mogu biti stalne i povremene. Stalne radne jedinice stvaraju se na određenom teritoriju kao što je to selo, tvornica i drugo, dok se one povremene stvaraju za izvjesni period vremena u kojemu traje veća radna akcija. Naziv je radne jedinice određen brojem članova iste. Ona može biti desetina (10), vod (oko 20), četa (40-70), bataljun (100-170) i brigada (300-600). Unutar tih radnih jedinica stvaraju se grupe kao što su trojke, četvorke, petorke i tako dalje. S obzirom na to da u jedinicama vlada princip demokratičnosti disciplina mora biti visoka, a rukovodstvo mora dobro obavljati svoj posao jer će u protivnome biti smijenjeno od strane nezadovoljne jedinice. Ona skupina koja se pokaže kao najbolja u svojem poslu naknadno dobiva

⁸³ Prethodno odlasku na radne akcije mnogi su pripadnici stručnoga kadra odlazili na kurseve, seminare i izučavanja za rukovodioce, pa se navodi: „Svaki mjesec drže sekretarijati Rajonskih odbora sa aparatom 1-2 vaspitna sastanka po aktuelnim političkim temama. (...) Sekretarijat Gradskog odbora organizirao je koncem aprila trodnevni seminar po temi „O načinu rukovođenja“ (...). Prorađene su ove teme: *O političkom rukovođenju u praktičnom radu*, *Instruiranje i provjeravanje izvršenje zadataka glavno u organizacijom radu* i *O operativnosti u radu*.“

⁸⁴ Detaljno razrađen plan i program nalaže obradu tema kao što su: nastava gađanja i naoružanja, strojevena obuka, topografija i taktička obuka.

⁸⁵ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 202., „Pravilnik radnih brigada“, str. 3.

naziv „udarna.“⁸⁶ Konferencija je najviši forum jedinice, a može biti redovna i izvanredna. Redovne se konferencije četa i bataljuna održavaju najmanje jednom mjesečno, a brigadne dva puta godišnje. Na njima se pregledava izvještaj o radu jedinice i rukovodstva, diskutira se o problemima rada i života te se donose zaključne odluke o njihovom rješenju. Nakon održane konferencije rukovodstvo mora rješavati istaknute probleme. Unutar radnih jedinica stvaraju se savjeti i smotre. Savjeti trebaju pomagati rukovodstvu u donošenju plana za rad i izvršavanju odluka konferencije, dok su smotre svečane i organizirane kako bi se na njima iznijeli rezultati rada, dodijelile pohvale i nagrade, pojedinci proglasili udarnicima te bi se izvele sportske i fiskulturne utakmice i otvorile izložbe s radovima.⁸⁷

Kako bi se lakše vodio zapisnik mobiliziranih, mladi su bili podijeljeni prema oblastima u kojima su živjeli, a to je vidljivo iz dokumenta koji donosi popis mobiliziranih omladinaca s područja Hrvatske za izgradnju autoputa Bratstva i jedinstva te stambenih i drugih objekata u Beogradu.⁸⁸ Oblast Dalmacija je na navedene radne akcije trebala poslati 6.900 seljaka i 1.750 učenika, no umjesto toga ona je poslala 6.484 seljaka i 2.047 učenika. Oblast Rijeka je trebala poslati 2.650 seljaka i 750 učenika, no poslala je 2.461 seljaka i 1.151 učenika. Oblast Osijek je trebala poslati 6.800 seljaka i 1.275 učenika, ali je na kraju poslano 6.409 seljaka i 1.656 učenika, dok je oblast Bjelovar trebala poslati 4.800 seljaka i 550 učenika, a umjesto toga je poslala 5.881 seljaka i 890 učenika. Slični su podaci vezani za oblast Karlovac koja je umjesto 4.300 seljaka poslala njih 3.841 dok je 1.302 učenika poslano umjesto njih 650. Oblast Zagreb je trebala poslati 7.900 seljaka i 800 učenika, no poslala je 6.481 seljaka i 1.011 učenika. Grad Zagreb je umjesto 3.600 učenika na savezne akcije poslao njih 3.043, a Zagrebačko je Sveučilište bilo zamoljeno da pošalje 2.250 studenata, što se nije dogodilo s obzirom da je na akcije otišlo njih 1.425.⁸⁹ Navedeni primjer mobilizacije hrvatske omladine za navedene radne akcije jest samo jedan od mnogih navoda iz kojih se može iščitati kako su uvelike prekoračene norme

⁸⁶ Udarni je rad svaki onaj koji pređe određenu prosječnu radnu normu. Ona brigada, ali i omladinac, koji za svoj rad, marljivost i pokazane uspjehe pridobije pismene i usmene pohvale ili nagradu u vidu prelazne zastavice, knjige i drugog, mora prisustvovati brigadnoj konferenciji ili smotri. Tada se vrši proglašenje brigade ili pojedinca „udarnom“ tj. „udarnikom“ te se dodjeljuje diploma koja je jednoobrazna za čitavu zemlju, a služi kao pismeni dokaz „udarnog rada“ na nekoj od radnih akcija.

⁸⁷ Isto, 4.

⁸⁸ HR-HDA-1231-RKSSOH, Kongresi, kut. 9., „Godišnji izvještaj o izvršenju plana mobilizacije omladine na Savezne radne akcije, uključena omladine i učenika u privredi, o učešću Narodne omladine na lokalnim akcijama i frontovskim brigadama u 1949. godini“, str. 4.

⁸⁹ Isto.

postavljene od strane organizacija Narodne omladine. U arhivskoj se građi nalazi još mnogo izvještaja nalik ovome, a oni nas obavještavaju o problemima sličnog karaktera i u ostalim narodnim republikama federacije.⁹⁰

3.4. Smještaj i sastav radnih logora

Osigurati dobar smještaj, jedan je od osnovnih zadataka u kvalitetnoj organizaciji nekog kolektiva. Ljudi se osjećaju sigurnije i manje otuđeno, a pri tome i mirnije, kada su udaljeni od doma, a žive u sličnim socioekonomskim uvjetima kao i kod kuće. Kako bi se što više pojedinaca komforno smjestilo u jedinstven logor sastavljen je, od strane Glavnog štaba, niz pravila i uputa o izgledu baraka i radnog logora u kojemu se iste nalaze. U uputama se ponekad navode i direktive koje predodređuju način života aktivnih u radu na akcijama.⁹¹

Prema *Uputama za osiguranje higijensko-sanitarnih uvjeta kod logorovanja narodne omladine na javnim radovima* sastavljenima godine 1949. možemo nabrojati nekoliko bitnih obilježja logora. Kako bi bio povoljan za život morao je biti smješten na suhom prostoru koji ima mali nagib i najveći mu je dio zemljišta osunčan dok je najmanji dio u sjeni ili izložen udarima vjetra. Također, mora biti udaljen barem dva kilometra od većih bara i močvara, a manje lokve, jarke i jame treba zatrpati i teren zaravnati s obzirom na to da postoji ozbiljna mogućnost od napada komaraca i širenja malarije. Ponekad su se događale situacije u kojima je logor bio smješten u blizini bare, stoga su se organizirala prskanja područja kako bi se uništilo komarce i osiguralo zdravlje omladine.⁹²

⁹⁰ Primjer iz NR Hrvatske spominje kako se krajem svibnja 1947. godine vršila prisilna mobilizacija za Omladinsku prugu u okrugu Osijek. U selu Duboševica, kotar Batina prisilno je mobilizirano troje mladih, a pri tome im se prijetilo policijom dok se u selu Zmajevcu prijetilo parolom „Svi ili nitko.“

⁹¹ Prema dokumentu naslovljenom *Izvještaj i iskustva o uređenju logora, održavanju reda i čistoće u logoru* sastavljenom 1947. godine možemo ustanoviti kako su se formalne odrednice s vremenom mijenjale. U dokumentu stoji: „Uputstva“ su izrađena na osnovu iskustava (...). Pri njihovoj izradi korišteni su i saveti nekih drugova koji su pre rata učestvovali u logorovanju raznih organizacija. (...) „Uputstva za uređenje logora“ imala su od početka nekoliko krupnih nedostataka.“

⁹² HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 201., „Izvešće o ORA“.

3.4.1. Eksterijer i interijer

Nakon što je pronađeno mjesto za postavljanje logora, određeno je koje bi prostorije svaki logor trebao imati. To su redom: barake, trpezarija, kuhinja, slagalište za hranu, ambulanta i toaleti. Navedeni su se objekti morali redovito čistiti i održavati, podovi su se svakodnevno trebali pomesti, a preporučalo se ribanje vrućom vodom jednom tjedno. U dvorištu logora postojala su igrališta za timske sportove, kutak za table, slagalište za alat i pozornica, koju bi gradili brigadiri tek pristigli na radne akcije. Uvijek se predlagalo da se napravi što veća pozornica koja će svim kulturno-umjetničkim grupama poslužiti za nastupe. Slagalište je zamišljeno kao malena baraka u koju se alat sprema tako da se uvijek može lako prebrojati, a potrebno ga je bilo redovito pregledavati i čuvati od vlage. Najmanju je površinu radnog logora zauzimao kutak za table izrađen od drva na koje se pričvrstio karton. Na njima su se nalazile različite obavijesti i zidne novine, grafikoni ili naredbe.

Fiskulturno se igralište gradilo unutar logora ili u njegovoj blizini, a ako je bilo moguće izgrađen je bio i nogometni teren. Oni logori koji su bili smješteni u blizini rijeka imali su tendenciju organizirati neke vrste vodenih sportova. Igralište za odbojku i košarku koristilo se prema potrebi i pretežito za sportske aktivnosti. Crte koje su označavale teren mogle su biti napravljene od boje ili piljevine.⁹³ Predlagalo se da mreže i obruče s koševa omladina nosi sa sobom, no mala je vjerojatnost da se to uistinu poštivalo.⁹⁴ Velika je pozornost posvećena ukrasima koji su služili u ideološko-političke svrhe, a smješteni su bili na ulazu u logor tj. barake.⁹⁵ Ući u logor s automobilom, kamionom ili kolima bilo je zabranjeno.

⁹³ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 201., „Uputstva za uređenje logora, smještaj brigada, održavanje reda i čišćenje u logoru“.

⁹⁴ Isto. Koliko je upravo sportski aspekt radnih akcija bio bitan, možemo zaključiti na temelju izgradnje sportskih centara. Recimo, tijekom izgradnje druge omladinske pruge pojavila se naredba od strane Komiteta za fiskulturu vlade FNRJ prema kojoj je bilo potrebno graditi sportske terene na bilo kojem dijelu dionice. „Gde su postojale terenske mogućnosti, obično je deoničani centar izgledao ovako: npr. na sportskom centru 16. deonice III. sekcije bili su izgrađeni ovi objekti: nogometno igralište, igralište za odbojku i košarku, staza sa preprekama za značku, jama za skok u vis i u dalj, obilježen prostor za bacanje, dve visoke grede i staza za trčanje, dužine 100 m.“

⁹⁵ Isto. U istom dokumentu u podnaslovu *Ukrašavanje (dekoracija) logora* čitamo: „Izgled logora, dekoracije u njemu (ulazni svod, parole, parkiranje, kutak za zidne novine) treba da (...) se iz njih vidi iz koga kraja je brigada, na kome poslu radi, kakvi su joj zadaci i slično. Ulaz u logor treba ukrasiti zelenilom ili drugim. Nad ulazom će se postaviti tabla sa imenom brigade. Ispred barake treba postaviti visoki jarbol sa zastavom narodne republike (...). U podnožju jarbola (...) ukrasi od kamenja, tucanika, šljunka ili leje od trave, cveća (...). Kao motivi za ukras mogu se koristiti grbovi narodnih republika, značka Narodne omladine Jugoslavije, značka Omladinske pruge, znak brigade, narodne šare (...). Na čelu barake treba postaviti velike slike Staljina i Tita. I unutrašnjost barake može se ukrasiti slikama.“

Najveću površinu logora zauzimale su mnogobrojne barake ili šatori. Između baraka je trebao postojati predviđeni prostor od pet metara, tako da se između nekih moglo hodati, a negdje se moglo koristiti dozvoljenom vrstom prijevoza. Ako su brigadiri bili smješteni u šatorima tada su oni s vanjske strane rubova trebali imati odvodne žljebove. Na ulazima su mogle postojati zastave narodnih republika, a osim njih su se tu nalazile slike i parole koje su bile ispisane na platnu ili kartonu uz ostale motive.⁹⁶ U jednu baraku je u prosjeku stalo između 250 i 300 mladih s obzirom da su uz zidove baraka bili postavljeni kreveti na kat koji su bili napravljeni od dasaka i slame, široki jedan metar, a dugački dva metra i podignuti 30 centimetara iznad tla koje je bilo daščano. Jedan je dio barake bio muški, a drugi ženski.⁹⁷ Biblioteka i štab brigade također su bili smješteni u istu baraku kao i omladina. Pri tome su svi uz svoj krevet trebali imati police na kojima bi držali osnovne potrepštine, dok su se sve ostale stvari mogle držati u sanducima ispod kreveta. Na njima je trebalo stajati ime i prezime vlasnika, a obuću⁹⁸ su trebali držati u dijelu barake koji je za to posebno napravljen. Obavezno su se dezinficirali DDT sprejem⁹⁹ prilikom dolaska ili povratka s rada. Kuhinja je bila obavezan element svakog logora, a radila se od dasaka ili pruća. Smještala se uvijek dalje od šume i bliže izvoru pitke vode kako bi se spriječila mogućnost od požara i omogućila bolja opskrba nezagađenom tekućom vodom.

„Ognjišta su se mogla graditi od kamena, s valjkastim otvorom za *kazan* u sredini.“¹⁰⁰ Svako ognjište obavezno treba imati dimnjak, ili otvor za dim, a treba biti okrenut u smjeru iz kojeg najčešće puše vjetar. U kuhinji se mogao pronaći stol, jedna polica i vješalica za žlice te ostali pribor. Mjesto gdje su svi zajedno objedovali nazivalo

⁹⁶ Neke su od parola zapisane u dokumentima: „Izvršavanje naših obaveza je garancija da ćemo izgraditi omladinsku prugu u određenom roku!“, „U nas su uprte oči svih naših naroda – izgradimo prugu u predviđenom roku na slavu Narodne omladine Jugoslavije!“, „Omladinsku prugu grade zajedno s nama radne brigade napredne omladine sveta!“.

⁹⁷ Zapis koji opisuje pretežito žensku brigadu Galmočkog polja: „Mladići su verovatno stradali u ratu (...). Devojke nisu htele da obuku brigadirski odela - pantalone i bluze – već su svuda išle u svojoj odeći – u širokim belim košuljama. (...) na jutarnjoj fiskulturi, dobro uvežbanim pokretima podsećale su na neke scene iz baleta Labudovo jezero.“ Vidi: Senjković, *Svaki dan pobjeda*, 153.

⁹⁸ *Zapisnik savetovanja komandanata i kulturno-prosvetnih referenata studentskih brigada*, održan 7. kolovoza 1946. godine u Bukinjama (NR BiH) donosi informacije o nedostatku obuće za mlade radnike na akciji. Komandant 16. beogradske brigade ističe kako se postavlja pitanje obuće, dok komandant 7. zagrebačke brigade tvrdi kako je u brigadi 20 pojedinaca boso.

⁹⁹ Diklordifeniltrikloretan, najpoznatiji insekticid iz skupine kloriranih ugljikovodika. Široko se upotrebljavao od 1940-ih do 1970-ih, imao je važnu ulogu u suzbijanju bolesti poput malarije i pjegavog tifusa. Pomaže u uništavanju nametnika u poljoprivrednoj proizvodnji. Zbog otrovnosti i spore razgradivosti uporaba mu je danas ograničena ili zabranjena. Izuzetno je toksičan za ljude.

¹⁰⁰ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 201., „Uputstva za uređenje logora, smještaj brigada, održavanje reda i čišćenje u logoru“, str. 4.

se trpezarija,¹⁰¹ a stolovi su trebali biti ukopani kao drveni stupovi tako da im je visina iznad zemlje barem jedan metar te bi se na njih vješale daske. Bili bi dovoljno dugi kako bi svih 200 ili 350 pojedinaca sjelo istovremeno u nekoliko paralelnih redova. Klupe koje bi se nalazile pored stolova bile bi izrađene na isti način, a cjelokupna je blagovaona mogla biti natkrivena zelenilom kako bi se dobio hlad. Izuzetno bitna je bila konstrukcija slagališta za hranu kako se ona ne bi kvarila, a sama je „smočnica“ trebala biti suha, hladna i stabilna, te se ukopavala u zemljanu rupu dubine i širene dva metra. Tu su se mogli naći sanduci za hranu, veće boce za sir, nekoliko flaša ulja, *zajtin*,¹⁰² posuda za mast i nekoliko vreća. Ambulanata je bila malena baraka naslonjena na zid velike barake i trebala je biti najčišća prostorija unutar logora.¹⁰³

3.4.2. Voda i osobna higijena

Daleko je najbitnija sastavnica logora bila opskrba dezinficiranim vodom. Ona je morala biti higijenski besprijekorno čista te dostupna svakom sudioniku na akciji. Voda koja se upotrebljavala bila je iz javnih vodovoda, ako su oni bili kontrolirani. Kada je dolazila iz nekontroliranih javnih ili privatnih vodovoda poslali bi je na biološke i kemijske preglede koji su pri tom ustanovili njezino stanje. Međutim, postojali su logori koji u blizini nisu imali vodovod,¹⁰⁴ stoga su se njegovi štićenici koristili zdencima i cisternama koje su također trebale biti redovito kontrolirane. Sama je kontrola i sanacija vodovodnih izvora i puteva bila izuzetno zahtjevna i dugotrajna, no bitno je bilo omogućiti čistu vodu za sve koji se nalaze u logorima. Čista je voda predstavljala temelj uredne i dobre higijene kojoj su se morali naučiti mnogi pripadnici akcija. Naime, izuzetno veliki broj mladih koji je došao u logor nije imao nikakve osnovne higijenske navike. Takve informacije ne čude s obzirom na to da su kućanstva u Hrvatskoj većinom bila bez sanitarnih čvorova, što možemo staviti u usporedbu sa susjednom

¹⁰¹ Već spomenuti *Izvještaj i iskustva (...)* navode: „U početku mnoge brigade nisu imale izrađene trpezarije. Omladinci u tim brigadama za vreme jela posedali su se na zemlju ili na panjeve. Dobre trpezarije nisu odmah sagrađene zato, što je u deonicima vladala velika oskudica u građevinskom materijalu, naročito daskama.“

¹⁰² Zajtin ili zejtin je turcizam koji se koristi u nekim slavenskim jezicima, a u prijevodu s turskog znači maslina. Zejtiniti je glagol u infinitivu koji znači uljiti, zalijevati uljem.

¹⁰³ U ambulantama su bili zaposleni liječnici, medicinske sestre i sanitarni tehničari koji su se smjenjivali svaka dva mjeseca, a oni su bili poslani na radnu akciju od strane zdravstvene ustanove za koju su radili. Također se u *Izvještaju i iskustvu (...)* izdvaja informacija o nepotrebnosti ambulanta zbog blizine službe. „(...) nisu ove godine nigdje izgrađene, jer su postale potpuno nepotrebne novim postavljanjem sanitetske službe (...).“

¹⁰⁴ Jedan od sudionika nekoliko saveznih akcija tvrdi: „(...) Pa nigdje nije bilo vodovoda! Da! Od vode na željezničkoj stanici u Slavonskom Brodu mnogo je brigada dobilo tifus. Sjećam se pumpe na kojoj je velikim slovima pisalo „ZARAŽENA VODA.“ Vidi: Senjković, *Svaki dan pobjeda*, 161.

Italijom. Tamo je 1951. manje od polovice kućanstva bilo priključeno na vodovod, polovica je imala zahod unutar kuće, a tek deset posto kupaonicu.¹⁰⁵ Kako mnogi mladi kod svoje kuće nisu imali niti unutrašnji toalet organizatori logora bili su prisiljeni postaviti točne mjere korištenja sanitarnih objekata te ustvrditi načine odlaganja otpadaka. U svim se logorima i radilištima trebao osigurati dovoljan broj toaleta i latrina koji bi se obavezno nalazili na nepropusnom tlu kao što je to glina, ilovača ili lapor. Ako bi tlo bilo propusno došlo bi do zagađenja vode. Latrini su trebali biti određene širine, imati jamu duboku 60 centimetara i biti kamuflirani nasipom zemlje, grmljem, daščanim ogradama i slično. Ponekad se u logorima nisu našli uvjeti za stalne toalete, stoga su napravljeni privremeni higijenski zahodi. Oni su se morali nalaziti visoko iznad podzemlja, a bili bi napravljeni od jama koje su „nepropusne“ te bi se dnevno dezinficirale dok su zahodske kuće bile napravljene tako da su zaštićene od kukaca. Takvi su se toaleti nazivali privremenima upravo iz razloga jer su nakon izvršene radne akcije i zatvaranja logora bili razgrađeni i zatrpani zemljom. Broj je toaleta određivan prema omjeru 30:2, točnije, 15 omladinaca računa se na 1 toalet dok se isto tako računa 15 omladinki na 1 toalet.¹⁰⁶ Toaleti su naravno bili odvojeni jedan od drugog, a njihova je udaljenost od logorskih nastamba mogla biti između 15 i 90 metara. Apsolutno je bilo zabranjeno obavljati nuždu bilo gdje drugdje u logoru i obaveza je bila svaki dan drvo u toaletima prati otopinom klornog vapna kao i osigurati dovoljno toaletnog papira. U blizini toaleta nalazili su se umivaonici za pranje ruku i to po 1 umivaonik za 3 zahodska mjesta.¹⁰⁷ Mnogi su praksu pranja ruku nakon obavljene nužde stekli tek na nekoj od akcija.

¹⁰⁵ Igor Duda, *U potrazi za blagostanjem* (Zagreb: Srednja Europa, 2005), 41.

¹⁰⁶ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 201., „Upute za osiguranje higijensko-sanitarnih uvjeta kod logorovanja narodne omladine na javnim radovima“, str. 2-5.

¹⁰⁷ Idealna pravila za gradnju toaleta ostala su samo mrtvo slovo na papiru. Zahodske su jame u nekoliko dana bile popunjene, a kako sjećanje jednog brigadira navodi: „Nedostajao je samo znak „Čuvajte se pada u jamu!“ Vidi: Senjković, *Svaki dan pobjeda*, 158-159.

Svi su sudionici radnih akcija, radi prevencije bolesti, po dolasku na određeno mjesto trebali biti ošišani i okupani. Kupanje se smatralo osnovnom higijenom, a šišanje se koristilo kako bi se smanjila mogućnost od epidemije uši.¹⁰⁸ Obavezno je bilo korištenje DDT praška kojim se zaprašivala torba s robom kako bi se onemogućilo širenje zaraznih bolesti te je striktno navedeno da svaki pojedinac treba imati svoju četkicu za zube, čašu, pribor za jelo, češalj, ručnik i britvicu. Također je bilo zabranjeno pljuvati po podu, kašljati ili kihati drugome u lice i dirati oči prstima. Naređeno je bilo da se nos mora brisati isključivo u džepni rubac, ruke se moraju prati sapunom prije jela i poslije korištenja toaleta,¹⁰⁹ a nokti se moraju redovito obrezivati. U nekim su se logorima dijelili letci s parolama o higijeni i u njima su se mogli naći odgovori na pitanja koja su se često postavljala.

Kako bi se higijenske navike većine poboljšale, u pravilniku su navedene upute za daljnje održavanje osobne higijene te pranje rublja. Svaki je logor bio dužan osigurati umivanje i pranje nogu pod tekućom vodom koja nije nužno uvijek bila dostupna, stoga su logori bez tekuće vode punili bačve i postavljali ih na povišeno tlo te uz pomoć cijevi stvorili vodu koja teče. Preporučeno je da se svaki pojedinac okupa minimalno dva puta tjedno u toploj vodi koju nije uvijek bilo moguće zagrijati, stoga se koristio drveni roštilj ispod tuševa koji se nakon korištenja trebao stavljati na sušenje. Svima je bilo naređeno da svakodnevno očiste podove nakon korištenja, a smatralo se da je jedan tuš dovoljan za 20 pojedinaca. U nekim su logorima tuševi bili improvizirani ili su organizirana grupna polijevanja. Kao alternativni način održavanja vlastite higijene bila su ponuđena i otvorena kupališta kao što su to bile plaže na moru ili rijeci koje su se morale stalno nadzirati i njihova su se dna morala očistiti od oštih predmeta. Kada je cijelom logoru pristup nekoj plaži bio zabranjen mnoštvo je pojedinaca u noći bježalo na kupanje. Odjeću je na radnoj akciji bilo poprilično teško održavati čistom, no postojala je mogućnost pranja rublja u prostorijama gdje su se nalazile perilice rublja, ako ih je logor uopće posjedovao.¹¹⁰

¹⁰⁸ Krajem rujna i početkom listopada 1947. je na saveznu radnu akciju pristiglo gotovo 30% ušljivih. To nam govori koliko je slabo bilo održavanje osobne higijene još sredinom 20. st.

¹⁰⁹ Isto. Sapun se često smatrao privilegijom. „(...) rečeno nam je da sutra dobivamo opet komad sapuna (...). Svi peru glave i rublje (...)“ Asić-Klobučar, *Ono vrijeme*, 84.

¹¹⁰ Brigadirka je bio naziv bluze koja je predstavljala dio radne uniforme, a na nju su se mogli pričvrstiti simboli brigade. U drugoj fazi radnih akcija, radna se uniformna sastojala od majice, hlača, brigadirke i tenisica koje su brigadiri ponekad mogli zadržati i nakon akcije. U tom su razdoblju za omladinu na autoputu razna poduzeća izradila 37.000 uniforma i para cipela i to za samo jednu godinu rada.

3.4.3. Prehrana

„Prehrana omladine u radnim logorima morala je biti tako organizirana da hrana prema njihovoj dobi i radu bude potpuna po kaloričnoj vrijednosti i količinski dovoljna, te da bude što raznolikija i točnija.“¹¹¹ Svakako je bitno napomenuti da se mnogih pravila u praksi većina nije pridržavala, a jedno od njih je upravo vezano za čuvanje hrane. U mnogim se zapisima kod intervjuiranih omladinaca spominje upravo tema prehrane i njezine kvalitete, koja je u većini slučajeva bila upitna i često je stvarala probleme u logorima. Dok su jedni bili nezadovoljni s njezinom raznovrsnošću, drugi su pak odbijali jesti određene namirnice zbog vjerskih ili drugih uvjerenja. Tako je među brigadirima nastalo čuđenje kada su u porcijama ugledali suho meso, a ista ih je situacija potaknula na diskusiju.¹¹² Kod pripreme namirnica, izuzetno se pazilo na čistoću vode kojom se prale jer je ona mogla biti uzrok mnogih probavnih problema koji bi se eventualno pojavili u nekom logoru.¹¹³ Nužno je bilo zaposliti kvalificirano osoblje koje je prethodno bilo na liječničkom i bakteriološkom pregledu te je dobilo potvrdu da je sposobno za rad u kuhinji. Obavezno je bilo prijaviti neki liječnički problem već kod prvih znakova bolesti kako bi se odobrili dani bolovanja jer je mogućnost za širenje zaraze bila velika. U kuhinji se obavezno nalazio sudoper i čista voda, dok je ona otpadna bila iznesena i razlijevala se negdje u daljini. Svi su djelatnici u kuhinji, kao zaštitnu opremu, morali nositi kapu i ogrtač.

¹¹¹ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 201., „Upute za osiguranje higijensko-sanitarnih uvjeta kod logorovanja narodne omladine na javnim radovima.“ Tijekom istraživanja nije pronađen niti jedan izvještaj koji detaljnim odrednicama definira kako izgleda hrana koja je „točnija“, no postoje informacije kako je omladinac dnevno trebao unijeti između 4.200 i 4.500 kalorija. Vidi i: Supek, *Omladina na putu bratstva*, 50.

¹¹² Mnogi su od njih komentirali: „Ja nisam doma jel ni imal tak puno mesa kak sam ga tu dobil.“ Vidi: HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA 1945.-1962. g, kut. 212., „Pismeni zadatak iz ličnog dnevnika Ljudevita Kelemenića“, str. 2.

¹¹³ Godine 1946. su zabilježeni slučajevi trovanja hranom koju su seljaci iz sela pored gradilišta prodavali omladini, a to je većinom bilo voće i povrće najvjerojatnije oprano u zaraženoj vodi. Usljedile su sankcije za one koji voće prodaju, ali i kupuju te su u tom slučaju vlasti voće zaplijenile, a krivce kaznile, iako vrsta kazne nije strogo definirana.

3.4.4. Zdravstveni nadzor

Sistematski je pregled isto kao i cijepljenje trebao biti obavljen kod svakog pojedinca prije nego što je otišao na radnu akciju. Pregledi su se obavljali u kotarskim i zdravstvenim stanicama prema unaprijed utvrđenom planu, a za to su bili odgovorni rukovoditelji omladinskih brigada. Omladincu je bilo zabranjeno poći na neku radnu akciju ako je liječnik utvrdio da se njegovo zdravlje prilikom rada ili boravka u logoru može pogoršati ili potencijalno ugroziti zdravlje ostalih sudionika.¹¹⁴ Oni koji su šest tjedana prije polaska na akciju bolovali od difterije, šarlaha, tifusa ili upale pluća nisu mogli pristupiti radu, kao i oni koji su živjeli u kući s nekim oboljelim od navedene bolesti. Cijepljeni ili docijepljeni mogli su biti protiv trbušnog i po potrebi pjegavog tifusa. Svi su logori morali imati liječnika koji bi bio na stalnom raspolaganju te bi održavao ambulantu. On bi, također držao nadzor nad zdravljem ostalih u logoru i osigurao smještaj lakše bolesnih sudionika. Teže ozlijeđeni pojedinci prebacivani su u najbliže bolnice gdje im je pružena adekvatna pomoć.¹¹⁵ Bitno je napomenuti kako se, nažalost, nisu svi omladinci vratili kući s neke od radnih akcija.¹¹⁶

Ambulanta koja se nalazila unutar logora morala je biti opremljena stolom, ležaljkom, dvije stolice, priručnom apotekom s lijekovima i sanitetskim materijalom te priborom za pružanje prve pomoći i nosilima za oboljelog. Svaki oboljeli i transportirani u bolnicu, bio je zapisan u bolesničku knjigu i dobio je poštedu od rada na nekoliko dana. Mogao je biti poslan kući u slučaju da se smatrao nesposobnim za rad ili je njegovo zdravlje potencijalno ugrožavale ostale u logoru. Mali je broj omladinaca u samom logoru završio neki tečaj prve pomoći, no radilo se na tome da ih se što više

¹¹⁴ Godišnji izvještaj o izvršenju plana mobilizacije omladine na savezne radne akcije, uključivanja omladine i učenika u privredi, o učešću narodne omladine na lokalnim akcijama i frontovskim brigadama u 1949. godini donosi informaciju o broju omladinaca koji su poslani na saveznu radnu akciju dok se strogo napominje kako „nije uračunat onaj broj omladine, koji je vraćen po dolasku brigada na radilište uslijed slabe fizičke kondicije ili bolesti.“ Zaključujemo kako su omladinci, iako svjesni zabrane, svejedno pokušavali doći na radnu akciju premda nisu ispunjavali sve uvijete za sudjelovanje u njoj.

¹¹⁵ Mnogi zapisi svjedoče o brojnim smrtnim slučajevima na različitim radnim akcijama. Tako u dokumentu iz 1949. godine CK NOJ traži od CK NOH popis nastradalih omladinaca u vrijeme gradnje druge omladinske pruge. Milivoj Ben je tijekom rada na pruži obolio od upale pluća i od toga je umro pri povratku kući. Dragutin Mudronja je umro na putu prilikom povratka kući, a sumnjalo se da je obolio od meningitisa. Također se navodi primjer Božene Radić koja je oboljela od tuberkuloze kostiju tijekom rada na izgradnji prve pruge, stoga je ostala 60% invalid. Među dokumentima se također nalazi mnogo odredba s pravilima za osiguranje od posljedica nesretnog slučaja, s obzirom da je za svakog nastralog pojedinca trebao biti isplaćen određen novčani iznos. Vidi: HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 218., „Željezničko građevinsko poduzeće br. 1“.

¹¹⁶ „Prema podacima Komiteta za zaštitu zdravlja, samo u rujnu 1947. godine (...) smrtno je stradalo desetero brigadira i brigadirki: dvoje od zaraznih, dvoje od drugih bolesti, dvoje od povreda na gradilištu i četvero od povreda van gradilišta, a za trajanja akcije umrlo je ukupno 90 mladih.“ Vidi: Senjković, *Svaki dan pobjeda*, 141-142.

podučiti osnovama higijene i zdravlja. Područni je sanitarni inspektor vršio nadzor nad sanitetskim dijelom logora.¹¹⁷

3.4.5. Sastav i rad brigada

Iz arhivskih dokumenata možemo ustanoviti kako je svakodnevica u logoru bila ispunjena raznovrsnim sadržajima. S obzirom na veliki broj brigada, možemo u kratko opisati sastav jedne od njih. Primjerice, 21. brigadu koja je između ožujka i studenoga 1949. godine sudjelovala na podizanju „Pionirskog grada“ u Zagrebu. Za tu je radnu akciju predviđeno da se odradi u 5.000 radnih dana, no ostvareno je bilo njih 4.140.¹¹⁸ Omladina koja je sudjelovala u izgradnji bila je sastavljena od mladića i djevojaka, radnika, seljaka, intelektualaca, školaraca, Srba, Hrvata, Slovenaca, Crnogoraca, Makedonaca, Mađara, muslimana, Albanaca i ostalih. Svi su oni rođeni između 1923. i 1935. godine. Radovi koje su obavljali bili su zidarski i betonski, iskopavala se zemlja svih kategorija, čistio se teren, iskopavali su se panjevi i sjekla su se stabla, vadio se i dovozio šljunak. Mnogi su morali ručno bušiti te se služiti kompresorom ili tucati kamen, radili su tunele različitih dužina, polagali kolosijeke i stvarali pristupne putove za motorna vozila, a napravili su i kamionske putove te nekoliko zgrada. Kada je fizički dio posla završen, na scenu su stupali ostali iz stručnog kadra. Puno ruke posla imali su djelatnici kulturno-prosvjetnog odjeljenja, s obzirom da je dobar dio brigadira tek učio čitati i pisati. Na akciji je od 4.140 omladinaca bilo 193 nepismenih s time da ih tek četvero do kraja akcije nije naučilo pisati.¹¹⁹ Mnoge brigadne konferencije i satovi političkih informacija bili su potaknuti Odjelom za agitaciju i propagandu dok je omladina naknadno čitala samostalnu i grupnu štampu.¹²⁰ Održavana su bila stručna, političko-obrazovna i popularno-znanstvena predavanja te su povremeno dolazili izvanredni predavači. Odjel je za kulturno-prosvjetni rad održavao mnoge brigadne

¹¹⁷ Dokazano je da se općenito zdravstveno stanje na radnim akcijama poboljšavalo, s obzirom na to da postoje velike razlike između prvih radnih akcija poslije rata i onih koje su se održavale od 1958. na dalje. „Zdravstvena služba veoma dobro radi i potpunoma su nestale pojave zaraza i težih oboljenja, koje su se javljale na radnim akcijama odmah poslije rata.“ Vidi: Supek, *Omladina na putu bratstva*, 41.

¹¹⁸ Radovi na izgradnji Pionirskog grada počeli su 1948. i popraćeni su svečanim otvorenjem koje je održano na Trgu bana Jelačića, tada nazivan Trg Republike. Tako zvani „Grad mladih“ otvoren je u jesen 1951., a bio je izgrađen na površini od 46 hektara uz naselje Granešinu u Dubravi. Kompleks je nudio niz zabavnih, sportsko-rekreativnih, edukativnih i umjetničkih programa.

¹¹⁹ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 201., „Pionirski grad“, str. 1-3.

¹²⁰ Postojali su i republički listovi među kojima su u tadašnjoj Hrvatskoj bili poznati *Naprijed*, *Vjesnik* i *Radio-Zagreb*. Od lokalnih listova na području NRH možemo navesti: *Narodni list*, *Riječki list*, *Varaždinske vijesti*, *Slobodna Dalmacija*, *Glas Slavonije* i *Novi život*. Svima je bila dužnost pisati o događajima na radnim akcijama u tekućoj godini, međutim mnoštvo je listova u tome zaostajalo.

priredbe, oformio kulturno-umjetničke grupe i nabavio mnoge propagandne filmove.¹²¹ Popularna su bila okupljanja oko logorskih vatri, probe diletantskih grupa, zborova i folklornih grupa te literarni kružoci koji su ponekad održavali sastanke. Likovni su kružoci također održavali sastanke te stvarali brojne radove od kojih su neki kasnije objavljeni, a postojale su i zidne novine te mogućnost da se u štampu šalju dopisi.¹²² Mnogi su omladinci vodili dnevnike, stoga je zabilježeno da je samo u 21. brigadi primijećeno 1.268 članova koji svakodnevno zapisuju događaje iz logora. Između ostaloga, održavana su takmičenja u različitim sportovima kao što su to bili nogomet, košarka, odbojka, hrvanje, višerboj i boks. U logorima je i dalje bila bitna predvojnička obuka koja je u dnevniku jednog sudionika prve poslijeratne savezne omladinske radne akcije, po njegovom vlastitom sudu, objašnjena.¹²³

¹²¹ Plan dobavljanja filmova na radnu akciju izgradnje pruge Šamac-Sarajevo 1947. navodi: „Ove godine se mora znatno bolje organizovati prikazivanje filmova na pruzi, a također i snimanje filmova i žurnala. (...) Pored ruskih i naših domaćih filmova i žurnala treba naročito obezbediti kulturne (naučne) filmove, tzv. školske filmove iz raznih područja nauke (...). Na pruzi će se od početka snimati svi radovi i sve glavnije pripreme radnje za jedan dokumentaran film (...). Osim toga snima(ti) će se i jedan umetnički film (...) na umetnički način da (...) vaspitni uticaj pruge na omladinu.“

¹²² *Šema kulturno-prosvetnog rada* (...) navodi kako izlazi dnevni list *Borac* koji se štampa u Zenici dok je redakcija sastavljena od novinara iz *Borbe* i svih republikanskih listova. List bi izlazio od 1. travnja i u njemu bi se pisalo o iskustvima sa gradnje prve omladinske pruge. Također se redakcija lista angažirala u organiziranju raznih novinarskih tečajeva tijekom trajanja radne akcije. Međutim, do sad nabrojane jugoslavenske novine nisu bile jedine koje su pisale o događajima na radnim akcijama, s obzirom na to da su se oglasili i neki zapadnoeuropski listovi koji o njima nisu nužno pisali „sve najbolje“.

¹²³ Jedan je omladinac prisustvovao na radu „prve pruge koju su izgradila djeca“ te pri tom zabilježio: „16. jul 1946. Celo pre podne predvojnička obuka. I to se mora. Mi smo svi za mir, ali moramo se spremati i za rat. Predavanje o pušci. Nije baš tako dosadno kao što sam pretpostavljao.“ Pohoditi tečaj predvojničke obuke na prvim omladinskim akcijama pokušao je izbjeći veliki broj brigadira, a s tečajem se nastavilo radi mjera sigurnosti. „Tada je bilo još četnika i ustaša koji su počeli da napadaju nenaoružane omladince. Jedne noći napali su jednu brigadu i onda smo tražili od vojske pomoć. Razdelili smo svakoj brigadi nešto oružja i odlučili da se omladinci i obuče da njime rukuju.“ Senjković, *Svaki dan pobjeda*, 148.

4. SAVEZNE OMLADINSKE RADNE AKCIJE

Još u 19. stoljeću pruge su nosile veliki značaj za europske države, a pogotovo su igrale značajnu ulogu na mjestima gdje je ekonomsko i društveno stanje bilo kritično.¹²⁴ Tijekom 20. stoljeća Europu su pogodila dva razarajuća rata koja su osim velikog broja mrtvih donijela i ogromnu gospodarsku štetu. „Ratna devastiranja uništila su veliki broj željezničkih pruga, stanica, te drugih pomoćnih objekata, što se odrazilo na privredni i industrijski sektor.“¹²⁵ Tada se na području FNRJ javila potreba za izgradnjom nove države u vidu infrastrukture, a smatralo se kako je pri izvršenju iste, pomoć mladih neophodna. Prvi značajni projekti i ujedno prve savezne omladinske radne akcije, na kojima je pretežito sudjelovala omladina Jugoslavije, bile su izgradnja željezničkih pruga Brčko-Banovići godine 1946. i Šamac-Sarajevo 1947., dok je 1948. počela gradnja autoputa Bratstva i jedinstva.¹²⁶ Osim navedenih putova, mladi su u to doba gradili i pruge Nikšić-Titograd, Stupari-Kladanj, Pionirsku prugu u Beogradu, Kučevo-Brodica, Šabac-Zvornik i Banja Luka-Doboj te cestu Celje-Sv. Petar. Nakon što smo detaljno objasnili političku i gospodarsku strukturu radnih akcija te kakav je bio potencijalni izgled logora, sada ćemo veću pozornost posvetiti saveznim radnim akcijama koje su na različite načine obilježile doba u kojemu su se odvijale te su znatno utjecale i na ostale republičke i lokalne radne akcije sa sredine i kraja 20. stoljeća.

Zanimljiva je činjenica kako su događaji na ovim radnim akcijama iz povijesnog kuta istraživani nešto manje, dok je većina njih obrađena kroz etnografske ili sociološke studije slučaja. Objedinjujući ih i uz arhivsku građu, krenut ćemo u daljnje istraživanje komparirajući divergentna mišljenja o saveznim radnim akcijama poslijeratnog doba. Autorica temeljne literature ovog diplomskog rada, Reana Senjković, na osnovi provedenih intervjua tvrdi: „Pokušamo li (...) provući nit, zaključit ćemo da je na prvim poslijeratnim omladinskim radnim akcijama bilo i nediscipline i izbjegavanja radnih obaveza, da se one koji su u njima sudjelovali gdjekad gledalo podsmješljivo i podozrivo, da je bilo mladića i djevojaka koji su na akcijama sudjelovali protiv svoje volje, da je bilo manjkavosti u organizaciji rada, da su uvjeti rada bili teški, da su pred

¹²⁴ „(...) željeznice su imale zadatak da ubrzaju investiciona ulaganja u eksploataciju prirodnih bogatstava i da ožive cjelokupnu privrednu aktivnost okupiranog područja. S političkog aspekta željeznici je bilo namijenjeno da (...) integrira u politički i društveni sistem (...) i da postepenim poboljšavanjem (...) ekonomskog i društvenog položaja smanji (...) socijalnu napetost.“ Vidi: Ijas Hadžibegović, *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća* (Sarajevo: Institut za istoriju, 2004), 26.

¹²⁵ http://www.gracanickiglasnik.ba/wp-content/uploads/2016/05/Pages-from-gg41_web-7.pdf, kolovoz 2017.

¹²⁶ HR-HDA-1231-RKSSOH, Arhivski fond, Sumarni inventar, str. 13.

ostvarenje postavljena cilja stale prirodne nepogode, upadi četnika i ustaša, sabotaže, epidemije trbušnog tifusa, paratifusa i dizenterije, da su se događale prometne nesreće s kobnim posljedicama, pa i utapanja u rijeci.“¹²⁷ Drugačije je sjećanje jednog od sudionika na izgradnji prve omladinske pruge koji govori: „Obećao sam drugovima iz SKOJ-a da ću ići (...), iako sam znao da mi otac to neće dopustiti. (...) U Radonji, odakle sam, predstojali su veliki seoski poslovi. Da bi me zadržao, otac je zaključao zgradu (...), a mene je ostavio ispred, bez obuće i odela. E, tako bos, krenuo sam sa drugovima iz sela, na prvu Saveznu omladinsku radnu akciju. (...) Mesec dana sam trasom buduće pruge tabanao bos (...).“¹²⁸ Volja za odlaskom je očigledno kod nekih pojedinaca bila jača od prava, zakona i roditeljskog odobravanja, što je također vidljivo u tvrdnji da je „s početkom prijavljivanja za radne akcije prijavljeno bilo tri puta više omladinaca nego što je bilo potrebno, dok su se ljudi kačili za vozove kojima se polazilo na akciju“ jer su na njoj žarko željeli i ostati.¹²⁹ Jesu li manjkavosti u organizaciji priuštili većini mladih jedno nezaboravno negativno iskustvo ili je na saveznim radnim akcijama bilo gotovo neopisivo dobro, istražiti ćemo u nastavku.

¹²⁷ Senjković, *Svaki dan pobjeda*, 108.

¹²⁸ <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:598383-Bivsi-akcijasi-obelezavaju-svoj-dan-i-bosi-smo-gradili-Brcko---Banovici>, kolovoz 2017.

¹²⁹ <http://mondo.rs/a224576/Info/Ex-Yu/Kako-je-gradjen-autoput-Bratstvo-i-jedinstvo.html>, kolovoz 2017.

4.1. Gradnja pruge Brčko-Banovići

4.1.1. Geografski i gospodarski značaj

Brčko je grad smješten na rijeci Savi, a danas se nalazi u sjeveroistočnom dijelu države Bosne i Hercegovine.¹³⁰ U njezinoj su se unutrašnjosti odvijale dvije najveće omladinske radne akcije u poslijeratno doba, a bile su od velikoga gospodarskog značaja. Ova je država uz Sloveniju, Hrvatsku, Srbiju, Crnu Goru i Makedoniju bila dio Federativne Narodne Republike Jugoslavije, a također je bila među najslabije razvijenima i teško razorenima na kraju Drugoga svjetskog rata. Taj je grad već sredinom 19. stoljeća bio popularno kulturno, gospodarsko i vojno središte. Godine 1939., u doba Banovine Hrvatske, postojao je i Kotar Brčko kojemu je grad Brčko bio središte. Tijekom prve polovice 20. stoljeća u njemu su izgrađeni trgovački i industrijski objekti koji su mu davali na važnosti, a bio je dobro povezan sa Zagrebom, željezničkom linijom i Tuzlom, cestovnim putem.¹³¹ Nakon Drugoga svjetskog rata njegov je gospodarski značaj znatno smanjen s obzirom na to da mu industrija dugo nije bila modernizirana i imala je mnoštvo elemenata zanatske proizvodnje. Međutim, njegov je geografski položaj omogućavao unaprjeđenje infrastrukturnih veza centralne BiH s ostatkom Jugoslavije prema sjeveru, a mnogi su vjerovali da bi novo sagrađena pruga, koja bi grad povezivala s rudarskim bazenom u blizini Tuzle, mogla ostvariti za 1000% bolju eksploataciju resursa uglja izvanredne kvalitete.¹³²

Banovići su grad koji ima izuzetan gospodarski potencijal, no bio je slabo povezani s ostatkom BiH. Kako su ratne devastacije loše utjecale na ionako slabo razvijenu i nepovezanu državu izgradnja pruge, koja bi spajala Banoviće sa sjevernom Bosom, smatrala se neizbježnom. Ministar trgovine i snabdijevanja u prvoj vladi Narodne Republike BiH, Pašaga Mandžić, smatrao je „da ugalj nije jedini privredni značaj Omladinske pruge, jer osim uglja pruga dolazi do najvećih naslaga soli (...), koje će proširenjem eksploatacije moći da zadovolje potrebe (...) zemlje.“¹³³ On također naglašava: „Pruga dolazi pod Konjuh-planinu, bogatu šumama, gdje ima rejona u koje sjekira još uopšte nije zašla, a koji će se sada moći uspješno iskorištavati.

¹³⁰ Uz nekolicinu drugih gradova, Brčko pripada geopolitičkoj regiji Bosanske Posavine koja je uspostavom FNRJ razdvojena u dva dijela: njezin je zapadni dio administrativno-politički vezan za regionalno središte u Doboju, a istočni za Tuzlu. Bitno je za napomenuti kako se u toj regiji nalaze i brojna hrvatska sela.

¹³¹ <http://www.donji-rahic.com/povjestbrcko.htm>, kolovoz 2017.

¹³² Alen Zečević, „Izgradnja željezničkog saobraćaja u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini“, *Gračanački glasnik* (2016), br. 41: 48.

¹³³ Zečević, „Izgradnja željezničkog saobraćaja“, 48.

To su glavna bogatstva, koja daju pruži veliki privredni značaj.¹³⁴ Koliko je bila bitna izgradnja željezničke trase na dionici Brčko-Banovići primijećeno je i u ostalim dijelovima Jugoslavije. Tako u dokumentu poslanom okružnim i kotarskim odborima USAOH-a stoji: „Bogati rudarski bazen Banovići-Seona u blizini Tuzle ima vrlo slabu željezničku vezu i time mu je onemogućen razvitak. Banovići je jedan od najbogatijih bazena sa veoma velikim naslagama mrkog uglja.“¹³⁵

4.1.2. Statistika akcije

Pripreme su za izgradnju pruge između Brčkog i Banovića počele 1. travnja 1946. dok je sama izgradnja trajala između 1. svibnja i 7. studenog, točnije 190 dana.¹³⁶ Nakon sedam mjeseci napornog rada, izgrađena je 92 kilometra duga pruga.¹³⁷ Prije početka akcije u planu je bilo izvršiti mobilizaciju u dvije grupe od 12.000 omladinaca, točnije njih sveukupno 24.000 koji će dolaziti iz svih krajeva FNRJ.¹³⁸ Po završetku same akcije izračunato je kako je na radu sudjelovalo 62.268 sudionika različite dobi, vjere i nacionalnosti, dok je njih 42.823 pripadalo seoskom, školskom i intelektualnom krugu.¹³⁹ Na gradnji je pruge također radio pozamašni broj ratnih zarobljenika, njih čak 1.500.¹⁴⁰ Prema planu mobilizacije, računalo se da će prva grupa počinjati s radom već prvog svibnja i završi prvog srpnja, dok će druga grupa početi prvog srpnja i završiti izgradnju do rujna.¹⁴¹ Glavni je odbor USAOH pritom naglasio: „Ovo je prva akcija ovalikog obujma koja na jednom poslu okuplja omladinske jedinice iz svih naših republika i zbog toga ona treba da bude krupan prilog učvršćivanju bratstva i jedinstva naše omladine.“¹⁴²

¹³⁴ Isto, 48-49.

¹³⁵ HR-HDA-1231-RKSSOH- Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 216., „Okružnim i kotarskim odborima USAOH-a – Predmet: Izgradnja „Omladinske pruge“, str. 1.

¹³⁶ Prvotni je plan bio izgraditi prugu u razdoblju između 1. travnja koji je predstavljao Dan omladinskih radnih brigada i 29. studenoga, koji je bio Dan Republike. Međutim, prema gore navedenim podacima možemo zaključiti kako je rad na izgradnji pruge završio nekoliko dana prije planiranoga, iako se kroz dokumente spominju brojne poteškoće koje su snašle sve uključene u akciju.

¹³⁷ Senjković u „Uvodu“ navodi kako je dužina pruge zapravo bila 88.5 km, međutim u brojnijim se izvorima navodi duljina pruge od 92 km.

¹³⁸ Plan je provedbe radne akcije po njezinom završetku izgledao potpuno drugačije, s obzirom na to da je akcija tijekom trajanja poprimila veći značaj te je mobilizirano gotovo dva puta više omladinaca od planiranoga.

¹³⁹ Prugu je tada gradilo preko 62.000 omladinaca i omladinki s područja Jugoslavije, dok je njih 2.000 pripadalo nekoj od inozemnih brigada koje nisu nužno uvijek bile europske.

¹⁴⁰ Muhamed Nametak, „Uloga omladinskih radnih akcija u stvaranju socijalističkog društva u Bosni i Hercegovini 1945. – 1952. godine“, *Časopis za suvremenu povijest* (2014), br. 3: 442.

¹⁴¹ Neki pak izvori navode drugačije: „(...) izgradnja pruge započeta je prema planu, a i pored brojnih teškoća, završena u rekordnom roku, odnosno i prije njega, do 7. novembra 1946. godine.“

¹⁴² HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 218., „Okružnim i kotarskim odborima USAOH-a“, str. 1.

Prilikom mobilizacije, Narodna je Republika Hrvatska na prugu bila dužna poslati 3.000 dobrovoljaca¹⁴³ raspodijeljenih u 12 brigada. Tako je Dalmacija slala dvije brigade u kojima je bilo sveukupno 500 mobiliziranih dok su Lika, Banija, Primorje, Zagreb, Karlovac, Bjelovar, Varaždin, Osijek, Daruvar i Slavonski Brod slali po jednu brigadu koja se sastojala od 250 omladinaca. U prvoj su grupi poslani brigadiri kojima je stalno prebivalište na selu dok su u drugoj grupi poslani srednjoškolski omladinci. Razlog takvoj raspodijeli odlaska na posao leži u tome da su seoski omladinci izuzetno potrebni svojoj obitelji u doba ljetnih sjetva, stoga su angažirani u kasnijim mjesecima proljeća kako bi u ljeto mogli doći natrag kućama i pomoći oko poljoprivrednih radova.¹⁴⁴

Dok neki izvori navode kako je u radu na izgradnji pruge Brčko-Banovići sudjelovalo sveukupno 14.700 omladinaca podijeljenih u 52 hrvatske brigade, drugi pak navode kako je postojalo 50 brigada sa 14.386 brigadira ili pak 54 brigade, također s 14.700 dobrovoljnih radnika koji su pripadali hrvatskoj omladini.¹⁴⁵ Od toga je 6 brigada, bez studentskih, pripadalo gradu Zagreb, a brojale su sveukupno 1.573 omladinca.¹⁴⁶ Slovenske su brigade također sudjelovale u ovoj akciji te se smatra kako je čak 1.400 dobrovoljaca iz Julijske krajine došlo na izgradnju pruge.¹⁴⁷ Detaljni podaci o sudjelovanju brigadira iz ostalih Federativnih Narodnih Republika nama nisu poznati, no smatra se kako je najveći broj omladine pristigao upravo iz Hrvatske i Srbije¹⁴⁸ te je također poznato da je nekoliko brigada bilo sastavljeno od omladine koja je minimalno boravila na akciji u sjevernoj Bosni, a bila je inozemna.¹⁴⁹

¹⁴³ Dokazi o vršenju prisilne mobilizacije navode: „(...) u Drugoj osječkoj brigadi 50 je omladinaca dobilo obične pozivnice na kojima je u kutu stajalo „Svaki izostanak snosi zakonske posljedice.“ Nametak, „Uloga omladinskih radnih akcija“, 439.

¹⁴⁴ Postojali su mladići i djevojke koji su ostajali kod kuće, „u dogovoru i organizirano, obavljali poljoprivredne radove u domaćinstvima onih koji su otišli na radne akcije.“ Vidi: Senjković, *Svaki dan pobjeda*, 115.

¹⁴⁵ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 201., „Rezultati dobrovoljnog rada na obnovi i izgradnji zemlje od III. kongresa NO. Jugoslavije do maja 1947.“, str. 1.

¹⁴⁶ Isto.

¹⁴⁷ Stibilj, *Bratstvo na delu*, 104.

¹⁴⁸ 14.500 mladih iz BiH je aktivno sudjelovalo u izgradnji pruge.

¹⁴⁹ „U domaćim brigadama radilo je 26 Francuza, 25 Španjolaca, 25 Danaca, 14 Lužičkih Srba, 13 Austrijanaca, 10 Belgijaca, 9 Indijaca, 3 Nizozemca i 2 Meksikanke, a u akciji su sudjelovale i brigade iz Poljske, Čehoslovačke, Grčke, Mađarske, Rumunjske, Bugarske i Albanije.“ Prema nekim podacima, omladina iz 22 strane zemlje.

4.1.3. Organizacija akcije

Vlasti su prugu predviđale graditi još u doba trajanja rata, no smatralo se kako bi za izgradnju bile potrebne pune 3 godine.¹⁵⁰ Ovom se prigodom u poraću, u ekonomskom smislu ponajprije, izgradnja pruge u nekoliko mjeseci činila brzom i isplativom državnom investicijom. Od kotareva se zahtijevalo da na rad pošalju samo najbolje omladince koji su i prije samih akcija prednjačili u predkongresnim takmičenjima¹⁵¹ i polako stjecali status udarnika. Okružni su odbori bili dužni jednom članu sekretarijata dodijeliti posao vođenja brige o pripremanju jedinica za akciju. On je trebao sudjelovati u stvaranju privremenog štaba brigade koji je nadzirao određeni broj mladeži iz toga kotara. Mladež se mogla birati na konferencijama koje su se održavale po selima te je nakon odabira uslijedio liječnički pregled. Uz sve to, odabran je i privremeni štab čete koji bi nadzirao omladince u pripremanju za rad na pruzi. Nakon što je odrađena smotra čete na kojoj je ustanovljen broj omladinaca koji će otići na rad, izvještaj je bio poslan okružnom odboru koji ga je pak uputio Centralnom odboru. Netom prije odlaska održavala se smotra brigade na kojoj se ustanovilo jesu li sva pravila poštivana, a omladini su dijelili zadnje naputke o radu koji ih čeka. Posljednja je obaveza hrvatskog okružnog odbora bila osigurati prijevoz radne snage do mjesta gdje je postavljen radni logor, u ovom slučaju između 28. travnja i 8. svibnja 1946. godine.¹⁵² Štab brigade je bio sastavljen od komandanta koji je obavezno bio član sekretarijata Okružnog odbora dok su ostali trebali biti članovi sekretarijata kotarskih odbora. Sve su jedinice trebale biti organizirane prema pravilniku gore navedenog sadržaja, a to bi značilo da svaka četa i brigada ima rukovodioca kulturno-prosvjetnog rada, liječnika, intendanta koji brine o svemu vezanom za kuhinju te također rukovodioca za fiskulturu i predvojničku obuku. Administrativni dio posla obavljali su odabrani ljudi i vodili su bilješke prema jednoobraznim formularima Centralnog odbora USAOJ-a.¹⁵³

¹⁵⁰ „Pruga od Brčkog do Banovića (...) planirana je još u doba austrijske vladavine, a zatim (...) za vrijeme Kraljevine SHS/Jugoslavije i okupacije.“ Vidi: Zečević, „Izgradnja željezničkog saobraćaja“, 48.

¹⁵¹ Predkongresna takmičenja zabilježena su još u doba rata, međutim ovdje se referira na opće takmičenje za Treći Kongres NOJ-a kada je 23.241 hrvatski omladinac položilo neku vrstu tečaja, a najbitnije je bilo „likvidirati nepismenost do kraja 1948. godine.“

¹⁵² Prijevoz se mogao sastojati od različitih prometnih sredstava, no najčešće je omladina na radne akcije dolazila vlakom.

¹⁵³ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 218., „Okružnim i kotarskim odborima USAOH-a“, str. 2.

Brigade koje su bile poslone da rade na pruži Brčko-Banovići sastavljene su od pet do sedam četa dok je u svakoj četi bilo između 35 i 50 članova. Težilo se tome da u jednoj četi budu na okupu omladinci iz jednog kotara. Između četa i brigada nije bilo nikakvih rukovodstava već je svim četama rukovodio direktno štab brigade, a „izuzeci su bili dozvoljeni samo gdje je to posao zahtijevao.“¹⁵⁴ Tako su za akciju pretežito bili angažirani omladinci u najvišoj fizičkoj spremi i stariji od 16 godina, a smatralo se da bi djevojke svakako trebale dobivati lakše poslove od svojih drugova.¹⁵⁵ Svaki je omladinac na put trebao ponijeti, ako je imao, svoj pokrivač, žlicu i donje rublje te hranu za sljedeća tri dana. Program koji je sastavljen za provođenje dana na radnim akcijama zahtijevao je da nakon aktivnog šestosatnog fizičkog rada brigadiri pohađaju različita predavanja i tečajeve. Osim njih, rukovodstva su radnih logora također morala na predavanja koja su vodili željeznički stručnjaci. Oni su ih uputili u osnove izgradnje željezničke pruge i omogućili im lakše snalaženje u novoj situaciji.¹⁵⁶ Alat s kojim su brigadiri trebali raditi osiguran je od strane štaba, stoga nitko nije bio primoran nositi vlastiti. Svakako je bilo bitno, nakon odrađenog posla, alat vratiti štabu, a tijekom korištenja paziti da se ne ošteti s obzirom na to da će ga koristiti sljedeća grupa koja dolazi na radnu akciju.¹⁵⁷ Pruga je izgrađena u rekordnom roku što je uvjetovalo izuzetan fizički napor, međutim umor je bio velika prekretnica u izvršavanju ostalih obaveza. Istina jest da je nepismenost u Jugoslaviji tada bila na vrhuncu i nužnost za obrazovanjem pri tome velika.

¹⁵⁴ HR-HDA-1231-RKSSOH- Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 216., „Okružnim i kotarskim odborima USAOH-a – Predmet: Izgradnja „Omladinske pruge“, str. 2.

¹⁵⁵ *Uputstva za rad ženske omladine na omladinskim radnim akcijama* iz 1952. godine navode kako su napravljeni propusti po pitanju zaštite ženske omladine na radnim akcijama u proteklom godinama. Prema pravilniku, trebale su biti oslobođene težeg fizičkog rada te su im također trebali biti zagarantirani dobri higijenski i zdravstveni uvjeti unutar logora, dok im je bilo zabranjeno priključiti se organizaciji Narodne omladine u slučaju da su fizički slabije. Povrh svega toga njihov se rad smatrao korisnim, no one su same bile obilježene kao „pretjerano otvorene“ ili „nepoštene.“

¹⁵⁶ 19. srpnja 1946. Štab omladinskih radnih brigada u Bukinjama šalje dopis svim štabovima radnih brigada, pomoćnim šefovima sekcija i pomoćnim šefovima dionica u kojemu upozorava na „veliki nedostatak kvalifikovanih radnika na gradnji Omladinske pruge kao i na održavanju pruge uopšte.“ S obzirom na probleme koji su se pojavili, odlučeno je kako će se održavati kratkoročni kursevi u trajanju od 10 dana. Njih će obavezno pohoditi pismeni omladinci koji će na taj način biti promaknuti u „pomoćnike nadzornika“, a predavanja će održavati tehničari i inženjeri sekcija.

¹⁵⁷ Skromni se uvjeti rada mogu ogledati i u tome da su vagoneti za prijevoz teških materijala korišteni i u sljedećoj saveznoj omladinskoj radnoj akciji.

Kako bi se umanjio broj nepismene jugoslavenske omladine planiralo se na radnoj akciji organizirati raznovrsne tečajeve u trajanju od 10 tjedana.¹⁵⁸ Nastava se održavala tri puta na tjedan i trajala je po dva sata, što bi na kraju rezultiralo s odrađenih najmanje 60 ili najviše 160 radnih sati.¹⁵⁹ Prema planu, najveći broj sati proveo bi se u učenju pismenosti na materinjem jeziku, što bi zahtijevalo najmanje 35 sati rada dok bi se svi ostali sati podredili učenju ostalog gradiva. Nastavnici su prije samog početka predavanja imali točno razrađen plan lekcija i potrebitog broja sati te metodičke priručnike s uputama za obradu gradiva. Obavezno je bilo pohađati tečajeve, no sudjelovanje u njima se nije smjelo kositi s radom na pruzi. Narodni je odbor bio jedini koji je eventualno mogao donijeti odluku o prekidu tečaja, što se rijetko događalo, a kada je jedan tečaj završio drugi je odmah započinjao s radom. Tako su tečajevi obuhvaćali gradivo koje je nalagalo učenje računanja, materinjeg jezika i pisma te zemljopis u vezi s vojno-političkom situacijom u svijetu i Jugoslaviji.¹⁶⁰ Kod učenja materinjeg jezika radilo se na opismenjivanju kroz nastavu učeći pritom i gramatiku. Osim toga, raspravljalo se i o pojmu stvari, slika i riječi, analizirali su se glasovi i slova, ispravljali govori i nepravilnosti te dijalekti ili loši izgovori poznati i kao „gutanje slova i riječi.“ Slova su se obrađivala putem analitičko-sintetičke metode te uz pomoć metode normalnih riječi i glasova. Gramatika je bila sastavljena od gradiva koje poučava kako napisati veliko i malo slovo te pravilno upotrebljavati interpunkcijske znakove. Matematički je dio nastave proveden u vježbama koje su zahtijevale točan poredak predmeta od većeg prema manjemu, radilo se na stjecanju pojma i brojevnog odnosa između stvari te imenovanih i čistih brojeva, donosili su se različiti grafički prikazi računskih radnji i slično. Izvodile su se obavezne računске radnje kao što su to zbrajanje, oduzimanje, množenje i dijeljenje usmenim i pismenim putem, a posebno se učilo jedinice i desetice. Obavezno je bilo naučiti množiti i zapisivati brojeve do 20.¹⁶¹

¹⁵⁸ Sociolog Srećko Mihailović tvrdi kako je više od pola milijuna mladih steklo osnovno obrazovanje samo i isključivo sudjelujući na omladinskim radnim akcijama diljem Jugoslavije. Vidi: Popović, „Omladinske radne akcije“, 291.

¹⁵⁹ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 218., „Raspored rada“, str. 1-3.

¹⁶⁰ Nastava iz zemljopisa održavala se u sklopu prirodnih nauka, a centralna je tema bilo selo i život u njemu. Osim toga omladinu se podučavalo kako izgleda život van sela i kako će izgledati borba u ratu, koja je korisnost vode i šuma, kako čovjek preživljava uz pomoć prirode te su na kraju tečaja njegovi polaznici trebali imati izgrađenu sliku o borbi u Jugoslaviji i događajima u svijetu. Vidi: HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 218.

¹⁶¹ Isto, 2.

Plan je rada za rukovodioce čitalačkih grupa sastavljen u srpnju 1946. godine od strane odsjeka za tečajevе koji je spadao u kulturno-prosvjetno odjeljenje. U njemu je bilo predviđeno obrazovanje za omladinu uz pomoć brojnih predavanja koje su obavezno pohađali, a vodili su ih ljudi specijalno obrazovani za taj posao.¹⁶² Na tim se tečajevima obavezno čitalo između 30 i 40 strana lakšeg i 15 do 20 strana težeg teksta o kojemu se kasnije diskutiralo.¹⁶³ Teme koje su se obrađivale bile su raznovrsne i odnosile su se na različite aspekte društvenog, kulturnog i političkog života Jugoslavena. Na primjer, tema pod nazivom *Narodna vlast* raspravljala je na temelju raznovrsne literature o brojnim obespravljenim ljudima koji su bili potjerani u progonstvo ili pritvoreni. *Izgledi privrednog razvitka Jugoslavije* je tema u kojoj se diskutiralo o dramatičnom stanju poslijeratne poljoprivrede i zalaganju državnog, zadružnog i privrednog sektora u obnovi gospodarstva te postavljanju planova za sljedećih pet godina. Tema *O Komsomolu*¹⁶⁴ je bila značajna zbog pregovaranja oko heroizma sovjetske omladine na koju se jugoslavenska, u to prvo poratno vrijeme, trebala svakako ugledati. Literatura koja se pri ovoj temi koristila poticala je iz SSSR-a, a autori su bili Staljin ili Lenjin. *Kolhozi*¹⁶⁵ su također bili izuzetno bitna tema unutar koje se raspravljalo o životu ugnjetavanog seljaštva od strane veleposjednika i spahija. Posljednja od tema u dokumentima koje smo konzultirali bila je *Nauka i sujeverje* i u njoj se raspravljalo o narodnom praznovjerju, običajima, lažnim tumačenjima o postanku života na zemlji i stvaranju svijeta.¹⁶⁶

¹⁶² Nekada su, na primjer, studenti ili srednjoškolci bili primorani pomagati u održavanju nekih tečajeva jer je manjkao broj stručnih voditelja kurseva u doba akcije.

¹⁶³ Naslovi nekih od tekstova koji su bili obavezna literatura za čitanje tijekom pohađanja kursa bili su govori Josipa Broza Tita, Edvarda Kardelja i Milovana Đilasa koje su držali na različitim zasjedanjima kongresa i plenuma. Među ostalim, neki od tekstova imali su naslove poput *Ustav FNRJ, Zakoni koje je izdala Narodna skupština i Razvoj industrije u Jugoslaviji i njena uloga u našoj privredi*.

¹⁶⁴ Komsomol je skraćena od ruske složenice „Kommunističeskij sojuz molodjoži“, a u hrvatskom označava Savez komunističke omladine. U njega su spadali mladi do 28. godine života, a glavni je cilj Saveza bila indoktrinacija sovjetske mladeži. U dokumentima se također navodi kako je uloga Komosomola u izgradnji SSSR-a, podizanju industrije i kolektivizacije zemlje, nepobitna.

¹⁶⁵ Kolhoz je skraćena od ruske složenice „kollektivnoe hozjajstvo“, a u hrvatskom označava seljačku radnu zadrugu. To je ujedinjeno, krupno, mehanizirano seljačko gospodarstvo, zasnovano na kolektivnoj obradi zemlje uz pomoć više tehnike koja se jednim dijelom sastoji od strojeva, a drugim od različitih metoda kojima se djeluje na bolje iskorištavanje obradive površine.

¹⁶⁶ U dokumentu naziva *Teze predavanja na tečajevima rukovodioca čitalačkih grupa; I. političko-vaspitna predavanja* je zabilježena literatura koja se obrađivala, a naslovi su bili: Nauka i sujeverje, Neobične nebeske pojave, San i sneviđenje, Poreklo čoveka, Kakva snaga pokreće zemlju i Članci iz „Omladine“.

4.1.4. Uspješnost radne akcije

Svaki je radni dan na ovoj omladinskoj radnoj akciji počinjao između 4,30 i 5 sati ujutro, a nakon napornog rada na polju kulturnog uzdizanja, kao i na obnovi infrastrukture razrušene zemlje, završavao u sitnim satima kada su se „palile logorske vatre i orile vesele borbene pjesme i parole do kasno u noći.“¹⁶⁷ Ovakav je masovni rad srednjoškolaca, studenata, dobrovoljaca, odmetnika i još mnogih drugih, polučio zavidan uspjeh i s time donio potvrdu da su „oni gradili prugu, kao što je i pruga gradila njih.“ Nakon što je simboličnim udarcem krampa svečano započela izgradnja pruge mnogi su predviđali rezultate akcije, iako su se oni na kraju pokazali drugačijima. Za potrebe izgradnje omladinske pruge, za koju se kaže da „nije (...) prva pruga na svijetu sigurno, ali je prva koju su izgradila djeca“¹⁶⁸ odobrena su novčana sredstva u iznosu od 200.000.000 dinara, od čega je u svrhu štednje, za dva i pol mjeseca potrošeno 57.600.000 dinara, odnosno 28,8% od predviđenog financijskog okvira.¹⁶⁹ U toku je gradnje iskopano oko 1.361.680 metara kubičnih zemlje, 134.460 metara kubičnih kamena, 2 tunela u dužini od 667 metara i 22 mosta ukupne dužine 455 metara.¹⁷⁰ Odjeljenje za kulturno-prosvjetni rad bilježi 3.500 održanih političko-vaspitnih, popularno naučnih i stručnih predavanja dok je pročitano 40.000 knjiga i svakog je tjedna izlazio list *Omladinska pruga* u tiraži od 20.000 primjeraka.¹⁷¹ Ove su brojke dokaz uspješnosti akcije, koja je i pored svih navedenih poteškoća uspjela pomoći nerazvijenom kraju Narodne republike BiH, ali i Jugoslavije, koja se tek počela pretvarati u „gospodarskog diva socijalističkog uređenja.“

¹⁶⁷ Senjković, *Svaki dan pobjeda*, 31.

¹⁶⁸ Senjković, „Uvod“, 8.

¹⁶⁹ Zečević, „Izgradnja željezničkog saobraćaja“, 49.

¹⁷⁰ <http://www.nasa-jugoslavija.org/ORa.htm>, kolovoz 2017.

¹⁷¹ Isto.

4.2. Gradnja pruge Šamac-Sarajevo

4.2.1. Geografski i gospodarski značaj

Bosanski je Šamac grad koji se nalazi na granici BiH i Hrvatske, a leži na utoku rijeke Bosne u Savu. Njegov je krajolik pretežito ravno područje s umjereno kontinentalnom klimom koju karakteriziraju kratka proljeća, topla i vlažna ljeta te oštre zime. S obzirom na 80% plodne površine, nakon Drugoga svjetskog rata se intenzivno radilo na razvoju poljoprivrede i gospodarstva toga područja. Geografski je položaj pogodan za povezivanje unutrašnjosti Narodne republike sa ostalim zemljama u Jugoslaviji, a pretežito Srbijom i Hrvatskom. Tako je došlo i do razvoja prehrambene, drvne, metaloprerađivačke i tekstilna industrije, ali tek nakon izgradnje poslijeratne infrastrukture o kojoj ćemo nešto više pisati u nastavku.¹⁷²

Sarajevo je 6. travnja 1945. dobilo status glavnog grada BiH kao jedne od šest ravnopravnih federativnih jedinica u Jugoslaviji. Grad se nalazi u unutrašnjosti te republike, a okružen je planinama Bjelašnicom, Igman i Trebević. Mnoštvo se crnogoričnog i bjelogoričnog drva nalazi na obroncima navedenih planinskih područja, a upravo je to jedan od razloga razvoja industrije na tome prostoru.¹⁷³ Kroz njega protječe rijeka Miljacka, u blizini se nalazi izvorište rijeke Bosne, čiji tok vodi ka Bosanskom Šamcu te se tako stvara veza vodenim putem. Klima je umjerena i blaga kontinentalna što, između ostaloga, Sarajevo čini urbanim,¹⁷⁴ kulturnim, ekonomskim i prometnim centrom cijele države.

4.2.2. Statistika i stručni kadar

Izgradnja pruge Šamac-Sarajevo je trajala od 1. travnja do 15. studenog 1947. godine. Na izgradnji iste je sveukupno sudjelovalo 217.234 omladinca,¹⁷⁵ dok je pruga po završetku gradnje bila duga 242 km.¹⁷⁶ „Na trasi pruge Šamac-Sarajevo mladi su izgradili 17 mostova, devet tunela, ugradili su 23.000 kubnih metara betona i 335.000 željezničkih pragova.“¹⁷⁷ Ove nam brojke govore kako je akcija nosila izuzetan značaj, a također je bila do tad najveća radna akcija u kojoj su većinskim dijelom učestvovali

¹⁷² <http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=70028>, kolovoz 2017.

¹⁷³ Tako se osim drvne, razvila i metalna, tekstilna, strojograđevna, prehrambena i druga industrija.

¹⁷⁴ „Prema prvom poslijeratnom popisu stanovništva izvršenom 1948. godine na užem gradskom području Sarajeva (...), živjelo je 111.087 stanovnika.“

¹⁷⁵ Kroz različite se izvore spominju i druge brojke. Jedni tvrde da je na izgradnji sudjelovalo 217.000 omladinaca dok drugi tvrde da ih je bilo 212.000 ili 211.371.

¹⁷⁶ Također se u izvorima ponekad navodi kako je pruga bila duga 243 odnosno, 240 kilometara.

¹⁷⁷ Senjković, „Uvod“, 9.

mladi Jugoslavije. Tako možemo, kao primjer navesti podatke o sudjelovanju hrvatske omladine na izgradnji pruge. U njima je zabilježeno kako je u prvom navratu na radnu akciju poslano 16.608 omladinaca, u drugoj smjeni bilo je njih 22.034 dok ih je u trećoj smjeni bilo 16.015. To nam dokazuje kako je samo NR Hrvatska na prugu otpremila 208 brigada sa 54.697 brigadira.¹⁷⁸ Mladi su na akciju dolazili iz svih krajeva Jugoslavije, a prema planu napravljenom na 6. Plenumu Centralnoga Vijeća možemo navesti kako su jugoslavenske republike između 1. travnja i 1. svibnja na akciju trebale poslati 46.200 omladinaca.¹⁷⁹ Osim njih, na akciju su pridošle i inozemne brigade koje su pružale pomoć u sklopu programa integracije europske mladeži kroz rad, a još ćemo ih spominjati. Prethodno navedene brojke važe kao navodna kvota koju je svaka zemlja trebala poštivati, iako su se često događale promjene u provedbi plana mobilizacije. Moramo također napomenuti činjenicu da je radna akcija na pruzi između Šamca i Sarajeva trajala u dvije faze.¹⁸⁰

„Statističku službu na izgradnji Omladinske pruge Šamac-Sarajevo vršili su četni statističari, sekretari brigada, statistički pododsjeci štabova sekcija i statistički odsjek Glavnog štaba.“¹⁸¹ Izvještaji koje su redovito trebali sastavljati bili su dnevni, sedmodnevni, desetodnevni i mjesečni, a za vođenje su validne statistike postojali posebni formulari napravljeni specifično za čete, brigade i sekcije. Tako se, na primjer u izvještaju za brigade nalaze zahtjevi za pregled brojnog, nacionalnog i socijalnog sastava brigade, dnevni izvještaj čete i brigade o rezultatima rada, desetodnevni izvještaj brigade o rezultatima rada, sedmodnevni izvještaji o kulturno-prosvjetnom i fiskulturnom radu te predvojničkoj obuci, dvomjesečni izvještaj brigade o radu kursa za nepismene i kursa ćirilice-latinice. Kada su popunjavali izvještaje za sekcije, sastavljali su ih prema formularima o desetodnevnim izvještajima sekcija o rezultatima rada, sedmodnevnim izvještajima sekcije o kulturno-prosvjetnom i fiskulturnom radu te predvojničkoj obuci, mjesečnim izvještajima o prethodno navedenim odsjecima, dvomjesečnim izvještajima o radu tečajeva za nepismene i na ćirilici-latinici te

¹⁷⁸ U svakoj su smijeni bile slane po dvije grupe omladinaca. Međutim, dokument pod nazivom *Podaci o učešću omladine na izgradnji pruge Šamac-Sarajevo* navodi kako će u trećoj grupi treće smijene biti poslano još 22 brigade s najmanje 5.500 omladinaca.

¹⁷⁹ Od toga 15.500 omladinaca iz Srbije, 12.500 iz Bosne i Hercegovine i Hrvatske, 3.000 iz Slovenije, 2.000 iz Makedonije i 400 iz Crne Gore.

¹⁸⁰ Od proljeća do jeseni 1947., gradila se pruga, dok su u kasnijim godinama 20. stoljeća, točnije 1978. krenuli radovi renoviranja iste. Tada je projekt uključen u proširenje željezničke mreže na tlu BiH.

¹⁸¹ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 218., „Izvještaj o iskustvu u vođenju evidencije i statistike na izgradnji omladinske pruge Šamac-Sarajevo“, str. 1.

mjesečnim izvještajima koji obavještavaju o pomoći brigada u narodu i naroda pruži. Izvještaji o rezultatima rada dijeljeni su prema prirodi rada, odnosno zemljanim i betonskim radovima ili pak postavljanju kolosijeka. U njima su navođene informacije o broju omladine na radu i na pomoćnim radovima, o broju onih koji su s akcije otišli svojom voljom, kao i pojedinaca koji su vraćeni u četu ili su pak otišli dovršiti pojedine tečajeve koje ćemo kasnije nabrojati. Na osnovu četnih izvještaja sekretar brigade je sastavljao dnevni izvještaj o rezultatima rada brigade, dnevni pregled brojnog stanja dana te dostavljao statističkom pododsjeku štaba sekcije.¹⁸² U izvještajima o kulturno-prosvjetnom radu nalazile su se informacije o održanim predavanjima,¹⁸³ broju nepismenih, podaci o kulturno-zabavnom životu i kulturno-umjetničkoj samodjelatnosti dok su se u izvještajima o fiskulturi nalazile informacije o broju održanih takmičenja, broju prijavljenih za značku fiskulturnika i broju položenih normi. Posljednji u nizu izvještaja jest onaj o predvojničkoj obuci, a u njemu se nalaze podaci o broju održanih satova nastave, broju učenika koji su prisustvovali na satovima takmičenja u gađanju¹⁸⁴ i koliko je u njemu bilo učesnika. Kako bi se svi zapisani rezultati bolje uočili i stavili u omjer s odnosom prema drugim radnim akcijama izrađivali su se grafikoni u kojima su bili zorno prikazani rezultati rada pojedine brigade, a također su pomogli u vođenju brojevnog evidencije omladine.¹⁸⁵

Zbog mnoštva grešaka koje su učinjene tijekom vođenja statistike, Glavni je štab osigurao različite tečajeve i savjetovanja koja su bila namijenjena isključivo rukovodiocima statističkih pododsjeka sekcija. Oni su, čini se, često zanemarivali svoje obaveze te su izvještaje sastavljali prema slobodnoj volji bez prethodne provjere informacija. Također možemo na temelju nekih primjera tvrditi kako su izostavljali bitne informacije, a upravo je to bilo zabranjeno.¹⁸⁶ Zbog ovakvih su slučajeva uvedena

¹⁸² Isto, str. 3. Međutim, u dokumentu koji navodi obaveze statističara brigade također se nalazi: „(...) statističari brigada nisu znali osnovne stvari u vođenju statistike, mnogi nisu znali kako se sastavljaju pojedini izvještaji i kako se popunjavaju rubrike u njima.“

¹⁸³ Svakako je zanimljiva činjenica koja upućuje na razliku između pojedinaca na akciji. Dok su jedni tek učili čitati i pisati na vlastitom jeziku, drugi su se predbilježili za pohađanje tečajeva stranih jezika među kojima su bili bugarski, češki, rumunjski, španjolski, njemački, skandinavski jezici i dr.

¹⁸⁴ Prema planu za provedbu vojne obuke brigadirima se uče „okidati bez nišanjenja i u vezi sa nišanjenjem, vježbati u objedinjenom izvršavanju radnji za gađanje ležeći sa naslona sa provjerom nišanjenja na stvarna otstojanja pomoću ortoskopa.“

¹⁸⁵ Tijekom trajanja ove radne akcije stvoren je aparat za organizaciju informativne službe koja je koordinirala rad odjeljenja i odsjeka Glavnog štaba i sektorskih štabova, a izvršavala je zadatke informiranja rukovodstva o svim događajima, koordinirala je radom odjeljenja i vršila kontrolu nad provedbom zadataka sekcijских štabova.

¹⁸⁶ Mnogi od njih nisu pisali izvještaje na dnevnoj bazi ili su se služili lažnim informacijama koje su se doticale broja radne snage i količine obavljenog rada. Također su ponekad izostavljeni podaci o broju

savjetovanja o statistici te je pomoću njih utvrđeno koja se pravila moraju poštivati i kako je najbolje voditi evidenciju. Osim dodatnim savjetovanjima, došlo je i do promjene formulara kako bi se sakupljene informacije bolje precizirale, a statističarima bi bitno olakšali posao. Uz nove formulare pojavile su se i nove upute o vođenju evidencija. Tabelarni su pregledi bili jedan od načina prikaza statistike te su uvelike pomagali u donošenju zaključaka o radu. Problem usporedbe tabelarnih prikaza javljao se kada bi određene sekcije izostavile neke informacije i na taj način onemogućile stvaranje zaključnog rezultata na temelju statistike.¹⁸⁷

4.2.3. Struktura rada na akciji

Potpuna je struktura rukovodstva omladine nazivana Glavni štab, a sastoji se od 8 odjeljenja i 15 odsjeka. Organizacijsko je odjeljenje podijeljeno u odsjek za takmičenje, statistiku i grupu instruktora, a kulturno-prosvjetno odjeljenje u odsjek za predavanja, kulturno-zabavni odsjek, odsjek za kulturno-umjetničku samodjelatnost i odsjek za prikupljanje dokumentarnog materijala. Treće je po redu odjeljenje za agitaciju i u njega spada odsjek za radio službe, za popularizaciju, za agitaciju u brigadama te foto-centar, dok je četvrto odjeljenje za specijalne brigade u koje spada odsjek za inozemne brigade i za goste. Odjeljenje je za fiskulturu i predvojničku obuku podijeljeno u istoimene odsjeke, a postojala su i odjeljenja poput onog za specijalne brigade, sekretarijat štaba i grupa za rad na terenu.¹⁸⁸

Glavni se štab, u principu, sastojao od komandanta, dva zamjenika i članova za kulturno-prosvjetni rad, inozemne brigade i goste,¹⁸⁹ fiskulturu i predvojničku obuku, agitaciju, specijalne brigade te člana za rukovodioca odsjeka za predvojničku obuku. Svaki je član štaba rukovodio s jednim odjeljenjem ili odsjekom te osiguravao provedbu događaja prema planu, a također je u život provodio odluke štaba. Odjeljenje kojemu

oštećenog i uništenog alata, broju dezertera ili udaljenih i otpuštenih kao nesposobnih za rad na akciji. Vidi: HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 218., „Izveštaj o iskustvima u radu instruktora Glavnog štaba i sekcijskih štabova na gradnji omladinske pruge Šamac-Sarajevo“, str. 2.

¹⁸⁷ Isto, str. 3.

¹⁸⁸ Isto, „Struktura omladinskog rukovodstva na pruži“.

¹⁸⁹ Isto, „Šema kulturno-prosvjetnog rada na pruži“, str. 7. Kako bi što veći broj inozemne omladine pristigao na rad, organizirane su konferencije sa stranim novinarima, mnogi su radio prijenosi spominjali izgradnju, pisani su pozivi i obavještaj koji su upućeni organizacijama u vezi s propagandom akcije te su objavljivani mnogi članci u omladinskim novinama „prijatelja Jugoslavije“. Međutim, postoje i primjeri koji upućuju na neprijateljske odnose domaćina prema pridošlicama. „Neki meštani blizu kojih su se nalazile inostrane brigade nisu dovoljno vodili računa o postupku prema njima, što je moglo ostaviti vrlo lošu sliku o našoj zemlji (...). Tako su (...) iz sela Totova trčali za brigadirima iz Mađarske brigade rugajući im se.“ Vidi: Isto, „Konačni izvještaj o kulturno-prosvjetnom radu (...) i pomoći naroda omladinskoj pruži“, str. 15.

se, upravo zbog njegovog velikog „vaspitnog značaja“ pridavalo mnoštvo pažnje, bilo je ono za kulturni i prosvjetni rad i upravo su događaji organizirani u tom elementu specifični za veliku saveznu akciju izgradnje pruge Šamac-Sarajevo.

To je odjeljenje bilo sastavljeno od rukovodioca, dva zamjenika i rukovodioca pododsjeaka. Oni su vodili pododsjeke za predavanje, kulturno-zabavni odsjek, odsjek za kulturno-umjetničku samodjelatnost i odsjek za prikupljanje dokumentarnog materijala. Odsjek za predavanja se sastojao od vodećih članova koji su sudjelovali u njegovoj organizaciji i onih privremenih, a to su u principu bili povremeni predavači koji su po potrebi dolazili u radničke logore.¹⁹⁰ Kulturno-zabavni odsjek se sastojao od rukovodioca i tri člana među kojima je jedan bio zadužen za priredbe kulturnih grupa,¹⁹¹ a drugi je organizirao priredbe uz pomoć samih brigadira. Treći je rukovodioc trebao sastavljati raspored vježbi i predstava te nabavljati filmove koji bi se redovito prikazivali.¹⁹² Odsjek je trebao sastavljati raspored grupa koje dolaze na prugu, a uz rad na gradilištu, grupe su primjerice i snimale filmove,¹⁹³ okupljale se oko logorske vatre i vježbale za priredbe.¹⁹⁴ U odsjeku za kulturno-umjetničku samodjelatnost bili su uključeni rukovoditelj i četiri člana. Zadatak im je bio potaknuti brigadire na aktivno uključivanje u rad odsjeka. U njegovom su radu bili zaduženi pojedinci za muzičku

¹⁹⁰ Pri tome su mnogi od njih održavali kurseve, a pojedinci su se prema slobodnom izboru mogli prijaviti na tečaj za telefonistu, blagajnika, telegrafista, čuvara pruge, ložača, zavarivača, magazinera (skladištara), knjigovođu, zidara, tesara, povrtlara, živinara (veterinara), stočara, traktorista, građevinskog nadzornika, rukovoditelja materijala, sanitera i pomoćnika u kuhinji, iako su se neki od njih upisivali pod uvjetom da je pristupnik određene dobi, spola ili je završio određeni stupanj osnovnog obrazovanja. Vidi: Isto, „Rad omladinskih rukovodstava na gradnji pruge“, str. 2.

¹⁹¹ Primjerice, možemo navesti gostujuće grupe poput srpskog kvarteta „Komarov“, hrvatskog ansambla kazališta iz Varaždina, slovenske baletne grupe iz Maribora i bosanskohercegovačkog, makedonskog i crnogorskog pjevačkog zbora. Vidi: Isto, „Raspored gostovanja pozorišnih grupa na omladinskoj pruzi Šamac-Sarajevo (april-maj)“, str. 2.

¹⁹² U dokumentima jasno stoji: „Ove godine se mora znatno bolje organizovati prikazivanje filmova (...). Pored ruskih i naših domaćih (...) treba naročito obezbediti kulturne (...) tzv. školske filmove (...) možda i preko Komsomola.“ Vidi: Isto, „Šema (...)“, str. 5.

¹⁹³ Isto. Prema planu je zamišljeno, da se od početka izgradnje snima film koji prikazuje rad na pruzi, a trebao je biti dokumentarnog značenja. Osim toga, postojao bi i umjetnički film za koji se planiralo, da „na umetnički način da onaj veliki vaspitni uticaj na omladinu.“ Na ovu se temu referira i Reana Senjković koja navodi: „O temi omladinskih radnih akcija snimila su se, za njihova trajanja, tri igrana filma.“ Među njima su nabrojani „umjetnički film“ *Život je naš. Ljudi s pruge* u režiji Gustava Gavrine iz 1948., *Prekobrojna* u režiji Branka Bauera iz 1962. te jugoslavenski igrani film *S.P.U.K* Milivoja Puhlovskog snimljen 1983. godine.

¹⁹⁴ Isto, str. 4. Primjerice, osmislio se program po kojemu se pojedince brigade svrstalo u različite zborove, diletantske ili folklorne grupe, te su predvođeni stručnim kadrom stvarali svoje točke. Predlagalo se i stvaranje „Kulturne brigade“ koja je nakon završetka prve smjene radne akcije putovala po FNRJ i odrađivala propagandnu ulogu za prugu. Također se spominje obavezna organizacija grupe od 30 do 50 mladih koji su sa svojom predstavom trebali gostovati na Svjetskom festivalu omladine 1947. godine u Pragu, a na njemu je sudjelovalo 17.000 mladih iz cijelog svijeta dok je amaterska folklorna skupina Omladinskog kulturno-umjetničkog društva „Jože Vlahović“ iz Zagreba, pod vodstvom prof. Zvonimira Ljevakovića osvojila drugo mjesto.

granu, književnost, likovnu umjetnost te folklor i dramu. Svaka je od navedenih grana umjetnosti imala tzv. grupu aktivista kojom su rukovodili studenti ili polaznici stručnih škola.¹⁹⁵ Posljednji od navedenih odsjeka, koji spada u kulturno-prosvjetno odjeljenje, jest onaj za prikupljanje cjelokupne građe vezane za povijest gradnje pruge između Šamca i Sarajeva. U njemu je rukovodilac aktivno surađivao s dva člana koji su sastavljali plan i program, a obaveze su se sastojale od prikupljanja dokumentarnog materijala o tijeku izgradnje pruge, zahtjeva kojeg su postavljali foto-centru, reljefa, grafikona, radnih predmeta i slično.¹⁹⁶ Tako je ova široka organizacija kulturno-prosvjetnog rada bila u mogućnosti aktivno djelovati u doba radne akcije te na poslijetku kroz nastupe brigadira prikazati rezultate sveukupnog uspjeha akcije. U sklopu rada na poboljšanju kulturnog života cijele Federacije, na prugu su dolazili i poznati književnici poput Miroslava Krleže, Petra Šegedina i Vase Popovića.¹⁹⁷

S obzirom na mnogo posla koje je pred brigadire postavljeno, postojala je potreba da se svaki dan na radnoj akciji savršeno organizira, a da se pri tome ne krše osnovna prava kao što su pravo na rad i odmor te slobodno vrijeme za objedovanje i druženje. Aktivan se fizički rad u principu vršio između doručka i ručka, a poslijepodne je bilo korišteno pretežito za kulturno-prosvjetni ili propagandni i agitacijski rad. Postojali su naravno i dani kada se na rad išlo u dvije smijene, dakle prije i poslije ručka, no takvi su bili rijetki jer je pretjeran fizički napor mogao ozbiljno naštetiti omladini. Ponekad se radi vremenskih prilika nakon doručka odlazilo na predavanja i obuke, a u poslijepodnevnom se satima gradila pruga.¹⁹⁸ Međutim, mnogi nam izvještaji svjedoče da je mnogo predviđenog rada ostalo samo u idejnoj sferi dok nam primjer govori kako „komitet za kinematografiju nije osigurao dovoljan broj kinoaparata, a nisu se osigurali ni redoviti dolasci predavača.“¹⁹⁹ Naravno, postoje još mnogi propusti nalik ovome o kojima će se još raspraviti.

¹⁹⁵ Isto, „Rad (...)“, str. 3. „Grupe aktivista su bili brigadiri aktivno uključeni u kulturno-umjetnički rad jedne od grupa, a njihova su dijela kasnije sakupljena i čuvana te su se predlagala odsjeku agitacije za izdavanja.“

¹⁹⁶ Isto, „Šema (...)“, str. 3-4. Kako bi se napravila izložba koja bi prikazivala važnost rada na pruzi, potrebno je bilo već na „početku organizovati solidnu fotosekciju (...) koja bi kao dokumente izradila fotografije svih važnijih događaja i radova na pruzi.“

¹⁹⁷ Senjković, *Svaki dan pobjeda*, 20.

¹⁹⁸ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 218., „Raspored rada i života u logoru za smjenu od 12-18“.

¹⁹⁹ Senjković, „Uvod“, 8.

4.2.4. Uspješnost radne akcije

Da bi se radna brigada dobro organizirala i kako bi njezina uspješnost u ishodu bila maksimalna, nužno je bilo upotrijebiti sve moguće opcije i uvjete koji se pružaju prilikom planiranja. Sam je početak radnih akcija bio trnoviti put za sve koji su tamo radili. Nedovoljno obrazovani stručni rukovodioci, pomoćnici nadzornika i omladinski rukovodioci nisu bili svjesni potpune mogućnosti kolektivnog rada u postizanju zacrtanih ciljeva. Pri tome se naišlo na niz problema među kojima su bile krivo postavljene norme za određene brigade, zanemarivanje okolnosti u kojima su neki radili te velike razlike između radnih mjesta. Također, brigade su norme prebacivale gotovo svakodnevno, a ta se činjenica može potvrditi i završetkom izgradnje pruge prije definiranog roka.²⁰⁰ Nepokolebljiv je bio duh budućih udarnika i udarnih brigada kojima je rad na akciji bio natjecateljski, poučan, a ponekad i zabavan. „Radni zadatak razrađen je i iznesen putem grafikona na vidljivom mjestu u logoru svake brigade.“²⁰¹ Tako su se brigade mogle međusobno natjecati, ali su istovremeno svi bili obaviješteni o tome koje su brigade među boljima ili lošijima. Na taj su način pratili moguće kandidate koji bi bili proglašeni udarnicima ili udarnim brigadama, što je bilo od velikog značaja. Također je bilo i brigada koje nisu postizale normu.²⁰²

S obzirom na veliku korisnost i mukotrpan rad koji su obavljali, omladinci su trebali živjeti u dobrim životnim uvjetima. U prethodnom je dijelu ovoga rada potanko objašnjenja moguća struktura logora koja se trebala poštivati pri podizanju istog. Međutim, u međuvremenu je došlo do raskoraka između zamišljenog plana i izgradnje smještaja. Tako nas jedan izvještaj iz 1947. godine upućuje u „stvarno stanje stvari.“²⁰³ Prema tome, navode se problemi koje pojedini logori imaju, a vezani su uz uvjete života brigadir na akciji. Vanjski je izgled logora bio promjenjiv i ovisio je o trenutnoj postavi brigada. Smočnice koje su zamišljene kao ostava za hranu nisu bile higijenski podobne i funkcionalne. Isto su tako kuhinje bile provizorne i vremenske su nepogode otežavale ili onemogućavale rad u njima, stoga su izgradili zazidane kuhinje i u njihovoj blizini smočnice za hranu, dok trpezarije ponekad nisu napravljene, stoga je omladina

²⁰⁰ Prisjetimo se kako je rok za završetak izgradnje pruge bio 29. studeni, no akcija je završila 14 dana prije planiranog.

²⁰¹ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 218., „Prebacivanju normi na svim radovima za vreme izvještaja rađenja omladinske pruge Šamac-Sarajevo“, str. 3.

²⁰² Isto.

²⁰³ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 218., „Izvještaj i iskustva o uređenju logora, održavanju reda i čistoće u logoru“, str. 1.

objedovala sjedeći na podu. Cipele koje su se trebale držati u hodniku barake držale su se u sobama sve do izbijanja epidemije.²⁰⁴ Mnogi su brigadiri radili na izgradnji pozornice koja je bila potrebna za kulturni rad, međutim materijala za njezinu izgradnju nije bilo, iako nije bio skupocjen s obzirom da se radilo o običnim drvenim daskama.²⁰⁵ Vjerojatno su najveća prijetnja zdravlju brigadira bili zapušteni i zagađeni sanitarni čvorovi.²⁰⁶ Posljedično, predložilo se uvođenje nekih promjena kako bi se svakodnevni život u logoru poboljšao, a te su se promjene odnosile na kvalitetniju izgradnju kuhinje ili trpezarije, pozornice i sportskog igrališta, te svakako toaleta ili cjelokupnog sanitarnog čvora.²⁰⁷

²⁰⁴ Odnosi se na epidemije tifusa, trbušnog tifusa i dizenterije.

²⁰⁵ Isto, „Izveštaj i iskustva o uređenju logora, održavanju reda i čistoće u logoru“, str. 7. „Obično se naslagala gomila cigla na koju se postavljao pod od dasaka (...). U to vrijeme nije bilo ni građe koja bi se mogla upotrebiti za izradu solidnih pozornica.“

²⁰⁶ Prema sjećanju jednog brigadira: „Iskopali smo pravokutne jame (...) na zabitome mjestu kraj nekog grmlja. Ta jama je imala biti našim zahodom, koji će služiti i djevojkama i mladićima. Sa svake strane jame bila je daska pričvršćena na dva niska drvena stupića (...).“ S obzirom na brzo zagađenje toga prostora, mnogi su ubrzo odlazili u šumu. Vidi: Senjković, *Svaki dan pobjeda*, 158.

²⁰⁷ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 218., „Izveštaj i iskustva o uređenju logora, održavanju reda i čistoće u logoru“.

4.3. Gradnja autoceste Bratstva i jedinstva²⁰⁸

4.3.1. Geografski i gospodarski značaj

Prve su se autoceste počele graditi u Njemačkoj i Italiji u doba prije i poslije Prvog svjetskog rata.²⁰⁹ U NR Hrvatskoj su se prve ceste popločene granitnim kockama,²¹⁰ pojavile 1940-ih u okolici Zagreba i nazivale su se autopruge.²¹¹ Sa završetkom općeg ratnog stanja i uviđanjem u isplativost saveznih omladinskih radnih akcija na tlu Bosne i Hercegovine Josip Broz Tito je delegatima Ministarstva građevine poručio: „Naše ceste su prave kozje staze. To nam je nasljeđe prošlosti, a da bi bili napredna zemlja moramo izgraditi nove moderne ceste. Prvo ćemo početi izgradnju autostrade Beograd-Zagreb i tako povezati ne samo naša dva najveća grada, već i mnoge naše krajeve s cestama, koje će se na nju nastavljati. Autostradu treba odmah početi i što prije završiti. Treba da na djelu pokažemo kakvim koracima i kojim putevima će se razvijati nova Jugoslavija.“²¹² Prema nekim izvorima, radovi su na trasi Zagreb-Beograd počeli još 1946. godine u doba izgradnje pruge Brčko-Banovići.²¹³ Omladina je bila nužni sudionik u izgradnji ovog cestovnog puta, s obzirom na izuzetno spori postupak izgradnje od strane građevinskih poduzeća.²¹⁴ Prva je poslijeratna Petoljetka, po pitanju prometovanja motornih vozila, predviđala njihovo znatno povećanje i s time veći protok ljudi, ali i višu razinu sigurnosti na putovanju. S druge pak strane, smanjili bi se troškovi eksploatacije, benzina i maziva.²¹⁵

²⁰⁸ Autoput Bratstva i jedinstva je građen u najvećoj mjeri od strane jugoslavenske omladine i to u dvije faze, stoga je njegova izgradnja trajala sveukupno 9 godina. Prva je faza trajala od 1948. do 1950. godine, a druga od 1958. do 1964. Razlike koje su se javile između navedenih perioda vidljive su na području samog rada i mehanizacije, ali i po mjestu rada. O trasi prve faze ćemo još pisati, dok je bitno naglasiti kako se tijekom druge faze gradila dionica između Zagreba, Ljubljane, Beograda, Niša, Skoplja i Đevđelije.

²⁰⁹ <http://pogledaj.to/drugestvari/kako-smo-gradili-autoput/>, kolovoz 2017. Autoceste iz godina 1913., 1921. i 1923. nisu bile isto što su i danas. Imale su samo jednu voznu traku u svakome smjeru i križale su se na istom nivou, ali su za razliku od ostalih cesta bile namijenjene za prometovanje samo motornih vozila. One su se također naplaćivale, međutim naplatna je postaja bila na jednom odmorištu.

²¹⁰ Ono što odlikuje današnje autoceste jesu beton koji se koristi kao građevinski materijal, dvije kolničke trake za promet u suprotnom smjeru te jednostavna raskrižja, dok su upravo sitne ili granitne kocke odlikovale ondašnji autoput.

²¹¹ „Autopruge“ je doslovan prijevod njemačke riječi „Autobahn“ koju Nijemci koriste kao naziv za svoj autoput.

²¹² HR-HDA-1231-RKSSOH, Kongresi, kut. 9., „Glavni odbor USAOH“, str. 2.

²¹³ <http://yu-pokret.yforum.biz/t201-ora-omladinske-radne-akcije>, kolovoz 2017.

²¹⁴ U literaturi se navodi: „(...) uskočili su pomoći u izgradnji autoceste Bratstvo-jedinstvo, na kojoj su zagrebačka i beogradska građevinska poduzeća u 1946. godini dovršila samo 2%, a u 1947. godini 8% predviđenih radova.“ Vidi: Senjković, „Uvod“, 9.

²¹⁵ „Moderni putevi donose privredi velike koristi. Bez dobrih puteva nije moguće postići znatniji razvitak modernog saobraćaja. Uz to transportni troškovi na dobrim putevima su mnogo manji.“ Vidi: HR-HDA-1231-RKSSOH, Kongresi, kut. 9., „Glavni odbor USAOH“.

Planirana je izgradnja 600 kilometara dugih puteva,²¹⁶ a 382 kilometra²¹⁷ je bila duga dionica autoceste Bratstva i jedinstva koja je povezivala dva najveća grada Jugoslavije, Beograd i Zagreb.²¹⁸ Autostrada je, kako su je u doba izgradnje popularno nazivali, ujedno morala povezivati jugoslavenske narodne republike i Jugoslaviju s Europom. Predviđena je bila izgradnja mreže cesta koje će voditi preko Ljubljane do srednje Europe, Novog Sada do Budimpešte, Niša do Bugarske i Bukurešta.²¹⁹ Plan je bio da se tijekom gradnje obrati pozornost na funkcionalnost ceste koja je trebala biti korištena za dobar protok osobnih vozila kao i za transport teške robe.²²⁰ Jedna bi dionica također prolazila kroz Srijem i Slavoniju, ali na mjestima koja nisu naseljena i pri tome se „vodilo računa i o estetskom izgledu i udobnosti putnika.“²²¹ Tako je stvoren izračun prema kojemu se smatralo da je moguće unutar tri sata, vozeći se maksimalnom brzinom od 150 km/h doći iz središta NR Srbije u središte NR Hrvatske. Tijekom izrade plana za daljnju izgradnju ceste, navodi se kako je u projektiranju iste, uzeto u obzir iskustvo gradnje autoputa u drugim zemljama.²²² Gradnja je započeta radom samo na jednoj saobraćajnoj traci, iako su predviđene dvije u širini od 9 metara s time da bi cjelokupna širina autoputa iznosila 25 metara dok bi dvije trake bile razdvojene zelenim pojasom od 4 metra širine. Između 6 i 9 tisuća vozila moglo je svakodnevno proći autocestom samo jednom funkcionalnom trakom.²²³

Gledano iz ekonomske perspektive, izgradnja je ove dionice bila nužna za sve republike unutar Jugoslavije. S obzirom na to da je put postao kraći i moderniji automobili su bili izdržljiviji i manje potrošni, a skraćeno je vrijeme putovanja mnogima bila motivacija za kraće i duže izlete.²²⁴ Ipak, najviše se naglasak stavljao na

²¹⁶ Poslijeratna petoljetka je po pitanju planiranja izgradnje modernog saobraćaja imala u planu napraviti nekoliko cesta sa suvremenim kolovozom, a autocesta Zagreb-Beograd bi u tome imala učešće od 63%.

²¹⁷ Neki izvori navode kako je duljina autoceste bila „otprilike 400 km.“

²¹⁸ Isto. „Trasa novog puta ide najkraćom linijom (...). Put će biti za 80 kilometara kraći od starog puta (...) što znači da je samo 5% duži od vazdušne linije Beograd-Zagreb.“

²¹⁹ Isto.

²²⁰ Isto. „U zemljama gdje je automobilski saobraćaj razvijen ispitivali su transportne troškove na dobrim, srednjim i slabim putevima i utvrdili, da je transport na srednjim putevima za 18%, a na slabim za 38% skuplji nego na dobrim putevima.“

²²¹ Isto. „U tu svrhu izbjegavani su dugi pravci, koji veoma zamorno djeluju, a trasa je vođena tako, da okolina koju putnik iz kola vidi bude što raznovrsnija. Ravnica kroz koju put prolazi po svojoj prirodi je jednolična.“

²²² Isto. „Horizontalne krivine na primer, imaju minimalno poluprečnike od 2.000 metara. Kada vozač preko njih ide skoro ih i ne opaža. Maksimalni usponi iznose 3%.“

²²³ Isto.

²²⁴ „S jedne strane, projekt je imao svoju ekonomsku vrednost: autoput je bio jedna od glavnih domaćih saobraćajnih arterija koju su, na primjer, koristili jugoslavenski i međunarodni turisti da bi doputovali do omiljenih turističkih destinacija.“ Vidi: Popović, „Omladinske radne akcije“, 290.

ekonomičnost dobro izgrađenih cesta. Bez dobrih puteva nije bilo moguće postići znatniji razvitak sigurnog i ekonomičnog cestovnog prometovanja.²²⁵ Izgradnja je ove autoceste bila prigoda za omladince da ponovo, ili po prvi puta, krenu na radnu akciju izvan stalnog mjesta prebivanja, dok su oni manje zainteresirani ostajali kod kuće i istovremeno prisustvovali radnim akcijama lokalnog karaktera.²²⁶ Premda je organizacija same radne akcije koštala mnogo više nego li se u početku radova to zamišljalo, moramo svakako napomenuti kako „onaj drugi“ aspekt akcije ima nešto značajniju ulogu.²²⁷

4.3.2. Mobilizacija omladine

Kada je 1948. sastavljen potpuni plan vezan za izgradnju cestovne mreže u FNRJ, predviđalo se kako će te godine na radnoj akciji izgradnje autoputa, sudjelovati preko 60.000 omladinaca.²²⁸ Samo je NR Hrvatska 1948. godine na izgradnju autoputa trebala poslati 18.500 omladinaca u 52 brigade.²²⁹ Drugi izvještaj navodi kako je NRH 1948. bila dužna poslati 125 brigada sa 31.250 mladih, dok je zaista pristiglo čak 200 brigada sa 34.815 brigadira.²³⁰ Planovi za sljedeću godinu navode: „Narodna omladina Hrvatske učestvovat će u 1949. godini s ukupno 39.750 svojih članova na izvođenju dviju velikih omladinskih akcija – nastaviti radove na autoputu „Bratstvo – jedinstvo“ od Županje do Ivanić grada i izgradnji 8000 stambenih prostorija u Beogradu, uključivši tu nastavak već započetih radova na Novom Beogradu. Tada su oblasti u Hrvatskoj bile

²²⁵ Svakako je bitno ukazati na raskorak između plana i provedbe u izgradnji autoceste na dionici Zagreb-Beograd. Najproblematičniji dijelovi bilo kojeg cestovnog prometa jesu raskrižja, stoga se tijekom izrade plana prolongirala ideja o stvaranju više etažnih križanja (nadvožnjaci i podvožnjaci). Istovremeno je autoput prolazio „kroz gotovo sve jugoslavenske republike i njihove glavne gradove“, a upravo je takva provedba radova bila drugačija od prvobitne zamisli. Dijelovi autoceste koji prolaze kroz gradove smanjuju zagarantiranu sigurnost vožnje te remete lokalni promet, iako je put većinskim dijelom zaobilazio naseljena mjesta.

²²⁶ Otprilike se u to doba odvijaju i manje radne akcije kao npr. gradnja studentskih gradova u Zagrebu, Ljubljani, Beogradu, Sarajevu i Skoplju.

²²⁷ „Radna akcija omladine nalazi svoje opravdanje u prvom redu u zbližavanju među omladinom, u svom odgojnom značaju i taj odgojni značaj može uvijek nadoknaditi gubitke u ekonomskom pogledu. (...) uzdržavanje omladinske radne snage stoji nešto skuplje od profesionalnih radnika (...), ona predstavlja u prvom redu radnu rezervu koja se ne može nadoknaditi običnom radnom snagom (...).“ Vidi: Supek, *Omladina na putu bratstva*, 14.

²²⁸ HR-HDA-1231-RKSSOH, Kongresi, kut. 9.

²²⁹ HR-HDA-1231-RKSSOH, Sekretarijat, kut. 55., „Zapisnik“.

²³⁰ Tako u dijelu dokumenta jasno piše: „(...) mi smo bili prisiljeni, da šaljemo naknadno dopune u brigade, koje su krenule na radilišta nepotpune, da kombinujemo posebne brigade, da pred polazak fuziramo dvije, a ponegdje i tri brigade u jednu itd.“ Vidi: HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 201., „Godišnji izvještaj o izvršenju plana mobilizacije omladine na Savezne radne akcije, uključjenja omladine i učenika u privredi, o učešću Narodne omladine na lokalnim akcijama i frontovskim brigadama u 1949. godini“.

zadužene za slanje najviše 250 pojedinaca po brigadi.²³¹ Prema planu je bilo potrebno poslati po 200 omladinaca iz kotareva Križevci, Ogulin i Glina, dok su kotar Pregrada i Zlatar bili dužni poslati njih 150, kotar Ludbreg 80, a kotarevi Vrgin most, Brinje i Vrbovec po 50.²³² Slična je situacija bila i s ostalim oblastima premda su one bile sastavljene od dva veća kotara, stoga su razlike između broja poslanih omladine bile manje. Trebala se izvršiti i mobilizacija još 43.250 omladinaca koji su radili i na akcijama u drugim republikama Jugoslavije kao „omladina na razmjenu.“²³³

Završetak izgradnje autoputa donio je podatke koji poručuju kako je u godini 1948. na izgradnji sudjelovalo sveukupno 439 brigada, dok je sljedeće godine bilo 710 omladinskih brigada iz svih dijelova Jugoslavije.²³⁴ Na kraju zaključujemo kako je od sveukupnog broja radnika na akciji, između 1948. i 1950. godine, bilo čak 210.000 pripadnika Narodne omladine, 75.000 vojnika Jugoslavenske narodne Armije i 10.000 frontovaca.²³⁵ Jedna nam godišnja analiza govori kako je čak 9.532 mladih pripadalo seljačkom sloju, a njih 6.707 bilo je srednjoškolske dobi.²³⁶ Osim navedenih graditelja, na akciji je sudjelovalo i nekoliko tisuća stručnih radnika. S obzirom na organiziranje različitih takmičenja u izvršavanju normi, kojima su rezultati bili posebna pohvala ili udarnički status, do kraja se 1950. s autoputa, kućama vratilo 37.000 omladinaca i 35.000 vojnika s udarničkim statusom.²³⁷

²³¹ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 202., str. 1.

²³² Isto.

²³³ NRH je također trebala mobilizirati još 14.650 mladih za radnu akciju izgradnje Novog Beograda, 4.000 za izgradnju željezare Sisak, 2.100 za izgradnju tvornice „Ivo Lola Ribar“ u Željezniku, 1.650 za izgradnju hidrocentrale u Mavrovu i 1.000 za izgradnju željeznice u Doboju.

²³⁴ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 214., „Dovršenje autoputa „Bratstvo-Jedinstvo“ Beogra(d)-Zagreb; zadatak Narodne omladine Hrvatske“, str. 2. Ukupno je 1141 brigada sudjelovala u tom periodu izgradnje.

²³⁵ Isto, str. 1-2.

²³⁶ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 201., „Godišnja analiza o radnim akcijama u 1950. godini“.

²³⁷ Najboljim se radnim jedinicama i sreskim brigadama dodjeljivala prelazna zastavica koju je svakih 15 dana dodjeljivao štab sreskih radnih jedinica, dok je svakih 30 dana Zemaljsko vijeće Narodne omladine istu dodjeljivalo najboljoj sreskoj radnoj brigadi u republici. Centralno vijeće NOJ je na kraju godine najboljoj brigadi u Jugoslaviji dodijelio zastavu za stalno dok su je također mogle zadržati i one brigade koje su prijelaznu zastavu tijekom trajanja akcije osvojile više od 5 puta. Predaju prelazne zastave je vršio komandant štaba sreske radne jedinice koja je do tad imala prelaznu zastavu, a tom su činu prisustvovali i predstavnici Zemaljskog vijeća NO.

4.3.3. Rad brigada na akciji

Kao i sve ostale radne akcije, izgradnja autoceste Bratstva i jedinstva nije tekla jednostavno i u potpunosti po pravilima. Problemi su s izgradnjom trase počeli još i prije nego je donesena odluka kako će jugoslavenska omladina biti mobilizirana za rad na istoj. O problemima u provedbi same mobilizacije već smo nešto spomenuli, međutim analiza različitih dokumenata između 1948. i 1950. godine donosi nam neke nove informacije. Prema tome, možemo se poslužiti primjerom izvještaja sastavljenog 18. travnja 1950. godine od strane Ivica Smojvera. On se „od 9. do 16. travnja nalazio na terenu oblasti Karlovac (kotar Karlovac) po zadatku otpremanja omladinske radne brigade na autoput.“²³⁸ Prvotni su se problemi javili već kod broja mobiliziranih, s obzirom da je po planu omladinskog komiteta na radnu akciju trebalo ići njih 250, dok ih je realno otišlo 104.²³⁹ Nadalje, navodi se činjenica kako su iz samog vrha organizacije konstantno požurivali gradnju autoceste i time u neugodnu poziciju dovodili mlade koji su se istovremeno prijavljivali i za rad na izgradnji Novog Beograda.²⁴⁰ Iz dokumenta čitamo koje su greške radili u agitaciji i propagandi s obzirom na to da se u mnogim dijelovima zemlje nisu redovito održavali masovni sastanci omladine. Instruktori oblasnog i članovi kotarskog komiteta nisu držali omladinske sastanke i sastanke aktiva, već su mobilizaciju vršili kroz razgovore s roditeljima koji ponekad djeci nisu dozvoljavali odlazak na akciju, stoga bi ona pobjegla od doma.²⁴¹ Kako je unaprijed bio određen broj omladine koja bi morala pristupiti nekoj radnoj akciji tako su se javile i neke prisilne metode mobilizacije koje su dovele u pitanje dobrovoljnost pristanka na rad. Također je jedan od većih problema bilo pitanje raspolaganja financijskim sredstvima. Centralni je komitet napravio proračun za transport omladine na radnu akciju i prema planu je bilo obligatno izdvojiti 52 dinara.

²³⁸ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 214., „Izvještaj“.

²³⁹ Isto. Jedan od razloga ovog problema može biti i fizička nespremnost pojedinaca na rad. U dokumentu stoji: „Sa kotara Karlovca deseterica omladinaca su vraćeni, zbog slabe fizičke kondicije.“

²⁴⁰ Isto. Omladinska radna akcija „Novi Beograd“ je, kao i gradnja autoputa, trajala u dvije faze, samo u drugačijim intervalima. Tako je prva faza trajala između 1948. i 1951. godine, a druga u zadnje dvije godine 70-ih. U prvoj fazi ove radne akcije sudjelovalo je otprilike 140.000 omladinaca (prema nekim izvorima njih 143.000), a NRH je npr. u lipnju 1949. godine na akciju trebala poslati 1.550 omladinaca. Planirao se rad na izgradnji zgrade Saveznog izvršnog vijeća (SIV), hotela „Jugoslavija“ i Studentskog grada.

²⁴¹ Isto. Zanimljiv je primjer djevojke Nafije koja je bila pripadnica jedne makedonske brigade na izgradnji autoputa 1950. godine. Ona je, navodno jednom prilikom, novinarki koja je radila reportažu o udarnicima, priznala da je pobjegla od kuće gdje je „puno zastarelih shvaćanja, a žene tamo lice pokrivaju feredom“: „Prva u svom selu odlučila sam se na taj korak. Tu su me svi lepo primili.“ Također ističe kako ju je otac, kada je sazrela za brak, prodao po cijeni od 15.000 dinara. Vidi: Senjković, *Svaki dan pobjeda*, 145.

Ta se svota novca smatrala dovoljnom kako bi mladi pripadnik jugoslavenske omladine sigurno stigao na mjesto rada. Međutim, kasnije je ustanovljeno kako bi se za svakog pojedinca trebalo izdvojiti barem 200 dinara, a novci kojima se raspolagalo dolazili su iz republičkog proračuna.²⁴² Prema nekim promišljanjima zabilježenima u *Godišnjoj analizi o radnim akcijama 1950. godine* se ideološko-politički rad trebao razlikovati između brigada NR Hrvatske, ovisno o tome iz kojih su krajeva pristizale.²⁴³

Izuzev nabrojanih tehničkih problema koji su bili glavna boljka ostalih radnih akcija na samoj je izgradnji autoceste posao patio zbog sasvim specifičnih otegotnih okolnosti. Jedan od najvećih problema bile su vremenske neprilike koje su stvarale močvarno i blatno tlo, nepodobno za rad te time uvjetovale rok za dovršetak izgradnje. „Nemilosrdna kiša još uvijek nam ometa rad, pada kao iz kabla“ stoji u dnevnom izvještaju o ispunjavanju dnevnog rasporeda života i rada u 23. dalmatinskoj brigadi koja je radila na izgradnji autoputa 1948. godine.²⁴⁴ Ponukani vremenskim neprilikama, oni su u želji da budu najbolji, nakon nekoliko dana nerada ulagali pretjerani trud u rad na iskopavanju ili betoniranju, stoga su neki počeli naglo obolijevati. Mnogi su od njih padali u nesvijest od dehidracije, imali krvave žuljeve ili nadrobljene kosti ekstremiteta, a samim time su sebe učinili „beskorisnima.“²⁴⁵ Oni koji su i dalje bili fizički i psihički sposobni za rad na izgradnji autoceste pretežito su pomagali u proizvodnji i transportu robe. Problemi oko dovoza potrebitih materijala počinjali su još na željezničkim stanicama koje nisu stigle na vrijeme dostaviti materijale za izgradnju autoceste. Objekti poput nadvožnjaka, mostova i tunela često su građeni tek nakon vremenskog roka, koji im je prethodno bio zadan, pa je tako izgradnja cijele trase vječno bila u zakašnjenju.

²⁴² HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 201., „Godišnja analiza o radnim akcijama u 1950. godini“, str. 5.

²⁴³ Kao primjer se navodi Osječka oblast koja bi po tom pitanju radila na izučavanju zadrugarstva koje je bilo aktualno na tom području, dok bi Riječka oblast učila gradivo po pitanju proizvodnje u industriji „s obzirom da je tamo pretežan broj radničke omladine.“

²⁴⁴ Zapis je izrađen u nedjelju, 11. travnja 1948. g. na 55. kilometru, a u njemu nadalje piše: „Danas je nedjelja, nećemo raditi vani. Održali smo čitalačke grupe i brigadnu konferenciju do podne. Izlazimo na ručak još jača kiša. Jedni drugi kažu da se nebi isplatilo ići (...) po ovakvoj kiši, jer je veliko blato.“

²⁴⁵ Tome u prilog svjedoči jedan od zaključaka sa Plenarnog sastanka Komiteta gradilišta Autoputa „Bratstva-Jedinstva“ održanog 7. kolovoza 1949. godine, pa navodi: „Usled kišnih dana kao i nepravilnog korišćenja radne snage do sada je utrošeno (...) mnogo više radne snage, nego što je izvršeno radova. (...) još uvek postoji mišljenje kod nekih rukovodilaca, da je omladina i vojna radna snaga besplatna i da se o njenom korišćenju ne mora mnogo voditi računa, da se ona može koristiti (...) i za sporedne radove.“

U mnogim su dokumentima uz ove napomenute probleme ponuđeni i prijedlozi rješenja, a u principu su se sastojala od različitih naredaba.²⁴⁶ Premda su rješenja bila nadohvat ruke, prema podacima dobivenima nakon istraživanja, možemo ustvrditi kako su životni uvjeti, još uvijek bili u najmanju ruku upitni. Tako izvještaj sastavljen 1949. godine navodi na koje su prepreke naišli mladi dobrovoljci koji su došli iz omladinskih logora na Auto-putu u logor gdje su živjeli mladi koji rade na izgradnji kombinata Borovo.²⁴⁷ Bili su opredijeljeni za rad na saveznim poljoprivrednim dobrima Belje i Vukovar, a upravo su se tada našli u nezavidnoj situaciji po pitanju smještaja. Tvorač izvještaja, komandir dolazećih brigada Drago Babić, tvrdi kako je neznan broj pojedinaca muku mučio s održavanjem osobne higijene. On tvrdi kako je primijetio da dobrovoljci nemaju „posuda za umivanje i pranje pa čak ni suđa za piti vodu.“ Nadalje, navodi kako nema potrebite posteljine, točnije plahta, jastuka kao i slamarica. Tvrdi kako se „omladina hrani u Vukovaru u restoranu, gdje je hrana puno gora nego u restoranu od kombinata.“ Spominje i, već od prije dobro poznat problem, „nekoliko bosih omladinaca“, dok su na primjer, djevojke još na izgradnji autoputa dobile teretne cipele, no one su im bile beskorisne i „nisu ih mogle nositi.“ Osim dosad navedenih problema tu se još postavlja pitanje pranja rublja koje se nigdje u Vukovaru nije moglo oprati s obzirom da „nema u Vukovaru takvog suda.“ Povrh svega toga, u cjelokupnom kombinatu nije bilo ni jedne stolice, ali „ni klupe ni uopće nikakvog stola“ dok je kulturno-politički aspekt odgoja omladine na radnoj akciji u potpunosti zanemaren.²⁴⁸ Time se dolazi do zaključka da se mnogo više novaca ulagalo u savezne omladinske radne akcije, nego se ulagalo u bilo koje druge, kao i da je stupanj organiziranosti na njima bio ipak nešto viši.

Prema planu sastavljenom od strane Centralnog Komiteta Narodne omladine Hrvatske 29. studenog 1949. bi se održala proslava završetka radova velikog dijela Narodne omladine Jugoslavije na radnoj akciji izgradnje autoceste Bratstva i jedinstva.²⁴⁹ Proslava bi kretala u Zagrebu, a završila u Beogradu s time da bi se na

²⁴⁶ Primjerice: „Da bi se (...) zadaci uspješno izvršili potrebno je da sve Partijske organizacije i komiteti budu mobilizatori čitavog radnog kolektiva za izvršenje postavljenih zadataka. Posebna pažnja mora se obratiti učvršćenju (...) većem angažovanju i aktiviziranju i u izvršenju zadataka koje postavlja operativni plan.“

²⁴⁷ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 214., „Izvještaj“.

²⁴⁸ Isto.

²⁴⁹ Međutim, u tijeku izrade plana, donesena je odluka da se „ne odredi dan proslave jer ima da se postavi još 130 kilometara kolovoza svih vrsta“ i „da se proslava ne održava 29. novembra, nego desetak dana

pojednim dijelovima puta radile manje proslave.²⁵⁰ Započela bi s mitingom na kojemu bi prisustvovao narod i predstavnici autoputa.²⁵¹ Nakon što bi se oformile delegacije koje bi krenule put Beograda, iza njih bi se nalazili seljaci u narodnoj nošnji koji veličaju stvaranje autoputa. Nakon noćenja u Mitrovici, krenulo bi se za Beograd gdje bi s mitingom počela proslava, a upravo bi brigadiri s izgradnje autoceste bili dijelom toga skupa. Nakon zaprimanja potvrde o završetku izgradnje autoceste, otkrila bi se spomen ploča napravljena u čast radnicima na autocesti Bratstva i jedinstva.²⁵²

ranije, ili kasnije.“ Vidi: HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 212., „Oblasnom komitetu Narodne omladine Hrvatske“.

²⁵⁰ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 213., „Zapisnik“. U Kutini, Novskoj, Gradiški, Kapeli, Brodu, Županji, Šidu i Mitrovici.

²⁵¹ Isto. Direkcija, Glavni štab i Vojna komanda dok bi predstavnik Savezne vlade Narodne Republike Hrvatske Vladimir Bakarić, autoput pustio u promet.

²⁵² Isto. Na ulazu u Zagreb kod Podsusedskog mosta, koji je nekad bio glavni i zapravo jedini ulaz u grad sa zapadne strane, stoji kameno-betonski obelisk sa zapisom: U drugoj godini prvog petogodišnjeg plana frontovci grada Zagreba u čast četverogodišnjice oslobođenja Beograda, glavnog grada FNRJ pod vodstvom KP i druga Tita izgradili su od 1.9 do 15.10.1948. god. dobrovoljnim radom 10.5 km autoputa Bratstva i jedinstva. Na ovim radovima učestvovalo je 81.874 frontovaca, koji su dali 4.220.986 sati i time uštedili svome narodu i državi 64.000.000 dinara. Zagreb, 17.10.1948. god.“

4.3.4. Nastavak akcije nakon 1950. godine

Dio autoceste Bratstva i jedinstva, trasa koja je povezivala dva najveća središta FNRJ, gradove Zagreb i Beograd, konačno je puštena u promet 27. srpnja 1950. godine.²⁵³ Nakon toga, održana je još nekolicina omladinskih radnih akcija koje su bile republičkog ili lokalnog značaja, a mnoge smo od njih već i spomenuli. Kraj velikih saveznih akcija uvjetovao je plan prve Petoljetke. Ono što je bitno primijetiti jest uvođenje natjecateljskog duha u ovaj „društveni jugoslavenski eksperiment.“ Vrhovna je vlast mnogo radila na tome da sjedini cjelokupnu jugoslavensku omladinu na jednom mjestu i s jednakim ciljem, izgradnji prometne strukture Jugoslavije. Međutim, stremljenje prema cilju često dovodi do izrazite kompetitivnosti. Iako su si brigadiri, u prvom redu, bili dužni međusobno pomagati u učenju i čitanju, također su težili tome da budu proglašeni najboljima. Njihov se trud očitovao kroz rad i prema rezultatima toga rada mogli su biti predlagani za udarnike kao što je udarnom mogla biti proglašena cijela brigada. Glavni je štab omladinskih radnih brigada svake godine u izvještaju navodio informacije o nazivu i broju brigade, njezinoj pripadnosti određenom kotaru, pohvale ili specijalne pohvale koje je neka brigada ili brigadir, eventualno zaslužio.²⁵⁴ Kako bi se odredila razlika između boljih i loših brigada, uzeti su u obzir određeni parametri.²⁵⁵

Jugoslavija je izlaskom iz rata „gradila svoju infrastrukturu, ali i novi društveni poredak.“²⁵⁶ Iz tog je razloga mnogim stranim medijima plijenila pozornost. Međutim, između mnogo oduševljenih omladinaca i posjetitelja, našlo se i onih koji su bili, u najmanju ruku neugodno iznenađeni sa situacijom u kojoj su se našli.²⁵⁷ Osim novina, bilo domaćih ili stranih, dnevnicu su brigada s autoputa, puni različitih komentara: „Čujem da ćemo imati svaki dan takvo meso kak smo ga sad dobili.“, „Zamisli ko bi dal

²⁵³ Istog se dana u NR Hrvatskoj slavio Dan ustanka.

²⁵⁴ *Pravilnik o dodjeljivanju prelaznih zastava i pohvaljivanju (...)* navodi: „Za pohvaljivanje pojedinih omladinaca i omladinki uzima se u obzir: broj datih radnih osnova, količina i kvalitet urađenog posla, ovladavanje stručnim znanjem, disciplina i lično ponašanje, svestrano upravljanje u idejno-političkom, kulturno-prosvetnom, fiskulturnom i drugom radu brigade.“

²⁵⁵ U istom pravilniku piše: „Za dodeljivanje prelaznih zastava i pohvaljivanje radnih jedinica na terenu i sreskih radnih brigada uzima se u obzir: količina i kvalitet urađenog posla, ušteta materijala i čuvanja alata, ovladavanje stručnim znanjem, radna disciplina i organizovanost radne jedinice, briga za omladinu na radilištima, rezultati idejno-političkog, kulturno-prosvetnog, fiskulturnog rada i predvojničke naobrazbe.“

²⁵⁶ Senjković, *Svaki dan pobjeda*, 59.

²⁵⁷ „Sumnjičavi strani brigadiri na početku se (...) drže rezervirano, i traže dokaze svojim sumnjama, svime i svakome postavljaju pitanja otvorena i sugestivna s uvjerenjem da će dobiti odgovor koji će potkrijepiti „njihovo gledište.“ Vidi: Isto, 61.

tvog tateka i mog ovamo da vidi kak si mi lepo uživamo.“²⁵⁸ S druge pak strane nailazimo i na komentare poput sljedećih: „Vikne jedan brigadir, pa kakvo meso! Suho meso, kože kuhane. Ah! To meso, već mi ga dosta, da je već jednom kakvo drugo jelo, ne uvijek meso, pa baš suho.“²⁵⁹ Međutim, dokazano je da su se na različitim radnim akcijama drugačije hranili s time da su neki imali osiguranu svoju „obaveznu“ prehranu kao što je bio slučaj muslimana koji su odbijali jesti svinjetinu.²⁶⁰

Radna se akcija izgradnje autoputa Bratstva i jedinstva nastavila i nakon što je prometnica otvorena 1950., ali ovoga puta u malo drugačijem obliku. Ostali dijelovi autoceste koji su spajali cjelokupnu Jugoslaviju i pri tome joj omogućili povezivanje s ostalim zemljama Europe, građeni su između 1958. i 1964. godine. Tako se autoput na kraju izgradnje protezao od sjevera do krajnjeg juga zemlje. Svakako bismo željeli naglasiti jednu bitnu razliku koja se očitovala u samom radu na akcijama iz 40-ih godina s obzirom na rad u 60-ima. Zahvaljujući tehnološkom napretku koji se polako događao između prve i druge faze ove radne akcije, brigadiri su na svim radnim akcijama početkom šezdesetih radili puno lakšim tempom.²⁶¹ Prema tome možemo zaključiti koliko je doista bio težak posao izgradnje jugoslavenske infrastrukture u doba prvih saveznih radnih akcija, iako nam mnogi izvori ne ukazuju direktno na tu činjenicu.

²⁵⁸ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 212., „Pismeni zadatak iz ličnog dnevnika Ljudevita Kelemenića“, str. 2.

²⁵⁹ Isto, str. 14.

²⁶⁰ „Bilo je kruha u izobilju, voća, povrća, i obično je bilo svježeg mesa otprilike dva puta tjedno.“ Vidi: Senjković, *Svaki dan pobjeda*, 151.

²⁶¹ Ponegdje se spominje čak i dokolica koju su mladi očekivali dolazeći na radne akcije nakon prve Petoljetke. S ekonomskim i gospodarskim poboljšanjem stanja u državi, došlo je do pada zainteresiranih za težak i mukotrpan rad, no ideja druženja s vršnjacima iz svih republika je i dalje ostala kao glavni privlačni faktor akcija.

5. ODNOS NOVINA *BORBA* I *GLAS ISTRE* PREMA AKCIJAMA

Analizom novina *Borba* i *Glas Istre* koje su redovito tiskane od kraja Drugoga svjetskog rata pa do kasnih godina 20. stoljeća ili izlaze još i danas, možemo djelomično utvrditi kakvo je bilo medijsko viđenje omladinskih akcija u Hrvatskoj i Jugoslaviji. *Borba* su bile dnevne novine koje su između 1944. i 1991. godine distribuirane diljem Jugoslavije, a glavna je redakcija bila u Beogradu. Specifične su zbog tekstova objavljivanih na latinici i ćirilici te su prvenstveno služile kao stranačko glasilo Komunističke partije Jugoslavije. Kasnijih je godina list služio kao glasilo Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije te mu je popularnost pala neposredno prije raspada SFRJ.²⁶² *Glas Istre* su regionalne nezavisne dnevne novine koje su u početku služile kao glasilo Narodnooslobodilačke fronte za Istru. Počele su izlaziti 1943. godine, a izlaze još i danas. U prošlosti su bile mjesečnik, tjednik i dvotjednik dok su danas najprodavanije dnevne novine na istarskom poluotoku.²⁶³ Bitno je napomenuti da se istraživanje za stvaranje ovog rada temeljilo na proučavanju izvora vezanih samo za radne akcije gradnje pruga između Brčkog i Banovića, Šamca i Sarajeva te gradnju autoputa između Zagreba i Beograda. Na mnogim se stranicama ovih listova nalaze različiti tekstovi posvećeni upravo radnom i sportskom životu omladine, no njih se nije dublje analiziralo.

Izuzetno zanimljiva je činjenica da se o gradnji pruge Brčko-Banovići ne pojavljuje mnogo tekstova, to jest, tijekom istraživanja se naišlo samo na jedan članak i to u *Glasi Istre* pod naslovom „*Priprema omladine za rad na pruzi Brčko-Banovići.*“ U njemu se daju informacije u kojima se navodi kako je omladina vršila određen dobrovoljni rad već u samo doba priprema za daljnju izgradnju. Osim obaveze izrade alata, koju „je radnička omladina Zenice, Vareša i željezničke radionice u Sarajevu primila na sebe (...)“, pojedine su omladinske organizacije „već pripremile i dobar dio knjiga, rekvizita za fiskulturu i slično.“²⁶⁴ Mnogi su mladi počeli pohađati različite tečajeve kako bi mogli raditi kao dio stručnog kadra na akciji, dok su drugi krčili šume, uređivali kuće i ambulante te popravljali seoske putove kako bi se lakše prišlo mjestu

²⁶² <http://borba.rs/>, rujan 2016.

²⁶³ <http://www.glasistre.hr/>, rujan 2016.

²⁶⁴ (Tanjug), „Pripreme omladine za rad na pruzi Brčko-Banovići“, *Glas Istre* (Pula), 17. 4. 1946., 3. „Obaveza je bila da izradi 1000 lopata, 1000 budaka, 1000 motika, 400 čekića, 140 poluga.“

izgradnje. Time je akcija počela dobivati na značenju, stoga je neobična činjenica kako se u štampi nije pisalo više o izgradnji pruge na toj trasi.

Izgradnja pruge Šamac-Sarajevo je ipak bila nešto popularnija tema te je osim interesa omladinaca zaokupila i pažnju u redakciji novina. Prema tome možemo reći kako je popularizirana akcija doprinijela većoj zainteresiranosti i povećanju broja dobrovoljnih prijava iz različitih kotareva diljem Jugoslavije. U razdoblju prve polovice 1947. godine mnogo se pisalo o pripremama za polazak na akciju. Često se u člancima spominjalo kako se omladina sve više prijavljuje na tečajeve za zemljane, betonske i zidarske radove, te sanitetski tečaj ili onaj za polaganje šina.²⁶⁵ Također, u novinama se često pojavljuju informacije o izmjeni smjena brigada na pojedinim mjestima što čitatelju omogućava praćenje razvoja dotad najveće omladinske radne akcije Jugoslavije. Nadalje, postoje mnoga pisma koja su si omladinske radne brigade slale, dok su ponegdje objavljena i ona koje su pojedinci u brigadi napisali za Tita te poslali redakciji novina. Moramo imati na umu da je veliki dio mladih koji su prisustvovali toj akciji, a moguće da su prisustvovali i u gradnji pruge Brčko-Banovići, bio nepismen ili polupismen. Velika stopa nepismenosti je u tadašnje vrijeme za Jugoslaviju značila ogromnu kočnicu u razvitku. Ljudi koji većinom obrađuju zemlju nemaju potrebe za čitanjem ili pisanjem, no državni vrh treba na neki način vršiti različite vrste propagande, iako letci i novine ne mogu u potpunosti poslužiti dokidanju problema. Stoga se također, gotovo u jednakoj mjeri u glasilima *Borba* i *Glas Istre* nalaze članci koji su uglavnom naslovljeni: „U Zagrebu su otvoreni stručni kursevi za omladince – graditelje Pruge.“²⁶⁶ ili „Kulturno-prosvjetni život II. istarske brigade na pruzi Šamac-Sarajevo“²⁶⁷ i slično. Tako se može pretpostaviti da je uistinu ulagati u obrazovanje i opismenjivanje bilo bitno isto koliko i ulagati u rad. Osim navedenih tematika u novinama možemo naići i na mnoštvo govora koje je Tito posvetio omladini na svim radnim akcijama te ih je tako želio pohvaliti i motivirati da ustraju u daljnjem radu i učenju. Sekcija pod nazivom „Fiskultura i sport“ koja se nalazila u *Borbi* redovito je izvještavala o sportskim događajima i takmičenjima koja su se odvijala na radnim akcijama ili van njih. S njima bi donosila i rezultate koje bi neke brigade ostvarile, a

²⁶⁵ „U Zagrebu su otvoreni stručni kursevi za omladince – graditelje Pruge“, *Borba* (Zagreb), 21. 2. 1947., 5.

²⁶⁶ Isto.

²⁶⁷ Slavica Vlašić, „Kulturno-prosvjetni život II. istarske brigade na pruzi Šamac-Sarajevo“, *Glas Istre* (Pula), 5. 4. 1947., 3.

osim toga su bili česti izvještaji o sportskim događajima na kojima je sudjelovala i europska omladina. Pohvaljene brigade i brigadiri nalazili su svoje ime u novinama kao što su prenosili saznanja o poslu koji su obavili te koliko su uspješni u njemu bili. U principu je gotovo svaki čitalac mogao dobiti gotovo svakidašnji uvid u događaje na radnoj akciji Šamac-Sarajevo.

Posljednja je akcija gradnje autoputa Bratstva i jedinstva, a o kojoj u *Glasu Istre* nismo pronašli niti jedan članak. Pod točnijim naslovom gradnja autoceste Zagreb-Beograd nalazi se nekoliko tekstova u *Borbi*, no svakako su u puno manjem obimu nego li su bili oni vezani za gradnju omladinske pruge Šamac-Sarajevo. Tako se o gradnji autoceste piše povremeno, iznoseći pri tome statističke detalje koji nam otkrivaju kakvi su bili planovi prije nego je gradnja započela, a jednaki su onima koje smo već spomenuli unutar obrađene teme. Na temelju proučenih dokumenata iz arhiva, ali i analiziranih novinskih članaka može se utvrditi kako je ovo bila savezna akcija u kojoj je sudjelovao najveći broj radnika, s obzirom da su se dijelovi autoceste gradili još u kasnim 50-im i ranim 60-im godinama 20. stoljeća. Također se uz tekstove u istim novinama, uvijek prilažu i slikovni sadržaji rada na akcijama. U tekstovima se također tvrdi kako su zemljani radovi bili mnogo teži nego li su oni na izgradnji pruga tj. ceste, što ne mora nužno biti istina, s obzirom da smo čitajući zapise mnogih pojedinačnih iskustava mjestimično mogli steći dojam da su gotovo jednako „teški“ radovi u poljodjelstvu kao i na akciji.²⁶⁸

²⁶⁸ U srpnju je 1951. inženjer Živorad Đurić pristigao na autoput Zagreb-Beograd te uočio kako je nužno što prije dovršiti neke manje radove, zatim pravilno održavati, a na posljetku i regulirati promet s obzirom da su duž autoputa nastale jame koje su se punile kišnicom te su stvarale „jezera zaraze i bolesti.“

6. KRAJ PRVIH RADNIH AKCIJA

Mnoge su zanimljivosti vezane za radne akcije s polovice 20. stoljeća ostale nespomenute u ovom radu, stoga bismo upravo njih željeli istaknuti pred sam kraj. Prije nego se osvrnemo na činjenice, bitno je napomenuti kako su radne akcije trajale i nakon razdoblja u kojemu su ovdje obrađene te su popularizirane i jedno vrijeme organizirane gotovo svakodnevno. Tako su u periodu između 1952. i 1957. radne akcije uređene uglavnom od strane republičkih organizacija, a od 1958. pa do 1964. su ponovno oživljene savezne omladinske radne akcije s time da je zadnja bila rad na izgradnji Jadranske magistrale. Od 1965. do 1967. su ponovno organizirane republičke radne akcije u većem broju, dok su posljednje trajale od 1968. do 1990. godine s dominacijom lokalnih radnih akcija.²⁶⁹

Kako bi svaki radni dan bio uspješniji od prethodnog, brigadiri su na posao polazili pjevajući ili izričući određene parole. Među njima nalazile su se: „Mi gradimo prugu, pruga gradi nas!“, „Šamac-Sarajevo, to je naša meta, izgraditi prugu još ovog ljeta!“, „Šamac-Sarajevo, to je naša dika, izgraditi prugu sve do Dubrovnika!“, „Omladina uči, radi, omladinsku prugu gradi!“, „Bratstvo i jedinstvo izgrađuje pruga, radimo i pjevamo drug od svoga druga!“, „Lopata u ruci pjeva, od Šamca do Sarajeva!“.²⁷⁰ Glavna je oznaka svih parola da su kratke i rimuju se, a šalju borbene i motivirajuće poruke.

Transport omladinaca na radne akcije nije bio ni malo jednostavan. Također se po tom pitanju smatralo kako je najpraktičnije da omladina dolazi na akciju pomoću karata koje bi, u slučaju radne akcije na izgradnji autoceste, izdavao autoput. Iako su mnogi nailazili na probleme transporta od sela do kotarskog centra, odlučeno je da se svi omladinci moraju sakupiti u jednom većem središtu i tada bi putovali dalje zajedno. Radilo se prema obrascu, a primjer za to nalazimo u sljedećem dokumentu: „Moli se (...), da nam dostavi uslove i odobri kreditirani prijevoz radnika i omladinskih radnih brigada, koje će putovati od stanice područja NRH do Lokava i Fužina u vremenskom razdoblju od 1.4. do 30.11.1953. god.“²⁷¹

²⁶⁹ Popović, „Omladinske radne akcije“, 312.

²⁷⁰ Asić-Klobučar, *Ono vrijeme*, 9.

²⁷¹ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 221., „Prevoznih troškova kreditiranje“, str. 1.

Higijenski su i radni uvjeti za brigadirke na akcijama često mogli biti problematični što smo već prije spominjali. Međutim, djevojke nisu bile jedina skupina brigadira s kojima se većina, barem prema zapisima u pravilnicima, drugačije ophodila. Prije nego se razradio cijeli plan mobilizacije mladih, u izvještajima je navedeno kako samo psihički i fizički zdravi brigadiri smiju prisustvovati na radu. Oni mladi koji su imali oštećeni sluh zbog istoga nisu bili u mogućnosti sudjelovati na bilo kojoj akciji. Glavni odbor defektnih sluhom (gluhonijemih) za Hrvatsku u Zagrebu, obratio se Centralnom komitetu NOH-e, radi pomoći u aktivizaciji na radne akcije svih gluhonijemih mladih, koji se nalaze na području pojedinih kotara u Hrvatskoj.²⁷² Dio omladine koji bi spadao u odbor, imao bi svoju brigadu pod nazivom Pavle Korčagija, sudjelovao bi na tri različite akcije u trajanju od 2 mjeseca, živio bi u logoru s ostalim brigadirima, a financirani bi bili od strane Socijalno zdravstvenog odjela kotarskih i gradskih Narodnih odbora.²⁷³

Da bi se postalo članom Narodne omladine trebalo je napuniti 12 godina. Oni koji su bili stari između 12 i 16 godina često su bili „ostavljeni po strani“ od strane odraslih. Dječaci su, ali i djevojčice navedene dobne skupine, bili dužni sudjelovati u „vanarmijskom“ vojnom odgoju te prisustvovati logorovanjima, marševima, priredbama, ali i prisustvovati radnim sastancima gdje bi se odgovaralo na ona pitanja koja oni postavljaju. Takav način rada svakako bi najbolje usmjerio avanturizam i naklonost za pustolovine, koje su u manjoj ili većoj mjeri karakteristične za tu dob.²⁷⁴

Ponegdje se u dokumentima nailazi na gotovo simpatične zapise alkoholiziranih brigadira. Tako se 1. svibnja 1950. brigadir 3. osječke brigade iz Ledenika, imenom Stevo Valek, napio i pri tome izvrijeđao članove štaba i neke „drugove.“ U dokumentima je navedeno: „Zamjeniku komandanta (...) psovao je majku. Članu štaba (...) majku komunističku. Sekretaru štaba (...) pokidao je odlikovanja i psovao onoga ko mu ih je dao.“²⁷⁵ Usput rečeno, alkohol je osim agresivnog ponašanja kod pojedinaca rušio i moralne granice, stoga se u pojedinim zapisima spominje kako su

²⁷² HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 202., „Svim oblasnim, kotarskim i gradskim komitetima Narodne omladine Hrvatske.“

²⁷³ Isto.

²⁷⁴ HR-HDA-1231-RKSSOH, Kongresi, kut. 9., „Omladina od 12-16 godina.“ Djeca između 12 i 16 godina starosti nisu bila poželjna na saveznim akcijama, prvenstveno zbog teškog posla koji su omladinci obavljali, a zahtijevao je veliku fizičku snagu. Sekundarno navedenome, Pioniri su bili najmlađa „Titova mladež“ koja je na drugi način učestvovala u „društvenoj integraciji.“

²⁷⁵ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 214., „Izvještaj“, str. 1.

od samog fizičkog rada brigadiri ponekad zazirali i navodi se kako neki od njih „mnogo radije zalaze u grmlje i penju se jedno na drugo.“²⁷⁶

Dan 1. travnja je 1948. proglašen Danom omladinskih radnih akcija, skraćeno ORA.²⁷⁷ Kako se u dokumentima navodi, to su dani veselja u cijeloj Jugoslaviji, obilježeni smotrama, formiranjem brigada, drugarskih večeri, izletima, razgovorima i pjesmom. U NR Hrvatskoj proslava se održavala u Slavoniji, Istri, Zagorju, Moslavini, Baniji, Dalmaciji, Lici, Međimurju, Gorskom kotaru, Kordunu te „u gradovima i svugdje gdje živi i gradi mladost.“²⁷⁸ Oni koji su proslavu pohodili nisu nužno morali biti budući brigadiri neke od mnogih akcija, već je glavni naum bilo druženje. Nasuprot njima, postojali su oni koji su sudjelovali na nekoliko radnih akcija tijekom jedne ili više godina, stoga su im u znak zahvale, ali i pohvale, mogle biti dodijeljene spomenice.

²⁷⁶ Senjković, *Svaki dan pobjeda*, 107.

²⁷⁷ Podsjetimo se, ujedno i dan početka gradnje autoputa Zagreb-Beograd.

²⁷⁸ HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 221., „1. april - Dan omladinskih radnih brigada.“

7. ZAKLJUČAK

U ovome se diplomskom radu daje pregled triju najvećih saveznih omladinskih radnih akcija koje su se na području tadašnje Jugoslavije održavale od 1946. do 1950., iako su se one brojnije radne akcije, lokalnog i republičkog karaktera, održavale između 1947. i 1952. godine. Njihov je organizator bio državni vrh, a glavni su akteri bili mladi Jugoslaveni, stari između 16 i 30 godina, dok je na većini saveznih akcija polovica brigadira imala između 16 i 25 ili 14 i 18 godina.²⁷⁹ Oni su bili kršćani, muslimani, muškog i ženskog spola, školarci, studenti, nezaposleni, odbjegli, a povrh svega bilo koje od brojnih nacionalnosti toga doba. Pri dolasku ih je na neku od akcija dočekao: težak fizički rad, učenje osnova ili izučavanje nekog zanata, stvaranje novih prijateljskih i ljubavnih veza, ponekad dobri, ali češće dosta „skromni“ životni i higijenski uvjeti, na koje se mnogi spisi referiraju. Međutim, nikako se ne smije smetnuti s uma kako se radi o vremenu koje je nahodilo dotad najvećem ratnom sukobu u ljudskoj povijesti i činjenica jest da su bilo kakvi uvjeti života, u većem dijelu Europe, ali ponegdje i svijeta, bili u najmanju ruku ograničeni. Novinski nam izvori također svjedoče o popularnosti radnih akcija, a najveći je broj članaka koncentriran na lokalne akcije koje su se odvijale u manjim mjestima i okolicama većih gradova.

Trase koje su građene na području centralne i sjeverne Bosne te između Zagreba i Beograda, često su u izvještajima, kao i u brojnoj literaturi nazivane „omladinskim.“ Međutim, ovaj mladenački doprinos u uzdizanju poslijeratne Jugoslavije na političkoj, gospodarskoj i kulturnoj mapi Europe i svijeta, ne bi bio moguć bez ideološkog utjecaja vršenog od strane komunističke partije koja je ovim putem gradila Republiku kao i „novog čovjeka.“ Riječima „prvog druga“ Federativne Narodne Republike Jugoslavije, Josipa Broza Tita: „Ove radne akcije omladinskih brigada nisu samo dale krupan materijalni doprinos našoj socijalističkoj izgradnji već i doprinos moralno političkom, ideološkom i kulturnom uzdizanju omladine, koja je na zajedničkom radu i sama sebe izgrađivala.“²⁸⁰

²⁷⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=eJTUfYFZTh4>, kolovoz 2017.

²⁸⁰ Popović, „Omladinske radne akcije“, 294.

Apsolutna riječ koja se proteže tijekom svih ovdje obrađenih poslijeratnih godina jest „borba.“ Nakon provedenog arhivskog istraživanja, pročitanih knjiga, članaka, izvještaja te uvidom u osobne zapise u dnevnike može se s velikom sigurnošću tvrditi kako se „ta“ riječ koristi u svakom aspektu života pojedinca koji se aktivno uključio u politički ili bilo kakav drugi program u nekoj od republika Jugoslavije. Bore se u ratu s moćnim velesilama, bore se u miru kako bi se na taj način zahvalili drugovima koji su za njihovu sigurnost i njima u zaštitu stali pred okupatorsko oružje. Oni se bore međusobno kako bi sebi, obitelji, prijateljima i vlasti dokazali da su najbolji, ali se istovremeno bore za njih upravo mukotrpnim radom u svim sferama privatnog i javnog života koje je partija prilično detaljno odredila. Kako bi se na saveznoj akciji borili za titulu udarnika, prethodno su morali izboriti pravo da uopće mogu prisustvovati na jednoj od akcija tolikih razmjera, boreći se za dobre ocjene i pohvale u formalnom obrazovanju. Ciljevi su bili, dokazati da je za stvaranje najboljeg pripadnika FNRJ prije svega potrebna borbenost i hrabrost, stvoriti uvjerenje da je gotovo sve moguće kao što je bilo „moguće prebaciti i više nego određenu normu u kraćem vremenskom razdoblju od određenog“, ili su ponekad to bile samo obične Adidas patike.²⁸¹

²⁸¹ Popović, „Omladinske radne akcije“, 298.

8. SLIKOVNI PRILOZI

Sl. 1, plakat uoči 1. Kongresa 1945. Sanja Bachrach Krištofić, Mario Krištofić, „Omladinske radne akcije u vizualnim medijima“, u: *Omladinske radne akcije - dizajn ideologije - katalog*, (Zagreb: Kultura umjetnosti, 2017), 40.

GLAVNI ŠTAB
OMLADINSKIH RADNIH BRIGADA
50. BEOGRAD AVIONIČAR
KRAJSTVO - IZOBILJEVA

Formular br. 8

Dnevni pregled brojnog stanja brigade

za 7. VI 1948 god.

Deonica _____
Sekcija _____

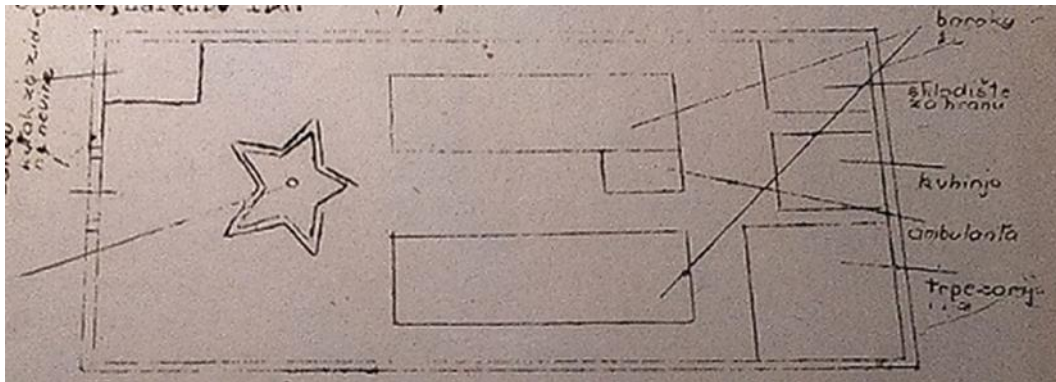
omladinska radna brigada

Ukupno omladinaca	Broj omladinaca na radu	Ukupno na postojećim radovima	U R A S H O D I										Ukupno za kursera	Ukupno od dobavaka (bez)	U toku dana	Izostajanje radnika zbog bolesti	Lakše ozlijeđenih	Teže ozlijeđenih	Smaranih omladinaca	N a p o m e n a	
			U kuhinji	U magacinu	Na ostalim radovima	Bolesnih u logoru	Bolesnih u sanitarnim	Bolesnih u bolnici	Strobnice oštećenih	Neopremljeni radnici	Ukupno u nastupu	Sasovojnice omladine u brigadi									Otpušteni
115																					

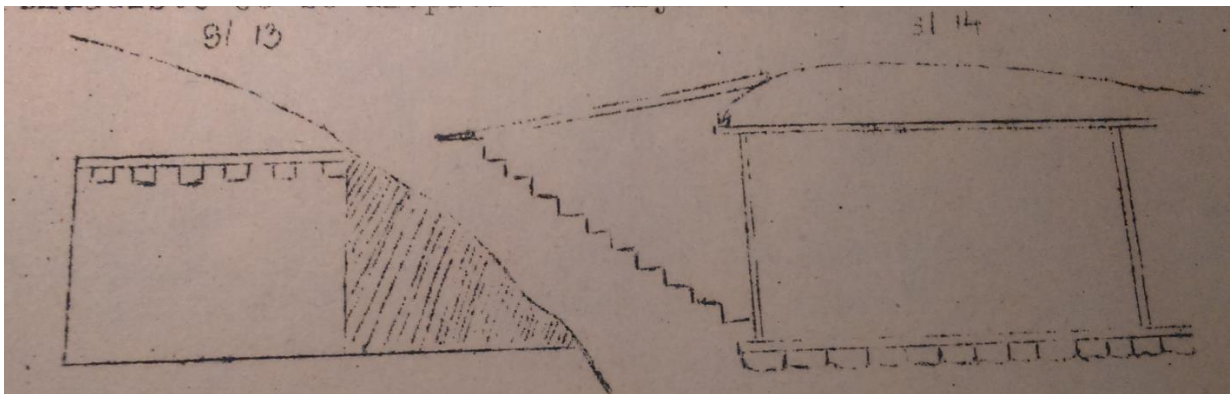
Sekretar brigade: _____ Datum: 7. VI 1948 god. [M.P.]

Uputstvo: Ovaј formular ispunjava sekretar brigade u jednom primarku, koji se dostavlja stabi sekcije.

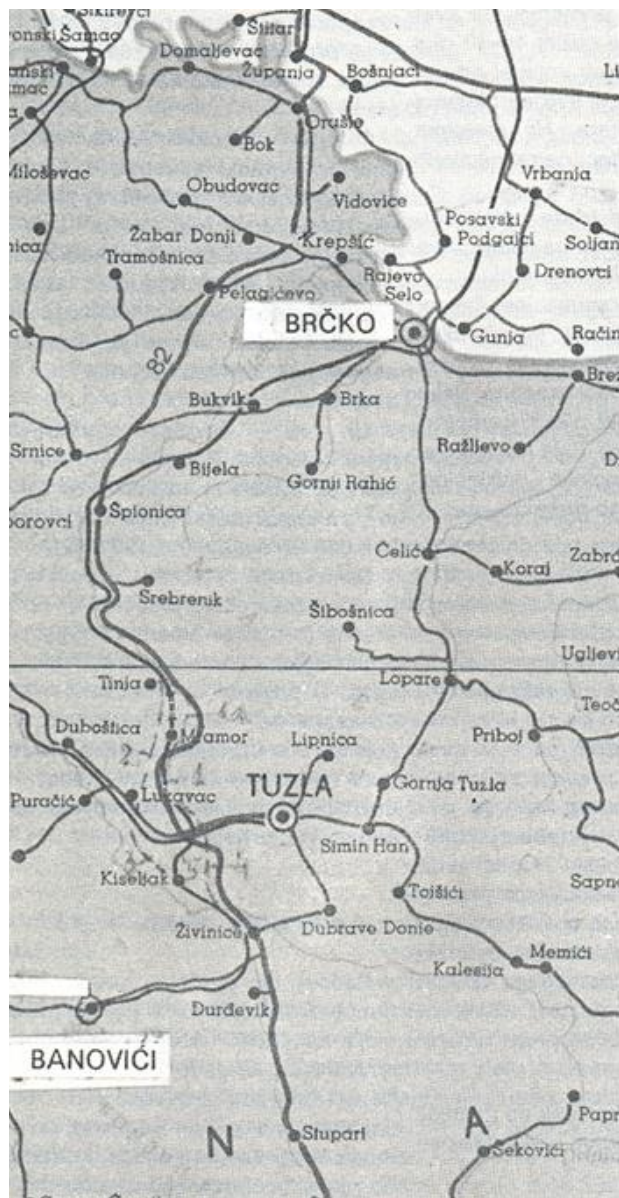
Sl. 2, primjer formulara koji daje informacije o dnevnom radu u brigadi na akciji izgradnje autoputa. HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 212.

Sl. 3, tlocrt logora (eksterijer). HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 201., „Uputstva za uređenje logora, smještaj brigada, održavanje reda i čišćenje u logoru“, str. 1.

Sl. 4, prikaz idealne zemunice za skladištenje hrane. Isto, str. 6.

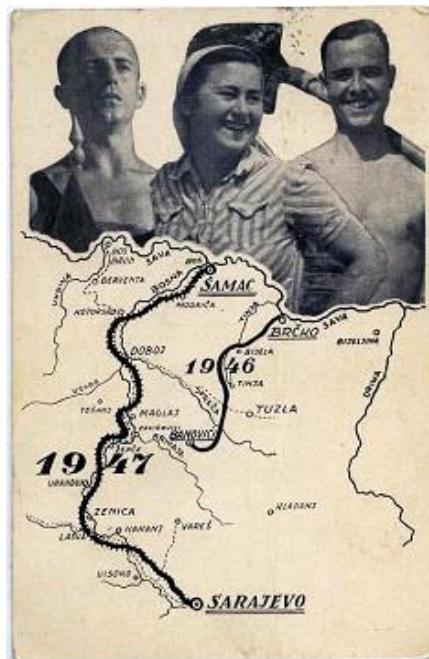

Sl. 5, kartografski prikaz trase prve omladinske pruge Brčko-Banovići.
<http://www.zeleznice.in.rs:8080/forum/viewtopic.php?t=210>, rujan 2017.

Sl. 6, brigadiri u akciji izgradnje prve omladinske pruge.

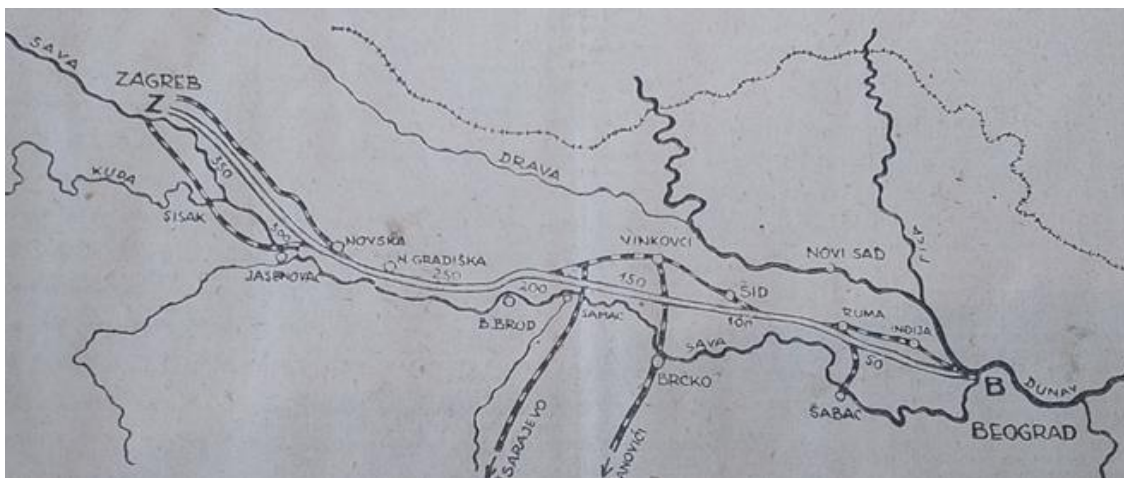
<http://radiokameleon.ba/2016/11/06/pocelo-obiljezavanje-70-godina-od-zavrsetka-pruge-brcko-banovici/>, rujan 2017.

Sl. 7, kartografski prikaz izgradnje pruge Šamac-Sarajevo. <http://www.nasa-jugoslavija.org/ORa.htm>, rujan 2017.

Sl. 8, zabava poslije odrađenog posla na pruzi Šamac-Sarajevo. Sanja Bachrach Krištofić, Mario Krištofić, „Omladinske radne akcije u vizualnim medijima“, 68.

Sl. 9, plan izgradnje autoceste Zagreb-Beograd. HR-HDA-1231-RKSSOH, Komisija za radne akcije, predvojničku obuku i suradnju s JNA, kut. 216.

9. ARHIV

Hrvatska, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, fond 1231, *Republička konferencija Saveza socijalističke omladine Hrvatske* (HR, HDA, f. 1231, RKSSOH).

Bibliografija

Atlas svjetske povijesti, *The times*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1986.

Asić-Klobučar, Đurđica. *Ono vrijeme. Zašto sam gradila prugu Šamac-Sarajevo*. Zagreb: Dar usluge, 2003.

Bondžić, Dragomir. „Opismenjivanje u Jugoslaviji i Srbiji u periodu 1945 – 1950: nasleđe, ciljevi, tok, rezultati i nedostaci“. *Andragoške studije* (2010), br. 1: 91 – 110.

Duda, Igor. *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*. Zagreb: Srednja Europa, 2005.

Dukovski, Darko. *Ozrcaljena povijest: Uvod u suvremenu povijest Europe i Europljana*. Zagreb: Leykam international, 2012.

Goldstein, Ivo. *Hrvatska povijest*. Zagreb: Biblioteka Jutarnjeg lista EPH, 2008. i Zagreb: Novi Liber, 2003.

Hadžibegović, Iljas. *Bosanskohercegovački gradovi na razmeđu 19. i 20. stoljeća*. Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu, 2004.

Klaić, Bratoljub. *Rječnik stranih riječi*. Zagreb: Nakladni zavod MH, 1989.

Koren, Snježana. *Politika povijesti u Jugoslaviji (1945-1960). Komunistička partija Jugoslavije, nastava povijesti, historiografija*. Zagreb: Srednja Europa, 2012.

Leskovec, Vlatka. „Uzoran mladi intelektualac“ na stranicama „Studentskog lista“ 1945-1950.“ *RADOVI- Zavod za hrvatsku povijest* 41 (2009), 395 – 408.

Matošević, Andrea. „Omladinske radne akcije: kontinuitet i odmaci iz iskustva akcijaša“. *Traditiones* 44 (2015), br. 3: 93-111.

Nametak, Muhamed. „Uloga omladinskih radnih akcija u stvaranju socijalističkoga društva u Bosni i Hercegovini 1945.-1952. godine“. *Časopis za suvremenu povijest* (2014), br. 3: 437 - 452.

Popović, Dragan „Omladinske radne akcije kao ideološki (udarnički) turizam“. U: *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest turizma u socijalizmu*, uredili Hens Gradnits i Karin Taylor. Zagreb: Srednja Europa, 2013.

Senjković, Reana. *Svaki dan pobjeda. Kultura omladinskih radnih akcija*. Zagreb: Srednja Europa, 2016.

Senjković, Reana. „Uvod“. U: *Omladinske radne akcije - dizajn ideologije - katalog*, uredili: Sanja Bachrach Krištofić, Mario Krištofić, Zagreb: Kultura umjetnosti, 2017.

Stibilj, Matijaž. *Bratstvo na delu. Delovne enote cone A julijske krajine*. Trst: Založništvo tržaškega tiska ZTT-EST, 2015.

Supek, Rudi. *Omladina na putu bratstva*. Beograd: Mladost, 1963.

Šarić, Tatjana. „Pregled života mladih na dalmatinskim otocima Hvaru, Braču, Korčuli Visu kroz utjecaj i rad omladinskih organizacija u razdoblju 1945.-1954.“ *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 57 (2015), 359 – 387.

Šarić, Tajana; Jukić, Marijana. „Prilog proučavanju povijesti omladinskih organizacija na temelju fonda Republičke konferencije Socijalističkog saveza omladine Hrvatske (1942 -1990)“. *Arhivski vjesnik* 58 (2013), 269 – 288.

Yeomans, Rory. „Odmor, slobodno vrijeme i ideologija u komunističkoj Jugoslaviji“. U: *Sunčana strana Jugoslavije. Povijest Turizma u socijalizmu*, uredili Hens Gradnits i Karin Taylor, Zagreb: Srednja Europa, 2013.

Zečević, Alen. „Izgradnja željezničkog saobraćaja u Socijalističkoj Republici Bosni i Hercegovini“. *Gračanički glasnik* (2016), br. 41: 43 – 53.

Novine

Borba, od 1945. do 1955.

Glas istre, od 1945. do 1955., 2016.

Internetske stranice

<http://archives.sci.ngo/volunteers/ceresole-pierre.html>, kolovoz 2016.

<https://slikemogdetinjstva.wordpress.com/novine-u-sfrj/omladinski-tisak/>, kolovoz 2016.

<http://www.mojevrijeme.hr/magazin/2015/02/omladinske-radne-akcije-mi-gradimo-prugu-pruga-grad-nas/>, srpanj 2016.

<http://www.infobrcko.com/info-brcko/geografija.html>, rujan 2016.

http://www.visitmycountry.net/bosnia_herzegovina/bh/index.php/destinacije/61-destinacije/federacija-bih/386-banovici-banovici, rujan 2016.

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5740>, rujan 2016.

https://www.kupindo.com/Militarija/18656441_OMLADINSKA-PRUGA-BRCKO-BANOVICI-R, kolovoz 2016.

<http://znaci.net/damjan/pojam.php?br=1085>, srpanj 2016.

<http://www.sarajevo.ba/ba/stream.php?kat=31>, rujan 2016.

<http://www.istrapedia.hr/hrv/788/glas-istre/istra-a-z/>, rujan 2016.

<http://sarajevo.ba/sarajevo-kroz-historiju/1945-1991/>, kolovoz 2017.

<https://www.youtube.com/watch?v=9i34Pan9XQ0>, srpanj 2017.

<http://www.yuhistorija.com/serbian/doc/Omladinske%20radne%20akcije%20-%20dizajn%20ideologije%20-%20KATALOG.pdf>, srpanj 2017.

<http://www.camo.ch/povijestbih15.htm>, srpanj 2017.

<http://www.nasa-jugoslavija.org/ORA.htm>, srpanj 2017.

<http://www.portalnovosti.com/pozuri-druze-brze-jos-brze>, kolovoz 2017.

<http://www.e-novine.com/stav/122644-Pruga-amac-Sarajevo-bosanska-suza.html>, kolovoz 2017.

<http://www.yugopapir.com/2013/04/omladinske-radne-akcije-sava-i-novi.html>, kolovoz 2017.

<http://www.jutarnji.hr/omidizajn/eksterijeri/pionirski-grad-biser-moderne-arhitekture-i-prvi-realizirani-projekt-ivana-vitica-propada-na-periferiji-grada-zagreba/5498135/>, kolovoz 2017.

<https://www.youtube.com/watch?v=eJTUfYFZTh4>, kolovoz 2017.

file:///C:/Users/dina1/Downloads/inv_aj145.pdf, kolovoz 2017.

<http://www.donji-rahic.com/povjestbrcko.htm>, kolovoz 2017.

<http://pogledaj.to/drugestvari/kako-smo-gradili-autoput/>, kolovoz 2017.

<https://renesansa.wordpress.com/2014/02/05/jugoslavensko-ekonomsko-cudo-razbijanje-mitova/>, kolovoz 2017.

<http://yu-pokret.yforum.biz/t201-ora-omladinske-radne-akcije>, srpanj 2017.

<http://mojadomovina.blogger.ba/arhiva/2009/01/05/1990076>, srpanj 2017.

<http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=70028>, kolovoz 2017.

<https://vojnepovijest.vecernji.hr/vojna-povijest/bitka-za-odzak-posljednja-bitka-u-drugome-svjetskom-ratu-1008700>, kolovoz 2017.

<http://www.feniks.ba/Content/Print.aspx?ID=29>, kolovoz 2017.

<http://www.cosy.sbg.ac.at/~zzspri/lifestories/1947SmSr/47SamSar.html>, kolovoz 2017.

<https://www.klix.ba/vijesti/bih/u-zenici-obiljezavanje-30-godisnjice-drugog-kolosijeka-pruge-samac-sarajevo/080414084>, kolovoz 2017.

<https://zupanjac.net/na-danasnji-dan-27-7>, kolovoz 2017.

<http://www.nadanasnjidan.net/nadan/27.7/dogadjai/10849>, kolovoz 2017.

http://www.iis.unsa.ba/pdf/identitet_bih_kroz_historiju_2.pdf, kolovoz 2017.

<http://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/fenomen-radnih-akcija-u-socijalistickoj-jugoslaviji---444368.html>, kolovoz 2017.

<http://vremeplov.ba/?p=5554>, kolovoz 2017.

<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=4714>, kolovoz 2017.

<http://mondo.rs/a224576/Info/Ex-Yu/Kako-je-gradjen-autoput-Bratstvo-i-jedinstvo.html>, kolovoz 2017.

<http://kakanj.com.ba/v4/novembarske-godisnjice-1947-godine-krenuo-prvi-voz-prugom-samac-sarajevo/>, kolovoz 2017.

<http://enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=54582>, kolovoz 2017.

<http://www.lado.hr/o-nama/ansambl-lado/povijest/>, kolovoz 2017.

<http://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/omladinske-radne-akcije-bile-su-jedan-od-najjugoslavenskih-drustvenih-fenomena/4554764/>, kolovoz 2017.

<https://velikirecnik.com/2017/04/21/ekonomat/>, kolovoz 2017.

<http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/reportaze/aktuelno.293.html:598383-Bivsi-akcijasi-obelezavaju-svoj-dan-l-bosi-smo-gradili-Brcko---Banovici>, kolovoz 2017.

<http://www.zeleznice.in.rs:8080/forum/viewtopic.php?t=210>, rujan 2017.

<http://radiokameleon.ba/2016/11/06/pocelo-obiljezavanje-70-godina-od-zavrsetka-pruge-brcko-banovici/>, rujan 2017.

10. SAŽETAK

U poslijeratnom su razdoblju države Europe patile od posljedica sukoba koji su trajali proteklih pet godina. Tada je Jugoslavija odlučno krenula u obnovu zemlje. Kako bi porasla proizvodnja i potražnja za robom određeno je da će se mobilizirati mlada radna snaga koja će omogućiti brzu izgradnju tvornica, domova te željezničkih i automobilskih putova. To je bila jugoslavenska omladina koja je radila na mnogim omladinskim radnim akcijama od 1946. do 1952., ali i nakon tog perioda.

Prva je radna akcija započela 1946. gradnjom pruge koja povezuje Brčko i Banoviće u BiH te je trajala nepunih godinu dana. Na njoj je sudjelovalo mnoštvo mladih iz cijelog svijeta. Sljedeća je radna akcija krenula 1947. godine, a nova je željeznica povezivala Šamac i Sarajevo te osim povezivanja BiH s ostatkom Jugoslavije, zemlji omogućila i zavidan ekonomski razvoj. Posljednja je savezna akcija iz prvoga razdoblja ORA rezultirala izgradnjom autoceste Zagreb-Beograd koja je bila dio cestovne mreže autoputa Bratstva i jedinstva. Godine 1958. je započela druga faza izgradnje ove kompleksne cestovne infrastrukture.

Izuzetna se važnost ovih radnih akcija ogleda u dokazima njihove ogromne popularnosti. O njima su pisale domaće i strane novine, a vijesti su o događajima na izgradnji prenosili različiti svjetski mediji. Tako su srednjoškolski i studentski dani pola milijuna mladića i djevojaka ostavljeni u teškom fizičkom radu, ali i zabavi te ponekoj dokolici. Izgradnjom infrastrukture gradila se i nova struktura društva Jugoslavije.

KLJUČNE RIJEČI: rad, akcija, omladina, pruga, autocesta

11. SUMMARY

In the post-war era, when European countries suffered consequences of the conflicts that lasted for the past 5 years, Yugoslavia started the restoration of its country. It was determined that to achieve an increase in production and demand for goods they needed to mobilize young working force which would enable fast construction of factories, homes, railroads and roads. This was Yugoslavian youth which worked on many youth work actions from 1946 to 1952 and after that period.

The first work action began in 1946 by building a railroad which connects Brčko and Banovići in Bosnia and Herzegovina. The action lasted for a little less than a year and had young participants from all over the world. The next work action started in 1947 and involved building a railroad that connected Šamac and Sarajevo. Instead of just connecting Bosnia and Herzegovina with the rest of Yugoslavia, this railroad enabled the country's economic development. The last action of the first era of ORA resulted in the highway between Zagreb and Beograd, which was a part of highway network called Bratstvo i jedinstvo. The year 1958 marked the beginning of the second phase of the construction of this highway network.

The proof for the importance of these actions lies in their popularity, they were written about in both domestic and foreign newspapers and the news about the constructions was reported different media all around the world. Even though half a million young boys and girls exchanged their high school and college lives for hard physical labour and occasional leisure time, the new infrastructure they built also built a new structure of Yugoslav society.

KEY WORDS: work, action, youth, railway, highway